

Ба 49919

СЯРГЕЙ
ЗНАЁМЫ

Мяс

ЧАРЫ

Д В Ъ

N

1877

8
49919
812-3

СЯРГЕЙ ЗНАЁМЫ

Г А Н Ч А Р Ы

0,49919

1991 г.

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
МЕНСК ЛІМ

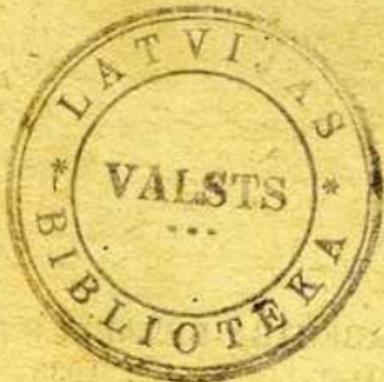

L. V. B.
№ _____ л. 287.748

Рэдактар М. ЛЫНЬКО
Кор. А. ЖЫЛІНСКАЙ
Здана ў друкарню 18-XII-82 г.
Падысана да друку 17-I-83 г.

Sm.: ісв. т. 21 жнів 1984
№ 145.738

25.04.2009

Ул. Галоўлітбелу №А 1261
Зак. № 4985—3000 экз.
«Палесдрук»

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

I

КАЛЯ лесу ўецца-сьцеліцца сьцяжынка. Ой, бяжыць-бяжыць непратоптаная каля пушчы, верасы абapol нахіліліся, тонкае голейка сухое навалілася. Трашчыць голейка сухое пад нагамі, колюць глішы чамярыцы ногі босыя. Ідуць хлопцы моўчкі. Ідуць пазіраюць. Лапці з анучамі на плячы, хатулькі заплячыма. Паперадзе ідзе меншы, шчупленькі крышку калашаваты. За ім другі—высокі з плячыма шырокімі і грудзьмі пакатымі. Ступаеёнцьвёрда, крокі робіць шырокія. Дзе ступіць дык і прыцісьне долу верас. Далёка адыдзецца, але верасок ляжыць, не ўстае, захоўваючы адбітак сьледу.

Пакруціўшыся каля гушчару, між верасамі выскачыла сьцяжынка на большак-дарогу, выскачыла ды пакацілася ўтоптаная людзкою хадюю поплич з шырокім гасьцінцам. Вышлі хлопцы на большак, азірнуліся. Лес

стары быў абапол ды дарога белым палотнішчам ўздоўж разлягалася.

— Можа, Максім, адпачнем крыху,—звярнуўся большы да меншага.

— А не, Юрачка,—лагодненька адказаў той,—пойдем, а то сонца, бач, як высока, а мы зусім мала прайшлі.

І яны пашлі, адзін мераючы дробненькія крокі сваімі невялічкімі крывымі нагамі, другі моцна і шырока ступаючы па ўбітай часам і людзкою хадою дарозе.

О, дарога—шлях бясконцы! Хто мерыў далі твае, хто прайшоў, павыбіваў каляіны твае,—той ведае вартасць табе, той ведае слонач тваю. Як добра, як хороша, калі ведаеш што шлях твой, шлях да пэўнай мэты. І колькі, ды якіх імкненьняў перажывеш, перадумаеш, перанясеш, на сваім шляху, колькі цяжару, зьдзекаў ды ўневагі перацерпіш. І часта ногі мерцьеваюць, цела слабее і вось, здаецца, зараз надыйдзе канец. Але дзесь далёка-далёка ўбачыш новы заварот і хочацца ведаць, што за ім. Набягуць тады сілы—моц упартая, жаднасьць імклівая. Заб'ецца сэрца радасна, запульсую кроў крынічная. І ты, дарога, шлях цярысты шлях у каляінах ды выбаінах, не зьведаны, няпройдзены шлях, вабіш да сябе. Хочацца

ведаць, бачыць, што робіцца за кожным тваім новым незным заваротам.

Так і Цярэшкі пусьціліся ў сьвет шукаць шчасьця—кутка свайго, бо ня было яго ў бацькі,—век свой на пана рабіў. А памёр, сыноў бяз прытулку пакінуў. Пайшлі Максімка з Юрачкам маленькімі па людзях, пашлі каб жыць, каб кавалак хлеба мець дзя маці старую карміць. Але памерла і маці. І засталіся тады яны адны, як тых два пнюшкі пры дарозе, ці ідзе, ці едзе хто, кожны зачэпіць. Расьлі, ды ня роўна расьлі браты. Змаленства складуўся ў кожнага свой нахіл, сваё імкненьне. Умірала маці. Паклікала яна да сябе старэйшага сына Максімку.

— Сыноч мой Максімка, Юрачка яшчэ маленькі, яшчэ дурненькі. Ты-ж большанькі, глядзі за ім. Ды помні, што бацька твой, маці твая век свой пражылі ў чужой хатацы, і на той сьвет пайшлі на чужой лавацы. Нічога ня мелі і вам не пакідаюць. Дык самі майце розум. Падрасьціце—рупціся, дбайце, каб хоць пад старасьць мець свой куток, свой прытулачак.

Плакаў тады Максімка. Цяжка рабілася і цяпер, калі ўспамінаў гэтыя словы. А ўспамінаў ён дужа часта. Так з маленства скла-лася ў Максіма думка—надзея ды з гадамі

мэтай зрабілася: „Мець свой куток, мець свой прытулак“. І служыў, дагаджаў гаспадаром. Была надзея, авось злітуецца, дасьць зямлі, каня дасьць. „І мы будзем жыць як усе, пры сваім. Ня трэба хаты, мы будзем жыць у зямлянцы“. І часта Максім аблюбаваўшы які кавалак гаспадарчай зямлі, лепш яе ўгнойваў, глыбей араў, лепш баранаваў чымся ўсю астатнюю. А прыкмеціўшы „свайго“ каня даглядаў яго лепш чым усіх. Але служыў Максім год, працаваў другі. А гаспадар ня разачку і не памыкаўся зразумець Максімавых намераў. Тады Максім пакідаў гэтага гаспадара ды ішоў да іншага. Але і там было тое самае.

Прышла рэволюцыя. Угрунтавалася савецкая улада. Ды мала цяміў Максім служачы ў глушы на хутары між лесу, па ранейшаму цягнуў батрачую лямку. А калі прыціснулі гаспадара, калі ён пачаў яе канцы ў воду хаваць, тады згадзіўся Максім з братавай думкай пайсьці ў горад. „Мо‘ там хутчэй куток свой прыдбаем“, думаў ён.

Зусім іншым быў меншы брат—Юрка. Калі Максім быў затоены і хітры, дык Юрка прасты і адкрыты. Любіў пасьвіць каровы, даглядаць коні, любіў раку. Меў ахвоту (калі падрас) на рум ездзіць і дужа рады быў калі гаспадар браў яго з сабою (што

было рэдка) на плиты. І засела ў яго жа-даньне—быць płyтагонам. Служыў Юрка за пятнаццаць вёрст ад брата ў багацея вёскі Чарнаручча. І жадаў ці не жадаў гаспадар, але калі ў вёсцы адчынілі школу, праз сельсавет Юрка дамогся і так-гэтак ды дзьве зімы вучыўся. Калі-ж сказаў Юрку гаспадар, што больш трымаць яго ня будзе, Юрка і пашоў да брата. Пашоў радзіцца каб у горад ісьці „жывуць-жа там рабочыя. А ў нас што, рук няма?“—казаў ён брату.

І вось трэці дзень ідуць хлопцы. Мінаюць вёскі, абыходзяць скрыжаваньні дарог. Такі ўжо звычай у Максіма Цярэшкі. У дарозе з бабай разьмінуўся—плюнь тры разы, скрыжаваньні дарог—абыйдзе, патрэба якая здарылася па шляху—рабі ўсё на левы бок дарогі, бо чаго добрага няшчасьце здарыцца, думаў ён. Ідуць хлопцы, а дарога бяжыць—звычайная дарога. Лясок, поля кусок, рэчка бузянка, грэбелька разьбітая. А на лугу каля рэчкі бузянкі стаіць на кургане бусел ды сумна пазірае на рэчку, на хутар каля лесу, на аблысеўшы лес, магільнік пры дарозе з крыжамі пахіленымі, згніўшай брамай. Глядзіць на нівы вузенькія, што перагнуліся праз узгорак ды ўперліся ў бераг рэчкі бузянкі.

Перайшлі старэнькі мосьцік ды сушэйшым бокам дарогі зноў апынуліся ў лесе. Было

ціха-ціха. Нават на асіне ледзьве гойдалася лісьце. І вось праз гэтую цішыню выраз, а данесьліся нейкія мілагучныя, ціха заміраючыя гукі. То былі напевы гудкоў. Максім чуў іх у пяршыню. Юрка хоць і чуў, але стаў нібы-та ўкопаны. Максім азірнуўся на брата ды гіранічна сказаў:

— Ужо і вушы разьвесіў. Хадзем. Наслухаешся яшчэ, ажно прыкра будзе.

Юрка нічога не адказаў, моўчкі пашоў за брагам. А між тым сэрца стукала значна часьцей паскараючы рух ног.

II

ЗАВАЛКІ—невялічкі горад. Гэта цяпер, а ў мінулым—жвавае гандлёвае мястэчка з вялікім рынкам, царквой „бога-мацеры“, з шматлікай колькасьцю плятагонаў, панскім маёнткам над самай ракой, аднэй браваркай ды тартаком на тры круглых пілы. Пасярод самага гораду скрыжаваліся дарогі і нахілены стары крыж з расьпяцьцем апёрся на сьцяну каменнай разваліны. Кажуць, што гэтыя разваліны былі першай будовай цяперашняга гораду, калі, дужа даўно, па дарогах, што скрыжаваліся ў Завалках, шмат ішло ды ехала купцоў. Адны з усходу на захад, адны

з поўдня на ўсход. А ракой плылі чоуны з рознымі пажыткамі. Сустракаліся людзі на скрыжаваньні дарог—пілі, елі ды гандаль між сабой вялі. А праз нейкі час каля скрыжаваньня ўзрасла будова—хатка з гліны зьбітая ды сьцяной аховай абнесена. А яшчэ пазьней на дзялянцы лесу, што шумеў над Бярозай, узрос маёнтак князя Завалы. Так узьніклі Завалкі. Гады зрабілі з іх мястэчка, стагодзьдзі ператварылі мястэчка ў горад. Вайна, рэволюцыя ды тры окупацыі, што перацёрпілі Завалкі, паклалі на горад свой адбітак. Шмат было спалена будынкаў, руіны засталіся ад некаторых прадпрыемстваў. Нават гады напружанай працы ня ўсе яшчэ залечылі раны. Таму і выглядаў горад нібы каласістая ніва высмажаная сьпёкай—сонцам.

Юрку неякавата зрабілася, калі ўвайшлі ў горад. Ён ледзьве не разроўся. Унутрана ён пачаў дапякаць сябе за тое, што ішоў сюды ў гэтую злыбядзень. „Меў месца, можна было зарабіць кусок хлеба,—думаў ён,—і трэба было трымацца“. І Юрка зажмурываў вочы, каб не глядзець на гэтыя мураваныя дамы з бляшанымі стрэхамі, на людзей, што бягуць няма ведама куды нібыта ў іх сухому сену дождж пагражае. Падумаўшы так, Юрка задзёр галаву ды зірнуў. Неба

было чыстае, каб табе хоць адна хмарынка, але Цярэшку зацікавіла іншае. Каля царквы над дрэвамі каркаючы вэрхалам лёталі галкі. Іх было так многа, што зьдзіўлены Юрка ажно за галаву ўзяўся. У гэты самы момант хтосьці таўхнуў яго ў бок. Жаночы голас азваўся:

— Прабачце.

— Сама ты ня бачыш,—злосна кінуў Юрка ды зірнуў. Ён убачыў, як маладая дзяўчына адбегшы, азірнулася, зарагатала ды пабегла за жалезную браму. „Брында“ падумаў Юрка.

— Мальцы—эввярнулася да хлапцоў старая кабеціна,—што вы прадаеце?

— Нічога,—буркнуў Юрка. Тады яна зірнула на Максіма ды перавёўшы погляд на Юрку праказала.

— Можна-б вы мне дровы парэзалі?

— А пераначаваць пусьціш,—запытаў у сваю чаргу Максім.

Кабеціна яшчэ раз зірнула на хлапцоў. Абмерыла іх поглядам з ног да галавы, памаўчала нейкую хвіліну.

— Хадзем, неяк сойдземся,—сказала яна нарэшце.

Давялося вярнуцца назад, павярнуць за жалезную браму. Гэта зьдзівіла Юрку. Яшчэ больш ён зьдзівіўся, калі ўвайшоўшы за кабецінай убачыў дзяўчыну, што таўханула яго на хадніку. Неякавата адчуў сябе Юрка.

Ды з яшчэ большай падазронасьцю пачаў азірацца па куткох. Чуў ён пра горад, багата чуў. Часта казаў гаспадар, што з гораду плыве на вёску распуста. Ня верыў Юрка, але зараз успомніў і гэтыя словы. Успомніў, зірнуў на дзяўчыну і сорамна зрабілася. Бо была яна зусім маладой і час ад часу ветліва пазірала на хлапцоў.

— Зьбегай, Валя, за пілою да суседкі,—казала кабеціна. І пакуль дачка прынесла пілу, маці пасьпела даведацца ад Максіма: хто яны, адкуль і пашто прышлі ў гэты далёкі і як казала яна, бедны горад:

— Здалёк мы, ажно з-пад Кубліч. Служылі там.

— А бацькі ёсьць у вас?

— Няма. Памерлі яшчэ пры панох.

— І зямлі ў вас няма?—пыталася кабеціна.

— Няма. Тата ў пана парабкам быў.

— Дык вы так па людзях і бадзяліся,—ківаючы галавой працягвала жанчына.

— Ага, так і служылі, а цяпер прыціснулі гаспадара, дык ён і сказаў: ідзеце, мальцы, няма сэнсу вас больш трымаць.

— О-хо-хо, цяжанькая вам долячка выпала

— А ці знойдзем мы, цётка, працу?

— Ня ведаю, хіба толькі на палівачнуюю. Казаў мой чалавек, што людзі патрэбны, Ды з гарадзкіх ня дужа хочучь туды ісьці.

— А мы пойдзем,—буркнуў Юрка.

— Добра калі прымуць.

— А чаму ня прымуць, мы-ж батракі. І паперкі ў нас ад сельсавету ёсьць. І Максім палез у торбачку шукаць паперку. Але ў гэты самы час у калідоры зазьвінела піла. Праз нейкі час хлопцы ўжо рэзалі дровы. Скончыўшы рэзаць, Максім пашоў у хату, а Юрка ўзяўся сеч. К канцу ён так замарыўся, што пот высеў на лоб.

— Дось, мая дзетка, а то ты замардаваўся.

— Не, я, цётка, скончу, засталася тут дзьве плашчкі.

Увечары калі сям'я Кульшы—рабочага палівачнай майстэрні—садзілася за стол, сам Кульша паклікаў і хлапцоў. У пачатку Максім адмаўляўся, але калі ўбачыў, што гаспадар настойліва просіць, падышоў да стала. Юрка, ссунуўшы крэсла, нязграбна сьцюцюрыўся ў куточку ды моцна спаў. Колькі яго ня будзілі бацька з дачкой, не дабудзіліся.

— Пакіньце яго—сказаў Максім—Цяпер яму хоць з гарматы над вухам палі, не дапаможа. А ў самога дужа балелі ногі, ламіла рукі ад парэзанных дроў, галава збанам весілася, усё цела абцяжарыла, хіліла—гарнула да сну.

III

НЕКАЛІ Мірон Пракопавіч Барадака быў проста Мірошкам. З старых ганчароў і думаць ніхто не хацеў, што Мірошка калі-небудзь выб'еца ў людзі.

— Дзе яму. Як мне ня быць панам, так Мірошку майстрам,—казаў Бадэка, Міронаў майстар. Але майстру хутка давялося змяніць свой погляд на вучня. Бо Мірошка быў дужа паслухмяны і ніколі не адмаўляўся збегаць у „вінапольку“. Ня быў Мірошка і скупым, у палучку на свае грошы частаваў майстра. Словам Мірошка ведаў тоўк і ўмеў трымаць сябе з людзьмі.

— А гэта,—казаў гаспадар майстэрні пан Півульскі,—галоўнае. Ня лезь людзям на мазалі, дык і твайго ня прыціснуць.

Праз якіх тры гады Мірошка ўжо быў фармаўшчыком другой рукі. Ён лепш чым хто рабіў ўзорную пасуду, тачыў стаўбуны трох сартоў, цёрлячкі, умеў горан ставіць, каля муфельных печоў хадзіць, ведаў, нават, як глазур рабіць. Яшчэ праз два гады Мірошка ўжо быў Міронам Пракопавічам. Ён да таго налаўчыўся, што нават сам некалькі новых форм зрабіў. Так ён адчыканіў форму для талерак, навокал быў надпіс: „Нашы дзяды пілі-елі проста, а жылі год поста“.

Зрабіў яшчэ форму для вазоніц. Кругом луг зялёны, воддаль лес, сонца на палову вышла з-за лесу, а па лугу не сьпяшаючы бяжыць заяц, ён і ня думае што з-за куста меціць у яго паляўнічы—пан Півульскі. Формы дужа спадабаліся гаспадару. Мірон Пракопавіч атрымаў узнагароду. З гэтых пор яго і пачалі лічыць у майстэрні другім гаспадаром. Цяпер ужо ня Мірошка быў паслугачом, а яму дагаджалі ўсе. Цяпер ужо ня ён, а яму ставілі ў палучку, не яго, а ён дасылаў у вінапольку. І нават Бадэка не адмаўляўся да службыць Мірону Пракопавічу. А Мірон Пракопавіч расчэсываючы сваю бародку—лапатаю хадзіў па майстэрні, наглядаў за работай. Здаралася, што хто-небудзь з рабочых скардзіўся Мірону Пракопавічу на дрэннае становішча, просячы, каб гаспадар падбавіў яму капейку. Барадака ўсьміхаўся, клаў суседу руку на плячо, або браў яго за гузік (нібыта сам пан Півульскі) ды з жалем у голасе, казаў:

— Дарагі мой, у розным становішчы хапае гора і няпрыемнасьць. Трэба крышку нажаць на варстак, газа-ж ёсьць, можна і ноччу працаваць.—І Мірон Пракопавіч ішоў далей.

У дзесятым годзе Мірон Пракопавіч паставіў сваю хату і разам з ухадзінамі спраўляў паміжкі па пані Півульскай. А семнацаты

год памянуў пана Півульскага. І Барадака, як адзіны блізкі да пана чалавек, застаўся наследнікам панскай майстэрні. Мірон Пракопавіч не азваўся, што гэта майстэрня яго. Не, бо скажы ён гэта, не ўтрымаць-бы майстэрні Засталіся-б ад яе толькі сьцены пустыя. Абрывд ганчарам пан Півульскі, абривдла і майстэрня яго. Высмактаў кроў, выцяг жылы пан Півульскі і несьцярпелі-б ганчары другога крывасмока—новага гаспадара, ганчары хацелі самі гаспадарыць. Зразумеў гэта Мірон Пракопавіч, добра ўцяміў і захавўшы далей „завяшчаньне“ ён сабраў восем чалавек рабочых ды абвясьціў, што майстэрня цяпер нічыя, арцельная, што трэба выбраць старшага, слухаць яго як гаспадара і працаваць далей.

А ў гэты час у Завалках і тыя невялічкія заводы, што былі, стаялі. Адны былі развалены, ад іншых толькі сьцены засталіся, пустыя сьцены. Выяжджаючы гаспадары пабралі з сабой і машыны. Рабочыя пашлі на фронт, а тыя што засталіся—старыкі, калекі рынуліся на вёску. Апусьцеў горад, змоўклі гудкі, сьцішылася жыцьцё. Нібыта на тым магільніку, пасья таго як закапалі нябожчыка, разышлі людзі-суседзі, заціхла гамонка. І толькі дзе-ні-дзе схіляецца постаць старой матулі. Плачыць старая, усхліпвае. А зьверху не-

вяліччай хвойкі пазірае на прытуленую да зямлі старую постаць, прызвычайная да людзкага гора, варсна.

Маўклівая ціш спусьцілася на Завалкі. Толькі было таго шчасьця, калі прыбягаў цягнік. Ён рэдка спыняўся ў Завалках, а калі усё такі спыняўся, то бегалі па заціхшых вуліцах, нікалі па апусьцеўшых хатах людзі з торбачкамі, зазіралі часам абадраныя босыя чырвонаармейцы. Але горад быў пусты. Толькі і засталіся некалькі старых манашак ды багадзельня з тыфознымі старыкамі. Ды яшчэ палівачная майстэрня, што была на глухой ускраіне гораду—у Глінцы. Там працавала арцель Мірона Пракопавіча. Адзін раз у месяц адпалівалі горн. Калі горн астываў, грузілі пасуду на сялянскія вазы і „свае людзі“ везьлі яе па вёсках, а рабочыя зноў рыхтавалі сырэц для новага горна.

Мірон Пракопавіч працаваў за траіх. Трэба было гаспадарчым вокам глядзець, за ўсім,— гэта значыць дастаць сьвінцу, дроў назапасіць гліны. Акрамя гэтага трэба было самому пасуду паліваць, самому горан ставіць, сачыць за тым, каб не перапалілі яго ці, наадварот, не дапалілі. Трэба было ведаць меру апалу, а хто акрамя яго ведае гэта? Ніхто. І Мірон Пракопавіч у думках дапякаў сябе за тое, чаму не падрыхтаваў памоцніка.

Акрамя ўсяе гэтае працы трэба было яшчэ і пасуду тачыць—сядзець за варстаком. Вёск? патрыбавала гаршкоў, простых гарлачыкаў, глякоў. А ўсё гэта танная пасуда, на якую няма формаў, якую трэба рабіць, рукамі тачыць. І Мірон Пракопавіч усюды спраўляўся. Усюды сам. І толькі часам падумае-памяркуе: „калі-ж згіне гэта ўлада, калі прыдзе час і я сьмела і адкрыта скажу, што ўсё гэта маё, я—гаспадар“. Але ня прыходзіў жаданы час. Трывожна білася сэрца Мірона Пракопавіча і ён не ў прыкмет цягнуў да дому то гэта, то тое. Глядзеў азіраўся, каб не заўважылі, каб ня ўбачылі. Удзень ён тачыў пасуду, увечары паліваў, ноччу ставіў горан, раніцою прымаў ад сялян дровы і гліну. Сьмешна было бачыць, калі цанваўся Мірон Пракопавіч з сялянамі за дровы, або за гліну. Плацілі пасудай і заўсёды сцануецца так, што за воз, які-б ён ня быў—тры гаршкі і пяць місак. А пачне даваць дык замест добрага гаршка ўткне біты альбо цёрлечка. А замест пяці місак дасьць тры-чатыры. І як-бы зьверху у адзнаку дабраты душэўнай прыкіне для дзетак некалькі цацак—пятушка з курачкай, сабачку, коціка. І перш чым аддаць гэтыя цацкі, возьме да вуснаў і пасьвішчыць, пакруціць, пахваліць работу. Міску пазвоніць у бераг, пахваліць

звон і толькі потым ужд аддасьць. Ды пры гэтым хітра і радасна ўсьміхнецца. Нібыта скажа „во і табе добра, ды і мне лішняя капейка не пашкодзіць“. Задаволеным паедзе сялянін, а праз некалькі дзён яшчэ большы воз дроў або гліны прэ ў палівачную, на сваёй замызганай гадамі працы кабылёне—блошцы.

IV

ГЛІНАЎКА. Глінкі—так звалі ў Завалках глухую ўскраіну, дзе была ганчарка. Шмат хто ў горадзе і ня ведаў нават пра Глінаўку. І дзіўнага ў гэтым зусім мала. Апошнія гарадзкія хаты з пагорбленымі страхамі адным сваім канцом упіраліся ў бераг ракі, а другім у гару, што зарасла густым яшчэ маладым сасоньнікам. Рэчка агінаючы гару цякла між кустоў у напрамку да старога хмурага лесу. З другога боку гары бег Траянцкі завулак. Ён пачынаўся ад Рэволюцыйнай вуліцы, бег каля гары і ўпіраўся ў Глінкі—Ганчарную вуліцу. Майстэрня стаяла ў пачатку вуліцы, а за ёй цягнуліся раскіданыя па абодвух баках хаткі. І ў самым канцы, дзе вуліца злучалася з дарогаю, на ўзгорку пагардліва разьлёгся шырокі двор з трыма добрымі дамамі, з маладым садам, вялізным

гародам, што ўпіраўся ў бераг рэчкі. То не зайздрасны куток, як казаў сам гаспадар,— Мірона Пракопавіча.

Пастарэў за гэтыя гады Мірон Пракопавіч, не пазнаць. Сівыя плоймы валасоў пачалі прыкідацца ня толькі на галаве, але і ў барадзе, што ляжала раскладзістай лапатай на шырокіх грудзёх. Прыцішэў, апусьціўся Мірон Пракопавіч.

— А ўсё хто, усё людзі вінаваты. Рабі ім дабро, а яны табе злом адплацяць,—казаў ён часам.—Гэта-ж падумаць, жыцьцё сваё паклаў у гэтых сьценах, для гэтых людзей, а мяне цяпер вазьмі ды і голаса пазбавілі. Лішылі, казаў той, і пажытачна і палітычна.— Буркнуўшы яшчэ нешта сабе пад нос, ён нагінаўся над варстаком і хутка з яго рук выскокваў невялічкі гарнушчак. Калі доска была застаўлена сырцом, майстар махаў рукой дзяўчыне, каб не ганяла ў пустую варстак, злазіў сам і нёс сырэц на палату.

— Кульша, гукаў ён да загадчыка, запішы там.

— Добра,—адказаў Кульша.—Вы, Мірон Пракопавіч, вазьміцеся цяпер за масьляніцы. І Барадака ў знак згоды ківаў галавой. Ды думаў, што два гады таму назад зусім інакш было. Тады гэты самы Кульша прыехаў з пад Полацку. Там ён працаваў на царскім.

ДЕНІМА

19

Кульша ўмеў ня толькі цэгля фармаваць, але і добра ведаў ганчарную справу. З маленства ён працаваў па ганчарках. Спачатку ў Полацку, потым нейкі час пад Віцебскам Прышоўшы з грамадзянскай вайны Кульша падаўся на цагельню, працаваў там тры гады. Але надакучыла сезонная праца. Цягнула да прывычнай работы, цягнула ў ганчарку. Пачуўшы, што ў Завалкі патрэбны фармаўшчыкі, ён і прыехаў сюды. Працу сваю Кульша ведаў нават больш чым было патрэбна майстру другой рукі. Кульша ведаў працу каля ўзорных форм, умеў рабіць пікулікі, як ён казаў. Кагы ды сабачкі дык бяз формы выходзілі ў яго лепшымі чымся ў каго з формаў. Ведаў Кульша як і паліву рабіць, чаго колькі сыпаць. Нават тачыць гарншачкі ды гаршкі ўмеў. Як толькі пачаў Кульша працаваць, з першага-ж дню адчуў ня прыхільныя да сябе адносіны з боку Мірона Пракопавіча. Першая паўсотня місак была забракована. Ня было за што прычапіцца, дык арцельны, так пачалі называць Мірона Пракопавіча, сказаў: што ў місках таўстыя берагі і што гэтыя міскі добрымі былі-б для вёскі, а гарадзкая коопэрацыя такія ня прымае. З паўгода пасья гэтага было ціха. І праца ішла гладка. А потым здарылася захварэць фармоўшчыку Грашанку.

Некаму боло паліць сьвінец. Давялося рабіць гэта Кульшу. І здавалася зрабіў добра. А арцельны прычапіўся, спаліў, кажа, волава. От-жа хапіла гэта за жывое Кульшу. Ён так адчытаў арцельнага, што той ажно вочы вылупіў. Не чакаў Мірон Пракопавіч гэтага, не чакаў. Заўсёды ён быў правы, заўсёды рабіў па-свойму, а цяпер давялося ўступіць, давялося зважыць. Кульша патрабаваў каб з гэтага сьвінцу асобна была зроблена паліва. Арцельны настойзаў на тым, што сьвінец перапалены і ня можа быць скарыстан. Тады Кульша сам папрасіў у арцельнага дазволу зрабіць глазур і калі ставілі горан, паставіў асабняком два кокары сваёй пасуды. І на вялікую няпрыемнасьць для Мірона Пракопавіча пасуда выйшла найлепшая. Калі вынялі кокары, міскі і талеркі Кульшы зьзялі што шкло. Эге, сьцяміў арцельны, што ня з тым зачапіўся. Сьцяміў, што ні ў аднаго яго галава ды рукі. А калі зразумеў гэта, супакоіўся, і з далікатнай асьцярожнасьцю пачаў адносіцца да Кульшы.

А Кульша чалавек проты. „Раз ты добры, дык, а чаго мне на ражом лезьці“. І ён бяз ніякіх пабочных думак, або намераў добра-сумленна працаваў. За сваю добрасумленнасьць і чуласьць да рабочых ён хутка ў арцелі сваім чалавекам стаў. Навідну дык

і Мірон Пракопавіч з павагай адносіўся да Кульшы. Што ўжо думаў арцельны ніхто ня ведаў, але пры людзях Кульша быў у яго першы чалавек. Што-б Кульша ні сказаў, заўжды падтрымліваў яго арцельны. А Кульша чалавек ня дурны і благога ніколі ня думаў, ня то каб казаць, або рабіць. Атрымалася так, што Мірон Пракопавіч неадчэпна прыліп да Васіля і па самаму звычайнаму намеру, па самай дробязі бег да яго на параду.

Як-бы было далей невядома, калі-б не здарэньне, якое зьявілася неспадзявана і разам з тым такім было звычайным, што пасья кожны казаў:

— Дзіва адно, як гэта раней ня бачылі. Пад саменькім носам рабілася, і ня бачыць.

А здарылася вот што. У горадзе рашылі далучыць палівачную арцель да мясцовай прамысловасьці. Падала гэтую думку коопэрацыя. Запатрабаваньні на пасуду былі вялікія, арцель-жа давала толькі дзесятую долю таго, што была патрэбна. Трэба было пашыраць вытворчасць, а дзе тыя сродкі. Паціснулі на Барадаку, прыбавіў той два лішніх варстакі, а на большае прышоў і сказаў:

— Няма грошай.

Вось тады і вырашыў гарсавет перадаць майстэрню ў мясцовую прамысловасьць

Апусьціўся Мірон Пракопавіч. Ой, апусьціўся. Адчуў, што ня смачна будзе. І дзе той імпэт дзеўся, зьнікла хэньць да работы. Прыёмачная камісія цалюткі тыдзень капалася, покуль толку дабілася. Ні табе вучоту, ні табе чаго. Усё наабух, усё напамяць. Давялося апрошваць рабочых, прыблізна цанаваць кожны выпалены горан. І толькі тады выцяглі канцы з вады. Ня чыст быў Барадака, ой, нячыст. Не адна тысяча арцельных грошай перапала яму. Тады толькі ўбачылі, калі-ж гэта было Мірону Пракопавічу паставіць два новых дамы, купіць дзьве каровы. Спахапіліся. Быў суд. Пашлі з малатка дзьве кароўкі ды два дамы з мэбляй рознай. А Мірон Пракопавіч тры гады ўмоўна атрымаў.

— Вось так мяне і пажытачна і палітычна, — казаў Мірон Пракопавіч. Пры гэтым ён цяжка ўздыхаў і крышку падумаўшы, дадаваў:—вос і рабі людзям дабро... добра яшчэ, што хоць к старасьці ў турму не адправілі.

На працу Мірона Пракопавіча прынялі толькі таму, што патрэбен быў майстар. У сувязі з пашырэннем майстэрні загадчык Кульша так быў заняты, што працаваць на варстаку ня было ніякай магчымасьці. То ў праўленьне бяжы, то ў банк за грашыма, то заказы адпраўляй, розныя будаўнічыя матэрыялы прымай, а для варстака і хвілінкі

няма. Нават паліву і тую больш раніцой, да пачатку працы, даводзілася рабіць. Вось чаму хаця не хаця вымушаны былі ўзяць Барадаку—сівога-сівсга, як мох сівец узімку на старым дрэве. Толькі і засталася ад ранейшага Мірона Пракопавіча гэта барада лапатай ды шэрыя неспакойна-калючыя вочы.

V.

НІКОЛІ не сварыўся Юрка з Максымам, ніколі. А на гэты раз не сьцярпеў.

— Ідзі ты к чорту. Усё ён указвае мне, што рабіць. Апякун знайшоўся. Сам дурны, як бот, хоча, каб я такі быў.

— А па мне хоць на шыбельніцу. Толькі памятай, дапамогі не чакай. Лепш сабаку пад хвост, чым такому брату.—І Максім вышаў з хаты. Прычына сваркі між братамі была зусім простая. Юрка не паслухаў Максыма. Было яно так.

Так-гэтак, але прыняў Кульша хлапцоў на работу ў майстэрню. Усю вясну і лета хлопцы працавалі на гліне. Падвозілі яе, малолі. Работа гэтая была для іх па душы. І на самай справе. Увесь час на дварэ, пад сонцам, мала гэтага, дык і конь пад рукамі. Любата пад сьпякучым сонцам малоць гліну. Як у тэй малатарні ганяй каня кругом, а там

у чае кудой льецца з калодзежа вада ды за-
сыпаецца гліна, плюскоча, мелецца яна. А калі
ператрэцца, перамяшаецца гліна з вадой,
бяжыць тады жыжа па латочку ў земляныя
скрынкі. Астойваецца, асядае гліна, паруецца
вада. Люба рэзаць-паласаваць незастыўшую
гліну на кускі, каб потым, калі застыне, лепш
было вымаць з скрынак.

Увечары скончыўшы працу каля гліны
і адпачыўшы крыху, ішлі хлопцы ў гарнавую
дровы рэзаць. Так за вясну і лета ў братоў
завялася і капейка ў руках. Акрамя ботаў—
спэцвопраткі—яныўжо мелі на пары чаравік,
а Максім, як старэйшы, дазволіў сабе нават
гальштук і шапку з белым акалышкам купіць.
Жылі хлопцы ў майстэрні. Быў там куточак
адбіты для вартаўніка. І покуль сталага вар-
таўніка ня было, Кульша дазволіў ім жыць
з тым, каб яны наглядалі за майстэрняй.
Цярэшкам гэта было на руку. Аднаго разу
ў нядзелю распачалі браты між сабой гутарку.
Гаварыў Максім, Юрка сядзеў ды слухаў.
А Максім казаў.

— Нам патрэбна шмат грошай. Трэба неяк
прыдбаць свой куток. А то як-жа. Бацька наш
жыў, жыў на чужым, на панскім, а не стала пана,
памёр бацька, і нам хоць у воду. А мелі-б
свой куток, так-сяк дый і жылі-б, ня швэн-
даліся па людзях. Вазьмі ты багацеяў Чар-

наруцкіх. Пры цару жылі добра і цяпер. Толькі для вока плачуцца, а жывуць добра. Хоць і пабралі ў іх шмат, але-ж і ім багата засталася. Або Гарані—бедныя кругом, адно што і было, дык гэта зямля. Па кусочку, па невялікім кусочку, а была свая ўласная зямля. Вось і зыйшліся ў комуну, і жывуць, добра жывуць. Мелі-б мы, і мы пашлі-б, а то няма зямлі і рабіць няма.

— Дык што ты зямлю думаеш купляць,— запытаўся Юрка.

— Не, цяпер яе не прадаюць. Я кажу гэта к таму, што і ў горадзе трэба свой куток мець. Вось вазьмі ты Мірона Пракопавіча. Калі чалавек меў тры дамы, дык хоць два і прадалі, а трэці ўсё-ткі яму пакінулі.—Тут Максім спыніўся, падумаў, паправіў гальштук, ды зноў пачаў.—Давай і мы папрацуем яшчэ гады са два, зьбярэм грошай, ды прыдбаім сабе куток. А потым, ведаеш,—Максім усьміхнуўся,—і жаніцца будзем... На цябе гэта Юлька Палазок усё пазірае, нібы ласая кошка на скварку.

— А я ведаеш чаго хацеў-бы... Вучыцца,— сказаў глуха Юрка.

— Дужа табе трэба. Умееш трохі чытаць ды пісаць і дос... Я дык вось жадаў-бы майстрам зрабіцца.

Такая гутарка была паміж братамі ўлетку, а па восені, калі ішоў набор на вячэрні рабфак, падбухтораны Гіршам Янковічам—адзіным комсамольцам у майстэрні—Юрка, не запытаўшыся ў Максіма, запісаўся ў рабфак. Гэта і было прычынай сваркі між братаў. Максім як-бы адчуў, што яго сіла над братам траціць вагу. І трэба сказаць, што ён не памыліўся. Праз месяц гэта стала відавочным для кожнага.

Кульша сказаў Цярэшкам, каб яны шукалі сабе кватэру, бо на дварэ вартаўніку было студзёна. Пахадзілі браты па гораду, пашукалі на ўскраіне, дый нічога не знайшлі. То няма, то ёсьць, але дзяруць, як чорт за бацьку. Ідучы аднаго разу з заняткаў, Юрка запытаўся ў Гірша, ці ня ведае той, дзе-б можна было дастаць кватэру.

— Тугавата, трэба ў сваіх рабочых пытацца, можа хто і згодзіцца,—адказаў Гірш. Прышоўшы ў майстэрню, Юрка застаў Максіма за работай. Расплікаўшыся, з потным тварам, брат рэзаў дровы. Юрка быў змораны. Ён адчуваў стому ва ўсім целе, і як Максім ні дамагаўся, брат не пашоў рэзаць дровы. Гэта канчаткова разьбіла дружбу. Няпрыкметна для абодвух расла між імі мяжа. Да ўсяго гэтага суджана было скласьціся абставінам так, што Юрка закватараваў у

Кульшы, а Максіма пасья шматлікіх просьб, узяў да сябе Барадака. Іменна ўзяў, як бяруць іншы раз непатрэбную рэч, але бяруць яе толькі таму, што яна рэч і... а можа што-небудзь выйдзе. Што іменна, яшчэ не акрэсьлілася, але надзея на карысьць, на выгаду дзесь мільгаціць.

— Глядзі, малец, каб у мяне ня дужа. Страх ня люблю верхалазаў, шыбельнікаў. Старая мая таксама. І ня кніпаў каб. А то ў мяне пастак багата.

VI

КУЛЬШЫХА,—звалі суседкі жонку нашага загадчыка.

— Дружына, — клікаў яе Кульша.

Пра імя ніхто і не ўспамінаў, як быццам ў Палонеі Паўлаўны яго і ня было. Нават дачка і тая больш звала Дружына, чым маці. А для Кульшыхі ўсёроўна, хоць сабе гаршком заві, абы ў печ ня ставілі.

— Дык як-жа вас, цётка, зваць?

— Кульшыха.

— Не, імя як, і бацьку як звалі,—дапытваўся Юрка.

— А, ты хочаш мяне па-далікатнаму зваць. Ну-ну, хацела-б я бачыць, які выгляд паняй буду мець.

Пажартаваўшы, Кульшыха пашла за валою, а Юрка, прымасьціўшыся да стала, узяўся за кніжку. У хаце стала ціха. Толькі і парушалася гэтая ціш трэсканьнем яловых дроў у печы. Часам вылятаў з печы чырвоны вугаль на падлогу. Калі вугаль ляцеў, дык Юрка задзёршы галаву, задаволена любавалася чырзонаўкай дужкай у цемені кухні. Юрка ішоў на кухню і, падняўшы вугаль, кідаў яго зноў у печ. За якіх тры месяцы Цярэшка канчаткова зросься з сям'ёй Кульшы. Здавалася, што ён зусім ня чужы, а свой. Што жыве ён ня месяцы, а гады. Здаралася, што Кульша гневалася на Юрку. Ды гэта было нядоўга. Праз якую гадзіну ён ласкава прасіў Юрку куды-небудзь зьбегаць, ці перапісаць якую паперку. Кульшыха даглядала Юрку, як роднага сына. І на работу пабудзіць, і ў лазню кожны тыдзень прагоніць, пават сама бялізну яму купляла. У пачатку Цярэшка думаў, што за ўсім гэтым нешта хаваецца, і ён насцьцярожыўся, як-бы жадаючы штосьці злавіць. Але дні ішлі, а Кульшы былі ўсё такія. Тады Юрка кінуў свае хітрыкі. А раней ён хітрыў. У палучку ня ўсе грошы аддаваў, па вадзіну ішоў, па бакох азіраўся. Цяпер нічога гэтага ня было. Ад душы ён выконваў кожную просьбу гаспадыні, альбо гаспадара. А з палучкай кожны раз

атрымлівалася пацешная сцэна. Атрымаўшы грошы, Юрка прыносіў іх і клаў перад Паланеяй Паўлаўнай. Тая моўчкі выходзіла з хаты. Увечары, калі прыходзіў Кульша і, ўбачыўшы на стале грошы, ён пытаўся:

— Хто гэта здаволіўся? Чаму ты, дружына, раскідаеш. Багата маеш, дык дачцы пашлі.

— Мала тваёй дачцы. Я-ж адаслала,—і памаўчаўшы,—гэта-ж Юрка твой такі добры, апошнія порткі носіць, а грошы табе торкае.

Тады Кульша дзяліў грошы напалам і падышоўшы да Юркі, казаў:

— Ты, хлапец, ня дуры. Глядзі на сябе, ты ўсё-ткі дзяцюк. А што жывеш ды ясі, дык ты і робіш затое, ды і палавіна грошай хопіць.

На дачку Кульшы Валю—Юрка і забыўся. А між тым далася яна ў знакі. У першы тыдзень Валя высьмяяла Цярэшку за яго цяжкае імя і за тое, што Юрка ня любіць літаратуры.

Толькі і ведае, што сядзіць над гэтай чортавай фізыкай, ламае галаву. Прачытаў-бы што-небудзь лёгенькае, вясёленькае, а то смажыць нутро формуламі.—Потым яна даякала Цярэшку за тое, што ён нікуды ня ходзіць. І жывасільлю выцягла яго разы са два ў клуб, але заўсёды, не дачакаўшыся канца, Юрка ўцякаў адтуль. То яму надакучае, то спаць захочацца. І беднай дзяўчыне

блізкі сьвет даводзілася ісьці аднэй. Пасьля гэтага і была лазьня Юрку. А ён, як той камлюк, ухмыльнецца, ды за дзьверы. Крышку шчакаўшы, амаль перад самым ад'ездам, Валя прысьмірэла, а перад ад'ездам і зусім не чапала Юрку. Дзе-без-чаго, зьвернецца да Юркі, перакіне слова-другое, ды пашла. А для Юркі гэта як бог даў. Ажно весялей зрабілася. Нечага—воля. Прыдзе з работы тое-сёе каля хаты зробіць, ды да Гіршы. А там ужо іншы каленкор. Янковіч табе і раскажа, і пакажа, і ў ячэйку зводзіць. Усё зудзіць, што трэба ў комсамол паступаць. Маўчыць Цярэшка, ды слухае. А што рабіць сам ня ведае. Вось верыць Гіршу, што ад паступленьня ў комсамол толькі лепш будзе, а адвагі не хапае даць згоду. Вось няма рашучасьці ды ўсё. А Гірш кажа:

— Вось я, ты, яшчэ чалавекі са тры падлабунем і ў нас свая ячэйка. А што гэта за работа. На ўсю майстэрню толькі двое, я комсамалец, а Кульша кандыдат партыі. Ад таго ў нас і ліха рознага багата, што мала партыйцаў ды комсамольцаў. Падумай толькі, колькі пастаноў было пра пашырэнне майстэрні, пра падрыхтоўку новых кадраў, а ці робіцца гэта? Дудкі. Адзін Кульша бегае да поту, а карысьці як з быка—ні воўны, ні малака.

— Ты з Максімам ня гутарыў,—запытаўся Юрка.

— Чорт з ім цяпер згутарыцца, калі ён да Барадакі ў сыны падаўся. Праз год ён і майстрам будзе. Будзе, пабачыш.

Юрка нічога не адказаў, а, памаўчаўшы, проста сказаў Гіршу.

— Добра, Гірша, я заўтра напішу заяву. Толькі ты глядзі, каб мяне прынялі.

— Го-го-го,—радасна рагатаў Гірш,—каго-ж прымаць, калі не цябе. Эх, брат,—выцяг ён па плячу Юрку,—і заживём, прапрацуем. Свая ячэйка, свае сходы. А работы, работы, пагібель. Будзем працаваць. і весела, і добра, і радасна.

А ў гэты самы час Валя Кульша ішла к цягніку. Трэба было ад'яжджаць у тэхнікум. Хацелася развітацца з Юркам, але ня было яго, зьбег хлопец. Усьміхнулася сабе пад нос, ды пачала гутарку з маці. А Кульшыхаказала дачцы, што трэба больш сачыць за сабой, берагчы здароўе, ня падаць паналясьсю. І для цела здаравей, і адзежанька цяльней. Нечага глядзець на людзей. У каго і з капейкай раскашней, і бацька мацней, а наш што, ня доўга яму жыць на сьвеце. Пратравіў свае печані гэтым сьвінцом. Пірхаціць-кырхае цяпер. Глядзі-ж, донька, каб усё добра было. І каб з людзьмі

не апасытлялася. Во як Юрка. Золата, а ня хлопец. Нібы яго і ў хаце няма. А просты, вясковы малец. Бач ты як вышкаліўся па людзях ходзячы.—І Кульшыха незнарокам падумала „даў-бы бог такога зяця мець“.

VII

ШТО папахадзілі Цярэшкі па людзях, то папахадзілі. Цяпнулі гора, і людзей пабачылі, і работкі парабілі. Ой, парабілі. Усяк было. Але больш гадзіць даводзілася людзям. Ці на полі, ці каля гаспадаркі на дварэ, а ўсё глядзі, каб добра, па-людзку, ды яшчэ лепш. Не на сваім-жа, а на чужым. Не дагадзіш, прагнаць могуць. Ходзячы па людзях і здружыліся браты між сабой, моцна зьяднала іх гора. Больш за ўсё прывык да меншага брата Максім. Любіў ён Юрку, моцна любіў. Любіў за яго просты характар, за яго паслухмянасьць, за падатліваць. Адчуваў Максім сябе мацнейшым над Юркам, бо ўвесь час даводзілася кланаціцца за брата. Калі брат наймаўся службыць, дык цанаваўся з гаспадаром Максім. Усё-ж большы. Прывык Максім да брата. Вось чаму і разлад між ім мацней за ўсё стукнуў па Максіму. Апынуўшыся на кватэры ў Мірона Пракопавіча, Максім ледзьве зьнёс братнюю раз-

луку. І каб ня праца, можа і давялося-б перапрасіць брата, яшчэ раз пашукаць сумеснай кватэры ды і жыць разам. Але клапатлівым здаўся гаспадар Максіма. З першага-ж дня даў ён толк свайму кватаранту.

— Ну, сын,—сказаў дома Мірон Пракопавіч,—паляжы крыху, адпачні, а потым хадзем, пакажу я табе чым увечары займаюся. Прывык я да працы, дык і адарвацца не магу.

Увечары Максім адчуў, што сапраўды цяжка было адарвацца ад працы. Хата Мірона Пракопавіча падзялялася на дзве палавіны—на трысьцен і хату. У хаце жылі, а ў трысьцене была невялікая свая майстэрня. Непадалёк ад вакон стаяла два варстакі, поплеч былі палаці з дзесяці дошак, а на мэтр ад левай сьцяны к парогу, стаяла печ—горан. У кутку ляжала гліна. Ubачыўшы ўсё гэта Максім адразу цавесялеў. „Вось дзе я навучуся за майстра“—мільганула думка.

Першыя вечары Мірон Пракопавіч прасіў Максіма біць гліну. Гэта работа для Цярэшкі была ня новай. Бо ўсю восень разам з Грасімам Бялько біў ён у майстэрні гліну. „Юрку-ж загадчык на склад паставіў“.—Успомніўшы гэта, Максім злосна корчыў міну. Зьбіўшы кусок гліны, Максім садзіўся поплеч

з Міронам Пракопавічам і ўпарта сачыў за работай. Праз тыдні два гаспадар дазволіў Максіму сесьці за фармоўку місак. Праз месяц Мірсн Пракопавіч папрасіў у Кульшы дазволу ўзяць да сябе ў навучаньне гэтага батрачка-Максімку. У працы забыўся Максім на брата. Ён так захапіўся работай, што як толькі прыбяжыць з майстэрні, перакусіць чаго-небудзь, ды за гаспадарскі варстак. І сядзіць кручком аж да ночы. А гаспадар сочыць за работай ды пасьміхаецца.

„Старанны хлопец,—думае Мірон Пракопавіч,—будзе чалавекам, калі з дарогі не сабецца“. І Мірон Пракопавіч пачаў рыхтавацца да пастаноўкі горна. Ён выцяг з-пад лаўкі банку з молатым сьвінцом. Перамяраючы сьвінец гарнушкам гаспадар казаў да Максіма.

— Ты-б, Максімка, з майстэрні жменю якую волзва ўзяў, а то ў нас ужо малавата.

Максім у знак згоды нахіліў галаву і, памайчаўшы хвіліну, запытаўся.

— Ці няма лепшай губкі, а то гэта сьцёрлася?

— Не, няма... Ты ў Грашанка ўзяў-бы, у яго бачыў, новая.

„Сапрэўды,—падумаў Максім,—чаму ня ўзяць у Грашанка. Скажуць недзе завалілася, і загадчык новую дасьць“.

— Максімка,—зашамкала праз парог гаспа-
дэня,—іджы, каток, сьвіньням вынесі. Іджы,
каток, а то я жараж пэч буду затапляваць.
Гаршкы трэба мыць, памыі няма куды вы-
дываць.

Максім зьлез з варстака і, ня мыючы рук,
вынес сьвіньням, потым схадзіў па ваду ды
намерыўся зноў за варстак садзіцца. Але
паклікаў Мірон Пракопавіч.

— Сядай, сынку, ды глядзі як буду па-
ліву разводзіць. А як назапасіш сьвінцу
тады і ты спрабуеш.

Вось чаму праз які тыдзень банка, што
стаяла пад лаўкай у трысьцене, была паў-
нютка волава, а на абодвух варстаках ляжала
па новай губцы і ёмкім ныжыку для падчы-
сткі сырцу. Калі ў суботу вымалі пасуду
з гарна, Максім новым надпілкам, што сьцёг
у Грашанка, падчышчаў міскі.

Нанач да Мірона Пракопавіча заехалі два
знаёмых дзяцькі з Баб'я-гары. Увечары пася-
дзелі, пагутарылі, глычулі, казаў той, а ў
нядзельку, запакаваўшы пасуду, паехалі
дамоў Максім пакруціўся каля хаты, ды пры-
чапіўшы гальштук, пашоў на горад.

На Завальнай вуліцы ад зьдзіўленьня
Максім ажно рот разьзявіў. Па хадніку таго
боку вуліцы ішлі ў чатырох: дравасек Васька
Хамянок паперадзе, а за ім узяўшыся пад

рукі, Юрка, Юлька Палазок і Янковіч. Пастаяўшы нейкі час, Максім падзвіўся, а потым плюнуў, ды завярнуў у завальскі кіно-тэатр „Гігант“.

Каля саменькай касы ўбачыў Грашанок.

— Ты куды, Цярэшка, ўніз ціна галубятню?—Максім зірнуў навакол, потым аднэй рукой паправіў гальштук і нібыта з-за павагі да апошняга, сказаў.

— Я ўніз, а то на галёрцы сесьці няма дзе.

— Э-э-э, тады я табе не таварыш,—працягнуў Грашанок,—а ў думках—„от гандзюль, задаецца, а каб хоць было чым“. І, шчакаўшы покуль Максім возьме білет, зноў пачаў.

— А бачыў, як брат пагульвае? А Юлечка, што казачка брыкае каля яго.

— Шчасьце такога—Юлечка, толькі і ўмее варстак Мірону Пракопавічу ганяць!

— Але ж, братачку, дзеўка—маліна.

— Зялёная яшчэ, ды ўжо з чырваточынай.

— Го-го го, гэта ты, Максімка, па злабе на яе, па злабе. А Юлечка маліна, а ня дзеўка. Маліна, Максімка.—І Грашанок нырнуў на „галубятню“.

VIII

МІХЕЙ Абрамавіч Рагавы нехаця ўважыў для паседжанья сваю каморку. Міхей Абрамавіч—самы вялікі начальнік у майстэрні.

Падлічыць што—бягуць рабочыя да яго, за даведкай да яго, па палучку таксама да яго. Словам Міхей Абрамавіч у ганчароў—вялікая шышка. ён і рахункавод, ён і касір, ён і памочнік бухгалтара, ён і старшы бухгалтар. І ня гледзячы на гэта і на сваю старасьць, Міхей Абрамавіч добры чалавек. Хоць і пакрычыць, і паспрачаецца, але ні ў чым не адкажа. Ведаеш няма ў касе грошай, а папрасі і дасьць, хоць сваіх, але дасьць. Гэтая слабасьць у Міхея Абрамавіча загубіла фармаўшчыка Карпеку. Той любіў „чарвяка замарыць“.

— Точыць нутро чарвяк—казаў Карпека.— Пайду, можа гэтым гаркацьцём залію яму вочы.

А часта ня было за што купіць, тады Карпека ішоў да Міхея Абрамавіча і кленчыў. І заўсёды тройку, або пяцёрку вымучваў.

Сягоньня ў Міхея Абрамавіча багата работы. Але што ты зробіш, прычапіліся гэтыя комсамоляты, няма дзе засядаць. А хто гэта ад іх адчэпіцца. І Міхей Абрамавіч нехаця ўважыў для паседжаньня сваю каморку. Сабраліся 8 чалавек. Некаторых Юрка нават і ня ведаў. Ну, прыкладам, ён ня ведаў, што Самусь Астапчык рэжа дровы, а Параска Грак уночы прыбірае майстэрню. Але затое акрамя Гірша і Юлькі Юрка добра

ведаў Ваську Хамянка—разам у камсамол прымалі,—Моцю Беражок і глінамеса Яшку Лібмана.

Пакуль гутарылі ды рагаталі прышоў і сакратар гаркому комсамолу, таварыш Перапечка. Пагутарыў з Кульшам, нешта запытаўся ў Янковіча, а потым папрасіў каб адчынялі. Гірш і адчыніў. Слова атрымаў сакратар.

— Дык сход у нас сёньня, таварышы, арганізацыйны. Маючы ў вас шэсьць камсамольцаў і маючы пэрспэктывы на рост, гарком лічыць патрэбным і неабходным стварыць на вашай ганчарцы ячэйку. Такую пастанову вынесла бюро гаркому. Самым цяжкім для вас пакуль што будзе зьяўляцца адсутнасьць парт'ячэйкі і такім чынам партыйнага кіраўніцтва. Але і тут ня зусім дрэнна. У вас ёсьць загадчык куніст і ня глядзячы на яго перагрузку будзем спадзявацца, што ён на ячэйку не забудзецца. А там, у сувязі з пашырэннем вашай майстэрні, трэба думаць і парт'ячэйка будзе створана... Сёньня ў нас такі парадак. Осць мы зараз пагутарым: чым ў першую чаргу ячэйцы варта заняцца, потым абярэм бюро з трох асоб, пажадаем бюро посьпехаў у працы, дамо абяцаньне дапамагаць і на гэтым скончым.

Гаварыў Васька Хамянок.

— Ячэйка павінна зьнішчыць зладзейства. Гэта ж падумаць толькі, за дробязямі, пачалі цягнуць і буйныя рэчы. Тыдзень таму назад загадчык даў мне новую пілу, а ўчора ў абед хтосьці сьвіснуў.

— Можа сам,—жартаўліва кінуў сакратар.

— Што вы, што вы,—спалохана забарабаниў Васька, пачырванеў і сеў.

—Я пажартаваў,—сьцяміўшы што ня к месту кінуў жартаўлівае слова, паправіўся Перапечка.

— Правільна казаў Васька. Крадуць у нас багата. Я сам бачыў, калі вымаюць горан, дык амаль кожны нясе дамоў адну-дзьве пасудзіны. А з п'янствам. Я ня ведаю што гэта Карпека думае сабе. Гэта не парадкі, калі ён на работу і то п'яным прыходзіць.—Юрка зірнуў на Кульшу. Па-мойму загадчык з ім залішне цацкаецца.

— Нічога ня зробіш, даводзіцца цярпець, няма фармаўшчыкоў,—кінуў Кульша.

— І з кадрамі дрэнь справа. Майстэрню пашыраць рыхтуюцца, а людзей ня рыхтуюць.

— Талковы хлопец,—шапнуў Перапечка Янковічу.

— Ого, гэта, брат, хлопец з галавой.

— І з аховай працы зусім дрэнна,—працягваў. Юрка—Я ўжо казаў гаспадару, што

Моцька Беражок палячы сьвінец хутка памрэць. Хоць-бы малака ёй кварту давалі.

— Соска ёй пагрэбна.

— Усе зарагаталі.

— Які тут рогат, калі Юрка праўду кажа, — казалася Параска.

— І ты малака захацела, — гіранічна запытаў Астапчык. Зноў рогат.

Пачалі абіраць бюро. Доўга спрачаліся. Нарэшце абралі траіх: Гіршу Янковіча, Юрку Цярэшку і ад дзяўчат Юльку Палазок. Моцьку Беражок абралі кандыдатам. Як і заўсёды пасья сходу адразу організацыйнае паседжаньне бюро. Пачалі з сакратара. Каго? Як толькі выставілі Гіршу, дык той і на дыбы. Давай даказваць, што ён не падыходзіць. І толькі нацёг прычын, што і сам чорт заблытаўся-б. Адным словам Гірш даказваў, што сакратаром трэба абраць Цярэшку. Хлопец ён з галавой, у комсамоле трэці год, на працы сябе апраўдаў, на вучобе ў ліку першых. Усе факты за яго. І Юрку абралі, абралі сакратаром комсамольскай ячэйкі ганчароў.

Ці марыў калі Юрка, ці сьніў, што ён будзе ня толькі комсамольцам, але і сакратаром комсамольскай ячэйкі. Кульша паклікаў Цярэшку да дому. Ішоў Юрка моўчкі, ішоў ды думаў, думаў ды ўдыхаў моцнае марознае

паветра. А ўнутры расло, шырылася нешта вялікае, упярышыню адчутае. То была радасьць.

— Чуў, Юрка, з вясны за пашырэнне ганчаркі бярэмся. Атрымаў паведамленьне, што моторы выслалі.

— А ўжо-ж пара, Васіль Антонавіч, і нам на мотор перасесьці. Досыць нагамі варстакі ганяць.

— А вось Максім ня тое запяе?

— Чаму вы так думаеце?

— Па чалавеку бачу.

— А вы-ж самі настойвалі, каб яго фармаўшчыком другой рук, зрабіць. І зрабілі.

— Ну, гэта іншая рэч, работнік то ён добры.

— Мірон Пракопавіч таксама добры?

— Ну, ты на калючкі багат... Заўтра трэба раней устаць. Будзем паліву разводзіць.

— Чаго вам усгаваць, калі я адзін магу.

— Што адзін, то ня ўдвох,—і Васіль Антонавіч забубнеў нейкую вясёленькую песню.

IX

ХТО бачыў калі прыбітая дожджом толькі вышаўшая з пука каласістая ніва, ціхім золакам пачынае дужыцца за жыцьцё. Кожны каласок, у якім жыве яшчэ капелька надзеі, тапырыць свае вусікі, раняе апошнія кроплі

вады і тужыцца, тужыцца ўстаць. Маладое сьцябло, дужкай прыгнутае да зямлі, утрубачкі пакруціла пырнік, трывожна дрыжыць ад напору жыцьцёвага соку карэньняў. І гэта трывожнае дрыжэньне кожнай збожанкі як бы перадаецца адна аднэй, ад чаго настарожана, трывожна, ціха, павольна і ледзьве прыкметна гойдаецца ўся ніва. Але вось пакажацца сонейка і нерашуча, нясьмела пацягнуцца да яго каласкі і сьцябло, распусьціўшы пырнік, нясьмела ўстае. Устане ды загойдаецца нібыта шукаючы падтрыманьня. І нясьмела загойдаецца ніва, нахіляючы да сонца сваю каласістую галоўку. І шле сонца ніве пацалункі, лагодненька гладзіць яе ціхі, павольны ветрык. Хто бачыў гэта першае вітаньне нівы пасья цяжкай барацьбы з сонцам, той адчуў, таму балела сэрца за тое, што месцамі былі лапеклы прыбітага да зямлі паламанага збожжа. Яшчэ цяжэй рабілася тады, калі сьвядомасьць падказвала—яно ня ўстане, яно загінула.

Такое прыблізна адчуваньне было і ў Грачэнкі, сакратара завальскага райкому партыі, калі едучы на ганчарку аглядаў гарадзкія руіны. Радасна было пазіраць на працуючыя прадпрыемствы, яшчэ прыемней рабілася ад таго, што гэтыя прадпрыемствы самі рабочыя пусьцілі ў ход. Але нязносна цяжка было бачыць руіны пільні, капальні, дамоў. Вось

залечвае горад свае раны, шмат год залечвае. Але цяжка лячыць, ой, цяжка. Навошта здавалася ганчарка, прасьцей простага Ляпі гэтую гліну, рабі гаршкі. Ажно не, і тут закавыка, і тут патрэбна вока, неабходна дапамога...

На дварэ майстэрні сакратара напаткаў Кульша. Прывіталіся. На склад зайшлі. Там было пуста. У Кульшы—хваравіта сумны, трывожны выгляд. Час ад-часу ён махае рукой і, нэрвова перамяінаючы з нагі на нагу, нешта даказвае сакратару.

— ...Як сабе хочаш, таварыш Кульша, але тут ня ўсё чыста. Ня ўсё гладка. Гэта ня проста выпадак,—казаў сакратар.

Каля гарнавой ляжала вялізная куча чарэп'я.

— Душа баліць,—сказаў Грачэнка,—глядзець на гэты брак. Тут, брат, альбо праступная нядбайнасьць, альбо,—сакратар пам'ячаў,—альбо.. хто-небудзь шкодзіць.

— Ды, таварыш Грачэнка, навер ты мне, што тут нічога гэтага няма. Проста паганая гліна. Яна была дужа тлустая і адсюль уся бяда. Бо калі падумаць, што тут нядбайнасьць, дык.. я сам тады гэта нарабіў. Бо я сам увесь час быў пры гарне. З вечара падсушваў Хургін. На яго? Слова дрэннага не скажу. Сумленны, дбайны... ня ведаю...

Потым паліў Максім Цярэшка. Гэта таксама хоць і малады, але шчыры, рупны... ня ведаю. Ды і ня было ім калі, хоць-бы яны і намерыліся. Сам, я сам увесь час... Увесь час каля гарна.

— Веру табе, веру, але ты ўсё-ткі на чужую сумленнасць не пакладайся. Правер, правер, Гэта не пашкодзіць. І сачы, пільней сачы. То самае лепшае.

— ?

— А як-жа з заказам? Гомельцы пішучь, што ім пасуда зараз, як ніколі, патрэбна.

— Я і сам ня ведаю што рабіць. Ставіць другі горан нельга, нельга, мала сырцу. А працаваць зьверхуручна, мала сродкаў.

— Трэба так і сказаць рабочым.

— Братка ты мой, цёмныя ў нас масы. Яны нічога не разумеюць і разумець ня хочуць. Раз працаваць зьверхуручна, дык ім давай грошы, плаці ў паўтара разы. А грошай няма, няма.

— У цябе, Кульша, няма рашучасьці. Трэба, брат, у такіх справах на такім месцы больш рашуча і настойліва дзейнічаць. Няма грошай, няма пасуды, так і скажы рабочым. Паслухай, што яны табе адкажуць. А то... колькі да канца працы.

— Паўгадзіны.

— Ну, дык вось. Ідзі і няхай заўком склікае сход. А там мы пагутарым. Дармо, рабочыя нас заўсёды зразумеюць. Ідзі, ідзі. Я таксама зараз буду. Пагутары там з комсамольцамі, няхай ведаюць навошта курс трымаць. Трэба сырцу для горну падрыхтаваць, а там будзе бачна. Будуць грошы, заплацім.

На сход сабраліся ўсе. Купна расьсеўшыся па варстаках—чакалі. Чакалі калі пачнецца сход. А сакратар аб нечым гутарыў з Міронам Пракопавічам. Шмат гутарыў. Потым скончыў, павярнуўся да сходу і, камечачы ў руцэ гліну, пачаў:

— Становішча, таварышы, вашай ганчаркі да гэтых пор было больш-менш добрым. Пры ўсіх недахопах вы ўсе-ткі шмат зрабілі. Добра зрабілі. Заказы выконвалі. Яно і зразумела, ніхто за нас рабіць ня будзе, усё трэба самім. Самі мы пусьцілі старыя заводы, самі будзем новыя. ЦЭС мы самі пабудавалі, цяпер пачалі будаваць дрэваапрацоўчы комбінат, пашыраем іншыя прадпрыемствы. Пашыраем. Будзем пашыраць і вашу ганчарку. Так што чым далей, тым усё мацнеем і мацнеем. Але бываюць і хібы. Вазьміце вашу ганчарку. Дзе-б здавалася, а ў вас павіна ўсё ісьці гладка. Бо забясьпечаны ж вы. Сырэц ёсьць, дровы ёсьць, але і ў вас, калі

рукі не памачыў, дык гліна і прыліпне і замест пасудзіны выйдзе камок.

Мусіць словы сакратара спадабаліся Мірону Пракопавічу, бо ён ухмыльнуўся і заківаў галавой.

— Кажу—камок выйдзе. І вышаў, перапа-лілі горан. Гэта звычайная справа, скажучь некаторыя. Але так можна было казаць гаспадару, уласьніку. Гэта было звычайным у старыя часы. А ў нас, цяпер гэта нязвычайна, гэта недапушчальна. Вось вы перапа-лілі горан. Ня выканалі заказу гомельскай коопэрацыі і тым самым шкодзіце ўсёй краіне. Мне гомельскі комітэт партыі піша, што недахоп пасуды значна шкодзіць збожжа-нарыхтоўкам. Я гэта ўсё кажудля таго, каб вы памяталі, што трэба больш дбайна, больш пільна працаваць. Дармо, што вы на ўскраіне, што вы невялічкая майстэрня, што вы адар-ваны ад гораду, што мы з гораду недастат-кова вамі кіруем. Усё гэта правільна і ўсё гэта ніколечкі не дае вам права адставаць, нявыконваць заказу, падрываць нашу працу.

Ён пастаяў, падумаў і, камечачы ў лэвай руцэ невялічкі кусочак гліны, зноў пачаў.

— Што вам трэба зрабіць? Трэба адпаліць новы горан, трэба загатаваць сырцу. Як гэта зрабіць. Грошы мала для таго, каб аплач-ваць двойчы за зьверхурочную працу Але

працаваць трэба, неабходна папрацаваць у другой зьмене. Гомельскі заказ вы абавязаны выканаць.

Грачэнка скончыў і падышоў да Грашанка ды пачаў з ім гутарыць. Мірон Пракопавіч пачакаў покуль выказаліся Янковіч і Юрка. Пачакаў, зірнуў навакол, нешта запытаўся ў Кульшы, а потым папрасіў слова.

— Так яно, правільна таварыш ад партыйнага гаркому, правільна казаў. Самі мы ўсё і на нашых плячах усё. І глядзець трэба. Глядзець трэба. Я і Васілю Антонавічу казаў. Гліна тлустая, з асьцярогай трэба паліць. Але нічога ня зробіш. Яно заўсёды так, каб ведаў дзе павалішся, дык-бы абышоў гэта месца. Але ня ведаеш і павалішся, моцна паб'ешся. Вось і мы перапалілі горан, самі вінаваты, самі павінны выправіць сваю віну. Няма грошай у паўтара раза плаціць, ну дык што зробіш, мы людзі свае. Папрацуем у другую зьмену. Дзе наша не перападала.

Пасьля Мірона Пракопавіча выказаліся астатнія. Усе выказаліся. Нават Максім і той выказаўся.

— Хоць мне і некалі,—казаў ён,—але я згодзен папрацаваць у другой зьмене.

Выступаў Кульша. Казаў, што іншага выйсця няма. Трэба папрацаваць, трэба дапа-

магчы краіне. Пастанову вынеслі такую:
„Тэрмінова нарыхтаваць сырцу і на гэтым
тыдні выпаліць горан“.

— Рашучасьці больш і вока трымай гостра,
ідучы дамоў казаў Грачэнка Кульшу.

А ў другім канцы руліцы, падыходзячы да
хаты. Мірон Пракопавіч ласкава пагладзіў
Максіма па плячу.

— Малайчына, сынку. Добра зрабіў. Пра-
сушыу ім, прасушіў. Няхай ведаюць, што
чужое праз бок лезе. Няхай ведаюць...

У гэты вечар Мірон Пракопавіч не праца-
ваў у сваёй майстэрні. Запаліўшы лямпу, ён
сеў за стол і доўга чытаў газету. Максім
моўчкі сядзеў ды слухаў. Павячэраўшы, ста-
рая Мірона Пракопавіча доўга малілася богу,
потым як і кожны вечар, перакрысьціўшы
Максімаву пасьцелю, пагасіла лямпу.

* * *

У суботу Грашанок затапіў горан. Да
шасьці гадзін ён падаграваў, падсушваў, пад-
кладаючы пакрыху дроў у топкі. А пасьля
шасьці наклаў поўныя топкі і прысеўшы каля
тэй, дзе дровы хутчэй разгарэліся, пачаў
закурваць. Дзьверы ў гарнавую былі адчынены
і ў памяшканьне цягнула лёгкае, чыстае
паветра. Няпрыкметна ўвайшоў Кульша, і

агледзеўшы топкі, падсеў да Грашанка. Нейкі час яны маўчалі. Грашанок схадзіў, падкінуў дроў у прагарэўшыя топкі і, зноў прысеўшы, зьвярнуўся да Кульшы.

— Што, Васіль Антонавіч, нешта апусьціўся? Ці дома здарылася што, ці ўсё па гэтаму гарну? У топках трашчалі дровы. І калі часам трэск быў моцны рэха глуха адгукалася ў цёмных куткох гарнавой.

— Не, дома ў мяне ўсё добра, усё, а вось тут, ня ўсё добра. Тут нечага не хапае. Нехта як чарвяк павольненька, але ж точыць, грызець. Грашанок, хто б гэта?

— Ды кінь ты, Васіль Антонавіч, нікага тут чарвяка няма. Проста перапалілі, ды ўсё. Перапалілі, перадалі дроў.

— Не, не, Грашанок, чарвяк точыць. Але я адшукаю яго, адшукаю.

Яны абодвы ўсталі і нанасіўшы дроў зноў загрузілі топкі. Садзючыся Кульша казаў:

— Вось чаму, чаму я веру, што гэты горан будзе ўдалым. А той не... Чарвяк, чарвяк гложыць, точыць, але няпраўда, паламае зубы. — І заспакоіўшыся, зусім разважліва Кульша запытаўся ў Грашанка.

— Чаму ў партыю не жадаеш ісьці?

Грашанок зірнуў на Васіля Антонавіча і погляд яго нібы-та сказаў „бач кудой гне“, а голасна крышку засмучона ён адказаў.

— Каб сказаць, што я не жадаю...я мабыць дужа жадаю, але.

— Што але?

— Кудой я для партыі.

— Ну, ну. Ты ў мяне цяпер не адкруцішся. Так і ведай на сходы ячэйкі будзеш са мной халзіць. Ды рыхтуйся. Трэба заяву падаваць... А як Карпека п'е.

— Толькі на рабоце і цввярозы.

— Што з ім рабіць? Шкода разьлічваць. Добры фармаўшчык.

— І ня трэба разьлічваць. А пагутарыць, пагутарыць, пастрашыць варта. Ён чалавек падаўкі.

— Гэта я зраблю. Я яму перцу задам.—І Васіль Антонавіч, узяўшы плашку дроў, паклаў яе ў топку.

— Ну, ідзі адпачні крыху, ідзі, Грашанок, засьні.. А ў партыі ты будзеш, будзеш.

— Я і не адмаўляюся, Васіль Антонавіч, не адмаўляюся. Толькі трэба падрыхтавацца, папрацаваць.

* * *

У панядзелак гомельцам была адпраўлена пасуда. Упакоўку рабіў Цярэшка Максім. На дно бочкі, у якую запакоўваў пасуду, ён зусім мала паклаў сена. Але ўбачыў, што ідзе

Кульша, Максим хуценька накідаў у бочку сена і пачаў ставіць пасуду. Загадчык моўчкі зірнуў у бочку, памацаў там рукой.

— Пракладку, Максимка, спарнейшую кладзі, не шкадуй сена.

— Я і так тоўста кладу.

— Ня тоўста, трэба спарней, беражкі зацянуць, каб ня цёрліся. Ён узяў сена і пачаў сам запіхаць яго між пасуды ўпакаваных, але яшчэ не забітых бочак.

Ч А С Т К А Д Р У Г А Я

1

Ну, бывайце здаровы хлопцы,—разьвітаўся Юрка з мальцамі. Ён у другі раз паціснуў рукі Ваську з Гіршам і палез у вагон. Цягнік падаў адыходны гудок і, ціха крануўшыся, рушыўся ў дарогу. Не пасьпеў апошні вагон бліснуць сваім чырвоным вокам, як на пэрон выскачыла Кульшыха. Заўважыўшы хлапцоў, Паланея Паўлаўна падбегла да іх. Па ёй было відаць, што сьпяшалася нечага кабеціна. Хусьцінка спаўзла на патыліцу. На ілбу выступіў пот.

— А, мальчыкі мае любя, я-ж забылася Юрачку ручнічок пакласьці. Яна выцягнула ўперад руку, у якой захінуўшы ў газету трымала ручнік.

— А нічога, па гэтым будзе жыў,—сказаў Васька.

— А што ты думаеш, можа і памерці,—пажартаваў Гірш.

— Вы жартуеце, а яму беднаму і ня будзе як памыцца,—пакрыўджана сказала Паланея Паўлаўна.

— Бедны, і будзе ажна цэлых тры месяцы чорным хадзіць, нямытым,—рагочачы казаў Васька.

Пажартаваўшы, хлопцы разьвіталіся з Кульшыхай.

— А цяпер айда да Юлькі. Хочацца ведаць, як з кадрай. Каго набралі. Там, брат, мне адна знаёмая ёсьць—Дашка Сурма. Во, дзеўка.—Васька першы павярнуў на Ганчарную вуліцу, па якой жыла Юлька Палазок.

Юльку вылучылі ў комісію па набору вучнёўства. Па ініцыятыве ячэйкі гарадзкае праўленьне мясцовай прамысловасьці рашыла з красавіка зрабіць набор вучнёўства і тэрмінова падрыхтаваць з тым, каб да новага гаспадарчага году, калі будзе скончана пашырэнне і тэхнізацыя майстэрні, мець адначасова і ўласныя кадры кваліфікаваных рабочых. Хлопцам хацелася ведаць пра набор. Хацелася ведаць, каго прынялі, бо папярэдня было вакол гэтага шмат гутаркі, меркаваньняў. А цяпер хацелася зірнуць на канкрэтныя вынікі праробленага. Вось і накіраваліся да Юлькі. На дварэ было цемнавата. Пацягнула ветрам. Каб ня

дуло за шыю сьнег, хлопцы паставілі каўняры і, убіўшы галовы, шпарчэй закрочылі. Не даходзячы да Юльчынага двара Гірш убачыў, як невялічкі чалавечык, палахліва азіраючыся назад, нешта нясець уздоўж вуліцы.

— Цікава, хто гэта так сьпяшаецца;— шапнуў ён Хамянку. І хлопцы захінуліся ў двор. Хутка яны ўбачылі, як засопшыся ледзьве не бягом, у мяшку на плячах нешта нёс Максім Цярэшка.

— Вось чорт, і адкуль гэта ён?—запытаўся Гірш.

— Ці я ведаю,—ціха адказаў Васька.— Мабыць сьцёг дзе-небудзь што.

— Ну, так рана ніхто красьці ня ходзіць.

— Мала ты, Гірш, ведаеш. Добраму злодзею і ўдзень ня страшна. Ён цябе абярэць пад іголачку...—І, крышку памаўчаўшы, Васька дадаў:

— Ведаеш, Гірш, цікавы гэты Максім. Вось Юрка зусім не такі. А браты-ж.

— Мала што браты.

— Ну канешне, але ўсё-такі нешта агульнае ёсьць.

— Не абавязкова. Што-ж у іх агульнае? Толькі тое, што абодвух адна маці нарадзіла і абодвы жывуць. Вазьмі ты Юрку. Гэта душа, а ня хлопец, і з галавой і з рукамі.

— Яно і ў Максіма ня дрэнны кацялок.

— А гэта, Васька, браковы гаршчок. І звон мае. Але ўсё-такі ня цэлы, брынчыць Прыкінь сам. Дзе ты бачыў Максіма, акрамя варстака? Нідзе.

— Што ты хочаш ад яго. Ён-жа робіць шмат. Амаль кожны вечар зьверхуручна сядзіць.

— А ты думаеш чаму? Таму, брат, што на грошы вочы пяліць. Усё яму мала.

— Ты адмаўляешся ад грошай?

— Не адмаўляюся, Васька, але і на шыбе-ніцу за імі не палезу. Зарабіў за гэты ме-сяц сотню і хопіць... А ведаеш, колькі Мак-сім выгнаў? Чыстагонам дзьвесьці.

— Ого.

— От, бачыш. А запытай у яго, скажа мала.

* * *

Юлька ветліва сустрэла хлапцоў. Яна была надзвычай вясёлай. І не здарма. Юльцы пашанцавала. Грашанок згадзіўся ўзяць яе за падручніцу. І яшчэ Юлька ўдала скончыла працу комісіі па набору вучняў. Іменна ўдала. Так і казалі ў праўленьні. А галоўнае—учарашні вечар. Гэта штосьці непазбытнае. Проста і моцна. Але чаму гэта Юрка ўсё неяк нерашуча спадцішка, каб

ня бачылі, ды ня гутарылі. І нават папра-
сіў, каб праводзіць і ня думала ісьці. Дзіўна
ўсё гэта.

Юлька жартавала з хлапцамі, сьмяялася.
Васька пачуўшы, што Дашку Сурма пры-
нялі, ад радасьці заскокаў, закруціўся па
пакоі. У Гірша, хоць і ня было пэўнай пры-
чыны для весялосьці, але ён рагатаў. Бо
ня было па чым сумаваць. Тым больш, што
Васька з Юлькай адсоўвалі ў куток столік
з крэсламі. Рыхтаваліся. Гірш зірнуў на
Юльку, усміхнуўся, устаў і, падышоўшы да
сьцяны, зьняў балалайку.

* * *

Васіль Антонавіч і Гаркавы—старшыня
мясцкому. пагутарыўшы аб нечым між са-
бой, падышлі да Карпекі. Выціраючы
рукі, Карпека рыхтаваўся ісьці да дому.

— Дык як, ідзеш?—запытаўся Кульша.

— Нехаця, Васіль Антонавіч, іду... Іду.
А што буду рабіць... Васіль Антонавіч, што
рабіць, дзе дзецца. Ну дзе? Куды пайду.
Дзе дзенуся?

Сьлёзы накруціліся ў Карпекі на вачох,
нэрвова задрыжэла верхняя вусна. Відаць
было, што нешта надзвычай важнае адбы-
ваецца ў яго, што гэта нешта гняце яго,

цісьне, шукаючы хоць невялічкай шчылінкі
вырвацца з набалелага нутра. Каму ведаць,
што перадумаў за гэтыя дні Карпека, што
адбылося ў яго нутры? Ён нікому нічога не
казаў. Ні з кім не дзяліўся сваімі думкамі.
Цяжкім скруткам трымаў іх, захаваўшы глы-
бока ў нутро.

Надоечы Кульша сказаў Карпеку, што
звальняе яго. Карпека не запытаўся чаму, пры-
чына была вядомай. Пазаўчора Кульша вызна-
чыў Гаркавага і Карпеку паліць гаран. Гаркавы
праеушваў яго. Карпека павінен быў зьмяніць
Гаркавага. І ён прышоў на зьмену, прышоў
у час і, як заўсёды, вясёлы, рухавы. І Гар-
кавы бяз ніякай падазронасьці, паклаўшы
дроў у топкі, пагутарыў з Карпекам ды
вышаў ў майстэрню крыху адпачыць. Праз
паўгадзіны яму зарупіла закурыць. Табакі
ня было. Пайшоў да Карпекі. У гарнавой
стаяла ціш. У топках дагаралі галавешкі.
А воддаль ад гарна, расьцёгшыся на дошках,
хроп Карпека. Гаркавы хуценька паклаў у
у топкі дроў і пачаў будзіць сваю зьмену.
Але Карпека толькі мычэў. Як ня тузаў яго
Гаркавы, не дапамагло. Тады толькі зразумеў
ён, што Карпека п'яны і што дабудзіцца яго
цяжка. Ён безнадзейна махнуў рукой і адзін
пачаў працягваць зьменнае дзяжурства.
Хутка прышоў Кульша. Ён шмат гутарыў

з Гаркавым ды, накіраваўшы яго адпачыць, застаўся сам каля гарна.

На другі дзень Карпека не зьявіўся на працу. Сход без яго вынес пастанову аб звальненні. Карпека прышоў праз чатыры дні і, ні з кім ня гутарачы, ён моўчкі скончыў апраўляць сырэц. Дэфармаваў патрэбную колькасць місак і сёння, прывёўшы ў алпаведны парадак свой варстак, памыў рукі і зьбіраўся ісьці.

— Дык як-жа гэта, Карпека, здарылася, скажы,—настойліва пытаўся Васіль Антонавіч.

— Я сам вінават, сам. Нікога не вінавачу. Ведаў, што трэба горан паліць. Ня трэ́ было ісьці,—з жалем, з ноткамі раскайваньня ў голасе казаў Карпека.

— А чаму-ж пашоў, з кім пашоў, кажы, ня ўтойвай.

— Васіль Антонавіч, сам ведаеш, у мяне грошай ня было. А Мірон Пракопавіч і кажа: хадзем, вып'ем, а то нешта я смак згубіў. Вось я і пашоў. Ды што, сам вінаваты. Сам і адказваю. Ні на кога ня скаржуся.

— Слухай, Карпека, а ты разумееш, што ты мог нарабіць, калі-б не Гаркавы? Горан, як і ў мінулым годзе,—каюк. І табе суд, і нам ганьба.

— Разумею, Васіль Антонавіч, разумею, але што... Позна. Не магу я цяпер нікому

проста ў вочы глянуць. П'яніца, шкоднік... Не, не, Васіль Антонавіч, я сам вінават. А вы ўсе правільна, правільна робіце. І ў га зэце правільна.. Я... шкада толькі, жонка захварэла. Што рабіць.

— Ня ведаю... Карпека, калі-б ты быў чалавекам, калі-б ты пажадаў... Слухай, дай слова, дай слова, што гэта было апошні раз.

Карпека зірнуў на Васіля Антонавіча. І як-бы ўпяршыню ўбачыўшы гэтага чалавека, доўга ўглядаўся ў яго няголены твар, бліскучыя шэрыя вочы, прыплюснуты нос і вузкі з засмагшымі вуснамі рот. Зьдзівіўся Карпека. Зусім не такім выдаваўся яму Кульша. Нешта асабл.вае, зусім новае было ў гэтым звычайным чалавеку Васілю Антонавічу. Карпека хуценька зірнуў на Гаркавага. Але і ў тым было нешта новае. Тады ён на момант кінуў погляд на майстэрню, на варстак. Але і майстэрня і варстак іншымі, не такімі былі. Раней Карпека зусім не заўважаў, што ў акне супроць яго варстака падвойная рама, і што шыба ў падвойнай раме выбіта і на падаконьнік навеяла беленькага-беленькага сьнегу. Тады Карпека нечакана, нават для самога сябе, моцна хапіў руку Васіля Антонавіча. Камечыў, ціснуў яе, не сказаўшы ніводнага слова. На яго вялізных сініх вачох накруціліся буйныя кроплі сьлёз.

ВІЦЬ вот якая храновіна, гэтая талерка.—і Грашанок на адным пальцы круціў чырво-венькую, звонкую талерачку. Ён і Карпека выносілі з горна кокары і, вымаючы адтуль пасуду, адкідалі браковую і, падлічыўшы дабраякасную, гукалі Юльцы, каб запісала. Трое рабочых асьцярожна адносілі пасуду на склад. У гарнавой гарэла дзьве лампы. Часта прыбгаў Кульша і, зірнуўшы на брак, круціў галавой, лаяўся ды зьнікаў. А Грашанок вымаў з кокараў пасуду ды пазваніваў.

— Фійныя міскі, званочки, а не гарнушачкі. Гэй, Юлячка, паўсотні запішы там... Слухай, Карпека, як ты мяркуеш, будзе што з гэтай байкі?

— З якоўскай?

— Ну, а з маторамі.

— Цяжка сказаць. Рыхтуюцца-ж генэральна. Інжынэр ужо тут. Усё пляны некія піша. А Юрку, чуў, на курсы манцёраў паслалі. Ог, брат, здрава. З глінамеся ды на манцёра.

— Э, Карпека, нашыя ганчары ня толькі манцёрамі, а часам і наркомамі будуць.

— Ужо ёсьць... Юлячка, паўтараста хлебніц... Слухай, Карпека. Скажы мне па-праўдзе, чаму ты п'еш, льлеш як у бочку. І працуем

разам, і часам дамоў ідзем разам, ды мне вось не карціць, а ты дзень-другі пацярпіш, а потым і ў піўной.

— Чаму? Работа валовая. Каб здаецца крыху лягчэй папрацаваў, дык і галава па-іншаму зароботала-б. А то напрацуешся, касьцей ня чуеш, нават дадому ісьці ня хочацца. Ну, і пацягнеш.

Зноў прыбег Кульша.

— Вы, хлопцы, хутчэй, трэба сёньня скончыць... Юлька, ты ня бачыла, хто сёньня на склад заходзіў?

— Не.

— Ог, чорт. Я сюды, да вас, а нехта з складу матушку праводкі сьцебнуў.

— Трэба замыкаць, калі ідзеш.

— Як-жа замыкаць, пасуду носяць.

— Дык ня бегай па-пустому,—кінуў Грашанок.

— Не, я дазнаюся, я знайду, хто гэта па-стараўся. Дазнаюся.—І пабег.

З гарнай дзьверы вялі ў майстэрню. Яны былі крышку адчынены. Кульша, высунуўшы галаву, зірнуў на ганчарку. Уздоўж сьцен па адзін і другі бок пустых палацяў, што былі пасярод майстэрні, кожны насупроць акна, стаялі варстакі—простыя ганчарныя варстакі. Два зьбітых з дошак колы: адно

меншае—зьверху, на яго кладзецца форма другое кола—вялікае, унізе. Злучае гэтыя колы тоўсты жалезны прэнт. Ганяе ганчар нагой ніжняе кола, круціцца разам з формай верхняе.

„Унь працуе фармаўшчык Гаркавы.—думаў Кульша.—Прыехаў з Гарадку“. Вось ён кладзе на форму ліст гліны, кавалак гліны, тонка зліставаны, ляжыць у яго з левага боку. Шлёпнуў на форму нібы блін ліст гліны Гаркавы. Пачаў ганяць варстак, прыстукваючы па гліне губкай. Потым ён рукамі прыцёр, прыгладзіў, лязочкам абрэзаў споўшую на берагі формы гліну. Зірнуў на форму зьверху, збоку, ды паставіў яе на дошку.

За Гаркавым ішлі варстакі Грашанка і Карпекі. Па той бок Янковіч зьнімаў з форм міскі, а яго сусед Яўмен рыхтаваў формы для хлебніц. Дастаючы іх з паліцы, ён дзьмухаў, абціраў хвартухом і клаў сабе пад рукі. Кульша і забыўся, што яму патрэбна і, вышаўшы з гарнавой, павольна рухаўся па майстэрні. Каля сьвінцовай печы, дзе паляць волава, закашляла Моця Беражок, „Слабая дзеўка. І працуе шэсьць гадзін, і літру малака атрымлівае, і ўсё кашляе. Не дапамагае ёй. А вось, казаў перавяду на іншую працу. Ня хоча ісьці. І рабі тут з ёй што хочаш“—падумаў Кульша.

Рыпнулі заднія дзьверы. Васіль Антонавіч зірнуў. Увесь чырвоны, з потным тварам ішоў Максім Цярэшка. Нешта цюкнула Кульшу, але ён стрымаўся. Павольна абышоў майстэрню. Спыніўся каля Мірона Пракопавіча, пагутарыў, сказаў, каб той заўтра пачынаў рабіць малочнікі. Потым Кульша схадзіў у каморку Міхэя Абрамавіча. Там мусіць з паўгадзіны пратырчэў. Аб нечым пагутарыў з Гаркавым. І зноу вышаў у гарнавую. Пасьвяціўшы ў горан і, убачыўшы, што там засталася толькі два слупкі кокараў, Васіль Антонавіч спакойна, заклаўшы адну руку ў кішэнь, а другой махаючы. пашоў у склад.

III

ДОБРА на муку перамеленае волава, зьмешанае з дробненька тоўчанай паленай цэглай і з нечым яшчэ (не выдаюць гайчары сваіх сакрэтаў), усё гэта разьведзенае вадой і ўручную перамеленае ў жорнях носіць назву на Віцебшчыне—глазур, на Мозыршчыне—мурава, а ў іншых мясцох проста—паліва. Калі паліва гатова, яе наліваюць у цэбар і Васіль Кульша з Грашанком пачынаюць глазураўку. Яны па аднэй акунаюць пасуду ў цэбар і, перакруціўшы яе потам колькі раз у паветры, ставяць на дошку. Здаецца проста. А ня кожны ўмее. Дрэнна адпалюеш і пасуда

выйдзе кепская. Добра адпалюеш—званочкамі будзе пасуда.

Адмураваную пасуду ставяць у кокары. Кокары. Гэта, як-бы сказаў гутняк, вялікія халявы. Кокар, як дзяжа. Толькі бяз дна і ў бакох мае дзірачкі. У гэтыя дзірачкі торкаюцца выпаленыя гліняныя кавалачкі, на якіх потым трымаецца пасудзіна. У гарне,— а гэта вялізная круглая печ з тоўстымі сьце-намі, з шасьцю або больш топкамі ўнізе для дроў,—кокары стаўляюцца слупам: адзін на адзін. Калі горан паўнюцькі, тады ўваход у сярэдзіну замураўваецца, залепліваецца глінай, застаецца толькі „вочка“ для назіраньня. А потым, потым пачынаецца падпальваньне топак. У пачатку гэдзін колькі трымаюць невялічкае цяпло. А потым, калі прагрэюць з праквала горан, жару паддаюць усё больш і больш. Аж датуль, пакуль унутры ня зьявіцца чырвона-белаваты колер напалу.

Праз колькі часу пачынаецца астуджваньне. Цяпло ўсё меншае, меншае і, нарэшце, зусім пагасае. Канчаецца дакучлівая цяжкая праца каля гарна. Усю ночку вока не зажмурыш. Падкладвай ды падкладвай дровы. Глядзі, каб не запусьціць топкі. А дровы сырыя ды плашкі тоўстыя. І рук ня чуеш, і ногі падламваюцца, а галава ад бяссоньніцы-стомы ўніз сьнерыцца. Цяжкая праца паліць горан.

Але ня лёгка і глазур малоць. Цяжка круціцца камень, коўзаецца па крупчатай вадкасьці. Ажно пішчыць, як трэцца, волава. Скігічуць жорны трычы пясок. Дзесяты пот дастануць з цябе жорны. Ды што, трэба. Трэба рабіць, малоць глазур. Гліну біць таксама нялёгка. Спрабуй пагоцаць, памясіць рукамі, пабіць кавалак гліны ў пуда паўтара. А такіх кавалкаў, за дзень трэба пятнаццаць—дваццаць. Цяжка ганчару. Цяжка і небясьпечна. Цікуюць яго на кожным кроку палярыч, пагражае раматызм, а нутро разьядае сьвінец. На кожным кроку няўпрыкметкі цякаюць ад ганчара сілы, бяжыць здароўе. Баліць нутро ў Грашанка, кірхаіць Моця Беражок, выцягнулася, пабялела Юлька. Хрыпіць у грудзёх Карпекі, ня ўсё ладна і ў Гаркавага. Куды-ж, куды-ж з такім здароўем. І Кульша ішоў на склад, адчыняў каморку, дзе стаялі маторы, глядзеў на іх пашпарты і, лагодненька пагладзіўшы адзін, другі, бег да інжынэра, хадзіў на ЦЭС, у райком, праўленьне. Трэба дапамагчы. Трэба мэханізаваць. У гэтым выйсьце.

* * *

Сёньня Кульша ўпярышыню пасьяля таго як правялі яго ў сябры партыі быў на сходзе ячэйкі. Ён ішоў разнэрваваны, узрушаны. І як не абурацца. Дырэктар ЦЭС таварыш Клі-

менка ўпёрся. Няма энэргіі ды ўсё. Перагружаны, а паліва не хапае. Хоць ты яму колік на галаве чашы. Бюро пастанавіла даць ганчарцы энэргію. А ён—няма. Вынесьлі на сход. Пачаліся спрэчкі.

— Ну, таварышы, казаў Кліменка,—няўжо я вораг таго, каб электрыфікаваць ганчарку. Але што рабіць, калі турбіна перагружана. Скажэце, каго выключыць з тым, каб ганчароў задаволіць. Папяровую фабрыку ня выключыш. Гуту таксама. Комбінат нельга. Дрэвапрацоўчых заводаў ня спыніш. Ну дык скажэце-ж, дзе ўзяць для ганчароў энэргію?

От тут і ўскіпеў Кульша ды давай пляжыць.

— Эх ты... пратры акулёры, тады сам убачыш. Для царквы, касьцёла і гарадзкіх сінгог у цябе ёсьць энэргія, для абываталяў ды нэпманаў таксама ёсьць, а для дзяржаўнай майстэрні няма. Не, брат, з табой толькі ў кантрольнай гутарыць. Пабачым, што ты там скажаш.

— Чудак ты, Кульша, ня пужай мяне кантрольнай, бо няма за вошта. Я ня вораг, а ад усей душы. Будзе энэргія, дамо. А яна будзе. Ты трапна заўважыў. Ня шкодзіць усе гэтыя сьвятыя ўстановы на газу перавесьці. І на горадзе мы дзе небудзь урэжам. Словам, вы будзеце забясьпечаны. Памягчэець зямля, тады праводку зробім.

І ўсё-ткі Кульша быў у нэрвовым становішчы. Падыйшоўшы да майстэрні ён пачуў, як рыпнулі дзьверы. З ганчаркі выскачыў Максім Цярэшка, і, закінуўшы мяшок за плечы, пабег уздсўж вуліцы. „Вось яно што“ — і Кульша пусьціўся сьледам за ім.

IV

АД'ЯЖДЖАЮЧЫ на курсы, Юрка стала дагутарыўся з сваім намесьнікам Гіршам Янковічам, каб той адзін раз на тыдні дасылаў яму ліст. Гэта была офіцыйная ўмова. А неофіцыйна Юрка значна часьцей атрымліваў лісты ад Юлькі. Гірш таксама трымаў слова і хоць быў заняты, але пісаў Юрку рэгулярна. А работы ў Янковіча было багата. На рабфак сваім парадкам трэ было ісьці. Акрамя гэтага на Гіршу ляжала ячэйка. Трэ было нешта рабіць, тым больш што работы пагібель.

Дужа кепска атрымалася з вучнёўствам. Набралі дзесяць чалавек, а забяспечыць, як сьлед, не змаглі. Чатыры вучні прышлі з вёскі. Кватэр ня было. Спалі ў гарнавой. Склікалі бюро. Судзілі, гудзілі ды рашылі размясьціць да часу па комсамольцах. Хрысьцю Сачыўку ўзяла да сябе Юлька. Андрэя Цыбульку — Гірш, Броню Міруц — Моця, а Стасю Табанько — Яша Лібман. Але гэта што. Трэба

было і навучаньне забяспечыць. А гэта зрабіць значна цяжэй. Бо як толькі Кульша падвёў Дашку Сурма да Мірона Пракопавіча, той нэкэсурўся.

— Я, Васіль Антонавіч, нічога супроць ня маю, але, ведаеце, няправільна так. Максімку я навучыў, а цяпер вы другога торкаеце. Я ўжо чалавек стары. І з маладымі не па траплю.

— Я, Мірон Пракопавіч, больш вашага заняты і навучыў двух. Аднаго, можна сказаць, яшчэ па-вашаму загаду Янковіча. І цяпер бяру на сябе дwoх.

— Ну, вы іншая рэч. Вы чалавек парцейны і маладзейшы за мяне.

— Нічога не магу зрабіць, Мірон Пракопавіч, трэба.

— Ну, як трэба, дык трэба.

Толькі фармаўшчыкі Янковіч, Яўмен ды Грашанок і аднесьліся ласкава да вучняў. Астатнія-ж і не шапарнуліся. Максім дык той разьенчыўся, што ён сам яшчэ мала ведае, што яму самому трэба вучыцца, а ня то, каб іншых навучаць.

Прайшоў месяц. Вучні прыходзілі на працу, згрупоўваліся вакол Гірша, Яўмена або Грашанка, слухалі тлумачэньні, назіралі. Пoлым швэндаліся па майстэрні. Некаторыя ляпілі

пікулікаў—гэтаму навучыў загадчык, і а другой гадзіне разыходзіліся дамоў.

— Ведаеш, Васіль Антонавіч, навучаючы так, мы застанемся бяз кадры. А калі дазнаюцца райком пра становішча вучнёўства ў нас, дык і табе і ячэйцы такога перцу зададуць, што беражыся.

— Ну, дык што рабіць? У праўленьне ісьці? Няма карысьці. Загады пісаць—таксама пустое. Парай, можа вы што небудзь прыдумалі.

— Мы на бюро радзіліся, абгаварвалі. Ёсьць такая думка, каб загадам да кожнага майстры прымацаваць вучня. Вызначыць шэсьць прэмій, скласьці сталую з саміх майстроў экспэртную комісію і націснуць так, каб ажно запішчэла.

— Добра. Толькі ты наконт саборніцтва там закруці. Галоўнае, ведаеш, уцягнуць Максіма і Гаркавага.

* * *

Карпека першы прачытаў загад.

— От гэта і я разумею. Эй, Максім. А ну-тка давай, хто з нас возьме першую прэмію. У мяне, брат, дзеўка, але гэта нічога.

— І ў мяне дзеўка,—азваўся Максім.

— Ну, давай тады, чыё возьме.

— Максімка: сотня ня дзе валяецца, бярыся,—цішком кінуў Мірон Пракопавіч.

— Давай, Карпека.

— Гэй, Гаркавы. Ты-ж наш профорган, ідзі сюды, сьведкай будзеш.

— Сьведка з мяне ня зусім добрая. Вы лепш на паперы ўмову складзіце.

— І то правільна. Юлька, пішы, што я з Цярэшкам на першую прэмію спаборнічаць будзем.

— Што пісаць,—падбегшы запытала Юлька.

— Пішы,—казаў Гаркавы,—што Карпека і Цярэшка Максім заключаюць між сабой спаборніцтва лепш і хутчэй навучыць вучняў ганчарнай справе.—Гаркавы падумаў,—„трэба нешта і наконт прагулаў сказаць“. Пішы: абяцаем не рабіць прагулаў і хадзіць на ўсе сходы.

— Ну, на ўсе,—незадаволена азваўся Максім.

— А багата ў нас тых сходаў, у месяц адзін.. Ну, падпісвайцеся.—Карпека задаволена крамзануў сваё прозьвішча. Ды рука была ў гліне і ён запэцкаў умову.

— Разюта, што ты нарабіў. Я такой бруднай падпісваць ня буду.

— Ну, ну, падпісвай. Гэта ня бруд, а глінка. Хлябец наш.

— А мы, Мірон Пракопавіч, з вамі ці што заключым,—звьярнуўся Гаркавы да Барадакі.—Мы ўжо на другую прэмію. Сьледам за імі заключылі між сабой умовы на соцыялістычнае саборніцтва і астатнія. Гаркавы папрасіў Юлька папрыклейваць умовы на сьцяне канторкі.

— Няхай вісяць на відным мейсцы, каб не забываліся.

V

ВЯСНА. Пячэць сонца, смажыць зямлю. Даўненька павысахла вада па каляінах. Угрунтавалася дарога, але завькаўскія сяляне не вязуць гліну. Пара пачаць рыхтаваць гліну, але няма яе. А гліны трэба багата. Ганчарка будзе пашырана. Плян павялічыцца. Шмат патрэбна гліны. Бегае Кульша, непакоіцца. Ён і ў праўленьне, ён і ў райком. А там яму адно:

— Позьненька схапіўся. Думаў глінка сама прыдзе. Навязуць сяляне табе за гаршкі, Сьвісьні. Мінулася. Пакуль ня позна, шлі ў колгас брыгаду, дамоўся. Дык скончаць сяўбу і падвязуць.

— А як-жа гэту брыгаду скласьці, думаў Кульша. Няма вась такіх жвавых хлапцоў.

Адзін Янковіч ды і той заняты. Самому некалі. Трэба з ячэйкай парадзіцца. Што-ж пашлем комсамольцаў.

На сходзе ячэйкі слухалі даклад Кульшы пра становішча майстэрні.

— Як бачыце, таварышы, нешта мы робім. Маем мы дырэктыву пашырыць нашу ганчарку. Цяжкая гэта справа. Ні будаўнічых матар'ялаў, ні людзей. Другі горан пачалі ўжо мураваць. Цэгля мусіць малавата будзе. Але як-небудзь дастанем. Праводку ЦЭС праклала ўжо. Восем матораў у нас ужо ёсьць. Новыя валы для варстакоў мэталісты абяцалі гэтымі днямі скончыць. Наша партыйная ячэйка таксама слухала мой даклад. Яна паставіла дапамагчы нам у мантажных працах. ЦЭС на два месяцы дае нам аднаго сьлесара і электраманцёра. Такім чынам, праз колькі дзён мы пачнем працу. Але ў нас бяда з глінай. Паліва мы за зіму назапасілі, а гліны не вязуць сяляне. Трэба нам ячэйкай паслаць брыгаду. Ды такую, якая-б з пустымі рукамі ня прыехала.

Васіль Антонавіч скончыў і, падышоўшы да Янковіча, сказаў:

— Табе, брат Гірш, давядзецца паехаць.

— Не магу, Васіль Антонавіч. Сам ведаеш, у рабфаку апошні месяц, заняты. Адарвацца, ураз хвастоў нажыць.

— Нічога ня зробіш, трэба. У Цярэшкі таксама багата хвастоў будзе, а ўсё-такі ён паехаў, не адмовіўся.

— Я таксама не адмаўляюся. Але нельга. Ды к таму багата ёсьць людзей і без мяне.

— Ну, ну. Трэба. Гэта не надоўга.

На другі дзень Гаркавы склікаў агульны сход. Ад імя ячэйкі Лібман унёс прапанову абраць брыгаду з трох асоб—Грашанка, Янковіча і Астапчыка.

Напярэдадні свайго ад'езду Янковіч з Васькам Хамянкам прышлі да Кульшы. Паланеі Паўлаўны ня было дома. А гаспадар скурчыўшыся спаў на канапе.

— Васіль Антонавіч, а Васіль Антонавіч,— будзілі хлопцы Кульшу.—Што гэта ты.

— А што?—усхапіўся Кульша.

— Ды сьпіш хату расчыніўшы. Гэта-ж цябе ў мамант абчысьціць могуць.

— Ну гэта дудкі, я сплю чутка. А калі паедзеце?

— Заўтра.

— А сёньня куды сабраўся? Там унь ляжыць Юркаў ліст. Піша прыедзе.

— Ведаю, мне таксама напісаў.

— Ог-жа добра, што прыяжджае. У самы час. Заўтра будзем маторы ставіць. Для Юркі і навука і практыка добрая.

— Мы, Васіль Антонавіч, сабраліся „на варту“.

— А схадзецце, схадзецце. Я ўчора зірнуў на волава, Здаецца чыесь рукі гаспадарылі. От Максімка, а хто б падумаў. І гэты стары чэрап. Захацелі ў турме згніць... Толькі асьцярожненька, асьцярожненька паглядзецце, ды каб не заўважылі.

— Гэга мы абцяпаем, — сказаў Васька. — Толькі ў нас, у мяне, — паправіўся Васька, — сумненьне ёсьць, ці ня мае якога дачынення да братняй работы Юрка?

— Ня думаю. Але брацца нечага. Прыедзе, праверым.

Пасядзеўшы яшчэ хвілін колькі, хлопцы пайшлі. З Рэволюцыйнай вуліцы яны павярнулі на Ганчарную, потым збочылі ў Траянскі завулак, і хутка апынуліся на канцы Ганчарнай, дзе жыў Мірон Пракопавіч. Гарод Барадакі ўпіраўся ў бераг рэчкі. Два вялізных дамы адзін насупроць аднаго стаялі на ўзгорку. Трэці, крышку старэйшы і меншы, быў у канцы двара пад узгоркам. Вокны цьмяна сьвяціліся. На рацэ, міргаючы ліхтарамі, чабожкаў буксір. Ён часам даваў сьвісток. Чулася лаянка płyтагонаў. Ня інакш пад ваду płyты цягнулі. Хлопцы, тулючыся, зайшлі за хату і, пасунуўшыся каля сьцяны, зірнулі ў вакно.

Як і заўсёды, Максім Цярэшка сядзеў за варстаком. На сьцяне вісела газаўка. Максім падчышчаў сырэц. Каля печы з закасанымі рукавамі нешта рабіў Барадака. „Палюець“,—падумаў Васька, і пачуў, як у хлеўчыку зарохкалі сьвіньні. Хлопцы адыйшлі ад сьцяны і моўчкі закрочылі на вуліцу. Быў вечар такі ціхі, мяккі, пахучы. Пад нейчым вакном на бярозцы шапацела маладое лісьце. Над голавамі прагудзеў жук. Пачуліся ды зноў заціхлі сьвісткі буксіра. Хлопцы ішлі каля ЦЭС. Вокны станцыі адлівалі яркім сьвятлом. А там, унутры, нешта ціха і роўна гудзела: гу-у-у-у. Васька таргануў за рукаў Гіршу.

— Глядзі, ужо дзесяць. Мне пара.

— Пасьпееш, пачакае.

— О, не. Дашка ня ўмее чакаць.—І жартуючы яны разьвіталіся.

VI

У ПАЧАТКУ інжынэр меркаваў так: на чатыры варстакі правесьці агульны вал, у канцы якога паставіць матэр. З такой думкай згадзілася вытворчая нарада, зацьвердзіла проекты і праўленьне. Але, калі прышлі моторы, проект давялося перарабіць. Атрыманья моторы былі такой сілы, што маглі

вытрымаць нагрузку толькі аднаго варстака. Складаньне новага чарцяжу і пераробка некаторых дэталей самага варстака занялі лішні месяц.

Але вось ужо ўсё гатова. І моторы стаяць, і валы ляжаць, з сьцен зьвісаюць правады. Заклапочаны бегае па ганчарцы інжынер. З захаванай нэрвовасьцю снуе Кульша. З асьцярогай назірае Гаркавы. Гіранічна корчыць міну Мірон Пракопавіч. І толькі сьлесар ЦЭС спакойна раскладае на століку інструмант, а манцёр разам з Юркам, стоячы на козлах, прымацоўваюць да сьцяны правады.

— Мірон Пракопавіч, як мяркуеце, выйдзе ў нас што,—крычыць з козлаў Юрка.

— А чаму-б ня выйсьці, у кожнага чалавека свая надзея жыве.

— У аднаго яна вялікая, а ў другога гэтая надзея махонькая, махонькая,—адказвае Юрка.

— Яно так, але бывае, сынку, што і махонькая надзея ратуе справу.

— Дзе ж гэта вы бачылі, Мірон Пракопавіч, каб надзея справу ратавала. Надзеяй справу ня выратуеш.

Гаркавы разам з сьлесарам разьбіраюць варстак, сьлесар замацоўвае два невялічкіх шківы, другі—даводзіць падшыпнік. Так цягнулася тры дні. На чацьверты варстак быў

гатоў. Тады электрамандёр разам з Цярэшкам пачалі топаць каля мотора. Невялічкі, а колькі каля яго клопату. Пакуль ўсё давядзеш. Юрка канчаў устаноўку рубільніка. Васька Хамянок, падышоўшы, праказаў да яго.

— А восьмай гадзіне чакай мяне дома.

— Важнае што?

— Бяспрэчна, „на варту“ пойдзем.

— Братка Васька, не магу. Іншым разам, а ня сёньня. Сёньня ты і без мяне схадзі да іх. Скажы, што я заняты. Дзеўкі свае, не пакрыўдзяцца.

— Ды ты ці ведаеш што за варта,—зарагатаў Васька.

— Мяркую, што да паважанага полу запрашаеш?

— Дурны. Чакай а восьмай. Тады і пабачыш, што не адгадаў.

Абзадачаны Юрка чакаў Ваські. „І што-б то магло азначаць „на варту“. Вычмурыў некую трасцу“,—думаў Юрка і, чакаючы прыходу Ваські, пераглядаў няздадзеныя ў рабфаку заданьні. Роўна а восьмай зьявіўся Хамянок.

— Вось і ня немец, а цюцелька ў цюцельку зьявіўся.

— У гэтых адносінах ты, Васька, малайчына.

— У другіх таксама.

— Ну, гэта ня факт. Дашка казала, што ты заўсёды спазьняешся.

— І не мані. Калісьці спазьняўся, а цяпер дудкі.

— Мусіць яна цябе і навучыла такой акуратнасьці?

— Цябе толькі вось ніхто не навучыць.

— Я і сам навучуся... Ну, дык кажы, што гэта за „варта“.

— Пачакай, рана.

— Не, слухай, Васька, пакінь гэтыя сакрэты і раскажы, у чым справа, што здарылася?

— Ніякіх сакрэтаў у мяне няма. Але ўся справа ў тым, што мае тлумачэньні ў параўнаньні з тым, што ты сам убачыш, будуць недастатковымі. Апаніся і мы пойдзем, а там усё ясна стане.

— Ну, тады хадзем.

Ізноў знаёмыя вуліцы: Рэволюцыйная, Ганчарная, Траянскі завулак. Гарод Барадакі. Брэх пейчага сабакі. Шум струменячай рэчкі. І вакно. Невялічкае, пылам зацягнутае, з выбітым шклом вакно хаты Мірона Пракопавіча Барадакі. Юрка прыхіліўся да шыбы і ўбачыў: каля печы на нізенькім зэдлічку сядзіць Мірон Пракопавіч і муравіць пасуду. Максім

сагнуўшыся разьмешвае ў карычечку гліну. Юрка адхіліўся ад вакна. Васька ціха шапнуў:

— Горан будуць ставіць... Хадзем.

— Даўно пра ўсю гэтую музыку дазналіся?— нечакана запытаў Юрка.

— А хутка пасья твайго ад'езду.

— Дык якога ж чорта вы цягнеце? Людзі кішэні набіваюць, а яны пад вокны любавацца ходзяць.

— Я тое самае казаў. Але Васіль Антонавіч. Трэба, кажа, пачакаць, не насьпела яшчэ.

— Не пасьпела? З майстэрні гліну цягнуць, крадуць волава, зносяць формы. А яму не пасьпела. Хадзем у міліцыю.

— Ну, што ты, нельга, трэба парадзіцца з Васілём Антонавічам. Ён стары воўк.

— Кінь, Васька, у гэтага ваўка ўжо клык зьеліся. Таму ён толькі цікуе ды шамкае. А тут гэтае гадаўе трэба рваць, грызьці, каб зьнішчыць.

— І тым часам мы пойдзем да Кульшы. Паслухаем, што ён скажа. Калі будзе гнуць ня туды, дык мы і яго разам, як абаронцу. Ну хадзем, хадзем. Дзьве галавы добра, а тры яшчэ лепш. У міліцыю пасьпеём. Там людзі ня гордыя, хоць калі прымуць.

МАКСЫМКА, у панядзелак экспертыза для вучняў. Як твая Броня? Мая Дашка ўжо хлебніцы робіць. І я, брат, ніводнага прагула. Так і пішы: першая прэмія за мной,—сыпаў Карпека.

— Пабачым. Не хваліся садзячыся, а хваліся злазячы.

— Э, Максімка, калі моцна сеў, дык цэлым і зьлезеш.

— Правільна, Карпека. Ты што, хлебніцы робіш?.. Канчай, трэба сотні тры дзіцячых місчак адфармаваць. Формы дзесьці там, каля Янковіча.

— Васіль Антонавіч, вы-ж мне казалі дзіцячыя міскі рабіць, я і фармую іх,—азваўся Максім.

— Аа-а-а, я і забыўся. Тады ты, Карпека, плёхай хлебніцы.

Ён надбег да Гаркавага. Той працаваў на могоры. Ня чуто было стуку дзеравяшкі аб дашчатае кола і нахіленая постаць ня ківалася, а між тым варстак круціцца. Круціцца ды яшчэ як. Гаркавы сядзіць, сырэц правіць. Ён нагой спыняе варстак і, зьняўшы форму, кладзе новую. Над варстаком вісіць электрычная лямпачка, а насупроць да сьцяны

прымацавана дошка з рубільнікам. Хутка абед, і Юрка Цярэшка, выконваючы пастанову бюро, холзіць з кавалачкам паперы па майстэрні ды запісвае рабочых у гурток па вывучэньні мотора.

— Карпека, запісаць цябе?

— А як-жа, трэба. Стары варстак я ведаю, а з новым яшчэ не пазнаёміўся. Вось гэта невялічкая баначка,—ткнуў ён пальцам на мотор,—а бач, такую табе абержу заменіць, што толькі дзіву дасіся. Пішы, хоць гэтага ў маёй умове з Максімам і няма, але пішы... А ты, гэі, Максімка, у гурток ідзеш? Я запісаўся, не адставай.

— Запішы там, брат. Не адстану, Карпека.—азваўся Максім.

Юрка зьвярнуўся да Дашкі.

— Сурма, цябе таксама запісаць?

— І пытаецца яшчэ. Вядома, пішы.

— У абед Гаркавы сказаў сабрацца ўсім да кучы.

— Загадчык будзе гутарку праводзіць,—казаў ён.

Вось і сабраліся каля варстака Мірона Пракопавіча. Там шырэй і ёсьць дзе прысесьці.

— Дык вось, таварышы,—пачаў Кульша.—Справы ў нас кепскія. Волава ня больш на

паўгорна. Я абшнырыў увесь горад, нідзе няма. Што рабіць, і сам ня ведаю.

— А дзе ж раней былі, Васіль Антонавіч? Чаму не паклапаціліся?—хітра прыжмурыўшы вока, запытаў Мірон Пракопавіч.

— Дзе быў? Тут з вамі.

— От жа ж і дрэнна, што вы тут з намі сядзіце. Трэба-б у людзі ды паклапаціцца і аб нас і аб майстэрні.

— А гэта яшчэ пабачым, дрэнна ці добра... Справа ў тым, таварышы, што тры тоны волава павінен нам прыслаць Ленінградзкі завод, заказ якога мы цяпер выконваем. Па ўмове волава павінна было быць адпраўлена нам першага. Сёньня-ж дзесятага, а волава няма.

— Трэба ім тэлеграму,—сказаў Гаркавы.— А то і самому зьездзіць.

— Тэлеграм паслалі некалькі.

Адказаўшы на колькі запытаньняў, Кульша праказаў:

— Усё гэта я паведаміў вам, каб ведалі што сырэц нам трэба рыхтаваць ранейшымі тэмпамі. І, па-другое, калі атрымаем волава, давядзецца крышку напружыцца.

— Усё напружыцца ды напружыцца, ці вытрымаюць жылы,—бурчэў сабе пад нос Максім Цярэшка.

Кульша пастаяў крыху, потым схадзіў у каморку, да Міхея Абрамавіча. Даведаўся, ці даў банк грошы на палучку. І калі вышаў з каморкі, да яго падбег Юрка.

— Ну, што, будзе палучка?

— Будзе.

Яны вышлі на двор.

— Васіль Антонавіч, я ўпэўнен, што ў іх ёсьць волава. Дакуль-жа цягнуць? Я дык зірнуць на іх проста не магу.

— А мне думаеш прыемна? З радасьцю я-б іх абодвых... Але пачакаем. Горан яны ўжо выпалілі. Заўтра мусіць будуць вымаць. Прасочым, кудой сплаўляць будуць. Разумееш, трэба паглядзець, куды-ж коціцца гэты клубочак. Трэба ўсіх адразу. Бо каля гэтага горну не адзін Барадака рукі грэе.. Сёньня вы пойдзеце пасачыць, а заўтра—я.

— Мы і сёньня і заўтра.

— Ну і добра.

— А цяпер ідзі, скажы, няхай Хургін пазвоніць. Пара пачынаць працу.

— Добра.

Пераступіўшы парог у ганчарку, Юрка ўбачыў, што ўсе працавалі. Тады ён падышоў да Ваські і перадаў яму пра свае намеры.

— Абавязкова, як і заўсёды, — адказаў Васька

— Ого, куды-ж гэта? — запытала Юлька,

— На аблаву, ваўчыц лавіць.

— Глядзі, Васька, ты мне Юркі ня зводзь.

— М-м-не, — перайначыў Васька. — Прысвоіла, твой хіба?

— А то чый-жа?

— Ну ідзі, Юлька, рабіць трэба, гутарыць пасья будзем.

— Не, ты мяне рабіць не пасылай, а скажы, чый.

— Напэўна Ваську непатрэбен, у яго Дашка ёсьць.

— Хто там мяне памінае, соль вам на язык. Рабіць пайшлі. Потым анцімонію развадзіць будзеце, — сакатала Дашка.

VIII

Ты нам, старая, дай чаго перакусіць, — прышоўшы дамоў казаў Мірон Пракопавіч, — ды пойдзем мы горан наш разгружаць.

Максім выціраў рукі.

— Ты, сынку, хадзіў па боты?

— Хадзіў, заўтра гатовы будуць.

— Вось і добра. Не забудзься паўлітэрка ўзяць, памочым іх.

— Гэтага не забудуся.

— Ну, ну.

Павячэралі. Максім прынёс вады, вынес сьвіньням, па дровы схадзіў, і толькі потым пашоў дапамагаць гаспадару. Мірон Пракопавіч выбіў з печы замураваныя цэглы, расчысьціў дзірку і, падсунуўшы бліжэй лаву, пачаў ставіць на яе пасуду. Максім адносіў пасуду ў куток.

— Удалы гарнок, браку ані,—казаў гаспадар.

— Бо глінка якая. З такой толькі пірагі пячы, а ня міскі рабіць,—падтрымаў Максім.

— А брацік твой, Максімка,—разумны хлопец. І рукі ў яго добрыя. Глядзеў я, як ён каля гэтых мотораў. Гарыць у яго руках работка,—і каб не разгневаць Максіма,—толькі далёка яму да цябе, далёка... Слухаў я сёньня тваю гутарку з Карпекам. Чалавек дамагаецца прэміі. Яно і зразумела, капейка яму патрэсна, але чаму ён навучыць гэтую Дашку, калі сам добра ня ўмее.

— А мая Броня—малайчына, кемкая дзяўчына. Раз паказаў і ўжо ведае.

— Яно так, калі добра паказаў, дык чалавек добра і ведаць будзе.

— Ня кожны, Мірон Пракопавіч. Вось я глінамесу Гірасіму Бяльку колькі не паказваў, як фармаваць міскі, але ён ні цяміць.

— Гэта такі, сынку, чалавек. Яму толькі і біць гліну... А загадчык наш праштрафіўся. Лётаіць, як апантаны. Вось табе і электрыфікацыя. Як ня будзе волава, дык і моторы твае іржа паесць... Мусіць у панядзелак ужо і за мой варстак прымуцца. Як яно будзе. Ты не спрабаву рабіць на варстаку Гаркавага?

— Спрабаваў. Дужа добра. Сядзіш сабе, як пан, а яно круціцца круціцца. Трэба табе спыніць—нагой паціснуў і стала. Трэба пусьціць—другі раз цісь і пашло.

— Добра кажаш? Ну, яно канечне машына ня тое, што нагой шмуляць.—І Мірон Пракопавіч над нечым задумаўся. Потым кашлянуў, занюхаў табакі ды зноў палез у горан.

У гэты самы час Васька з Юркам, пакінуўшы вакно, накіраваліся ісьці. Але на двор завярнулі дзьве хурманкі. Пад'ехаўшы к хлеўчыку, яны спыніліся і пачалі распрагаць коні. Скрыпнулі сені, і на двор вышаў Мірон Пракопавіч.

— Вось і добра, што прыехалі, людцы мае дарагія. Якраз у час. Мы з Максіткам горан канчаем вымаць. І думаем, авось ды прыедуць.

Пачуўшы гэтую гутарку, Юрка тузануў Ваську за плячо і моўчкі падаўся на вуліцу.

— Вось цяпер самы час накрыць іх,—вышаўшы на вуліцу, казаў Юрка.—Цяпер яны ўсе ў кучы... Ты, Васька, бягом да Васіля Антонавіча, а я... я ў міліцыю.

— Зноў ты, Юрка, паліш. Каму гэта патрэбна? Мы паціхутку, не сьпяшаючыся пойдзем да Кульшы, раскажам. „Госьці“ не ўцякуць. Бачыў, коні распраглі. Раскажам Кульшу, а потым...

Калі Юрка пастукаў—Кульша ўжо распрануўся спаць.

— Позьненька ты нешта сёньня,—сустрэў Кульша Юрку,—там у печы Дружына табе вячэру паставіла.

— Вячэру?—і Юрка ледзьве не зарагатаў. Ён падумаў—„ну і сьмешны ж гэты Кульша, у такі момант з вячэрай сунецца“ і, ўзяўшы гаспадара за руку ён сказаў:

— Прыехалі. Некалі вячэрыць. Хадзем, а то позна будзе.

— Прыехалі кажаш? Закупшчыкі прыехалі?.. Я зараз. Зараз апануся. А ты перакусі, перакусі, бо ўся ноч наперадзе. І Ваську кліч, няхай таксама перакусіць. Клікай, няхай падмацуецца,—і, ужо надзяваючы шапку Кульша працягваў:—Яшковіч прыбягаў. Прыехалі хлопцы. Абцяпалі справу, Пятнаццаць вазоў гліны заўтра прыбудзе.

Юрка ня еў і ня слухаў, так стаяў, вушы апусьціўшы. Вышаўшы на двор, Кульша зноў ашарашыў хлапцоў.

— Вы ў міліцыю ідзеце, а я зараз, я зьбегаю туды, пабачу, як яно,

— Ды чяго вам туды бегчы?—зьдзіўлена запытаў Юрка.—Можна ўсё гэта зрабіць прасьцей. Мы туды лепш пойдзем з міліцыяй.

— Ды не. Вы ідзеце, ідзеце хлопчыкі, а я зараз. Я таксама зараз прыбягу.

— Юрка,—умяшаўся Васька. —ну, што ты стаіш? Пашлі. А вы, Васіль Антонавіч, таксама сыпце. Ды хутчэй.

...Хлопцы захапілі начальніка міліцыі якраз на парозе. Ён зьбіраўся выходзіць. І калі яму казалі, што важная справа, ён не адмовіўся, а выслухаў іх. Выслухаў і, выклікаўшы дзяжурнага, папрасіў пазваць тры чалавекі.

IX

УЗДОЎЖ Ганчарнай вуліцы выцягнуліся занькаўскія хурманкі з глінай. Конікі выбіраюць зялёненькі муражок. Скучыўшыся каля пярэдняга возу, закурваюць мужчыны. Вось адчыніліся новыя вароты і на вуліцу вышаў Кульша, адсукваючы рукавы, выбег Янковіч, выціраючы рукі бег Грашанок, а за ім, перахінаючы з нагі на нагу свой важкі стан, ішоў

Юрка. Ветліва вітаючыся немалады мужчына—колгасьнік казаў:

— Абгарадзіліся вы, дык і заехаць няма як.

— Досыць рагізьзём жыць, пара і па-людску,—адказаў Кульша.

— Яно сабе, мы таксама цяпер па-новаму. Толькі нешта ў нас непарадкаў багата яшчэ,—працягваў дзядзька.

— Ну, хацеў ты, дзядзька, каб адразу ўсё добра было,— умяшаўся Гірш.—У нас таксама ня ўсё ў парадку. Багата чаго не хапае. Але бачыш, жывем, працуем.

— Яно сабе.—І зьвярнуўшыся да Кульшы:—А добрых ты да нас хлапцоў прыслаў. Цямкія мальцы. Дапамаглі, дзякуй ім.

— А куды гэта вы каня ведзіце, прадаваць можа думаеце?

Усе зірнулі на апошнюю хурманку, каля якой прывязаны за аглоблю стаяў невялічкі вараненькі конік.

— Дык кудой-жа гэта вы яго ведзіце,—працягваў Грашанок.

— Напэўна-ж не прадаваць. Прадаваць няма чаго. Вам—гэта. Толькі старшыня казаў, каб ня больш як на тыдзень. Бо самім патрэбен.

— Дзякуй за дапамогу, толькі яна ўжо непатрэбна.—казаў Юрка.—Мы мотор запраглі малоць гліну.

— Такого клопату. Непатрэбен і дзякуй. Нам ён яшчэ патрэбен. У нас яшчэ мотораў няма.

Хурманкі пачалі ўзьяджаць на двор. Некалькі вазоў высыпалі ў „млын“, астатнія вывалілі пад паветку. Млын працаваў. Час ад часу Андрэй Цыбулька падліваў у падшыпнік масла. Потым бег да земляной скрынкі глядзець, ці поўна.

Падалі сірэну на абед. Кульша павёў колгаснікаў па майстэрні. Юрка і Гірш пашлі ў гарнавую на паседжаньне бюро.

Паседжаньне было адчыненае, таму і сабраліся амаль усе комсамольцы, а іх было ўжо дваццаць чалавек. Пытаньне на паседжаньні адно. Хату, дзе жыву стары Барадака, камгас перадаў ганчарцы. Праўленьне па хаданьніцтву ячэйкі ўступіла гэта старое карыта пад агульнае памяшканьне для моладзі. Ремонт дому ўжо скончаны. У адной палавіне было зроблена два пакойчыкі—меншы і большы. У большым маркавалася зрабіць чытальню, а ў меншым—пакой для хлопцоў. На другой палавіне хаты быў жаночы пакой і сталоўка. У сенях, што злучалі хату з трысьценам, меркавалася зрабіць кухню. Такі быў плян. Але добры плян толькі тады добры, калі яго ўдала здзейсніць. І моладзь ганчаркі дама-

глася гэтага. От ужо трэці тыдзень, як ячэйка рыхтавалася да пераходу ў агульнае памяшканьне. Вышла так, што, акрамя пяцшасьці чалавек-вучняў некаму і пераходзіць.

Юрка з Гіршам радзіліся. Як жа гэта, то ў іх была надзея на бытавую комуну. Думалі, меркавалі пачаць па-новаму жыць. А тут, на табе. Яўмен ня хоча ісьці, Дашка адмаўляецца. Нават Юлька і тая папрасіла пачакаць.

— Трэба падумаць,—сказала яна,—справа сур'ёзная.

Юрка адчыніў дзьверы гарнавой. Каля вакна стаяла Юлька. Васька, трымаючы ў аднэй руцэ хлеб, а ў другой кілбасу, нешта сьмешнае расказваў Юльцы, ад чаго тая звонка рагатала. Дашка, Броня і Яшка стаялі каля бачка з вадой. Пачалі бюро.

— Такое становішча,—казаў Цярэшка.— Дом наш гатоў, а вось мы яшчэ не падрыхтаваліся. Гаворым, засядаем, а практычна робім мала.

— Ну, гэта ты для слова,—кінуў стрэчку Васька.

— Дзе там для слова. Пра камуну гаворым, а ісьці амаль ніхто ня хоча.

— Чаго ты, мы з Юлькаю ідзем,—зноў кінуў Васька.

— Ты лепш Дашку цягні, а не мяне.

— Я і сама пайду, калі захачу.

— А калі-ж ты захочаш, Дашачка?

— Ідзі ты, Гірш, к чорту.

— Даволі вам, а то і сапраўды пачнеце сварыцца,—усьцішаў Юрка.— Давайце вась вырасым наступнае. Вылучым тройку па абсталяваньні пакояў і вызначым адзін з выходных дзён для ачысткі дому. Трэба памосты памыць, двор прыбраць. Работы хопіць. У мяне асабіста такая прапанова: суботнік зрабіць пятага, а ў тройку абраць Ваську, Моцю і Яўмена.

Галаснулi. І толькі Яшка памкнуўся сказаць аб тым, што ў Дашкі, Самуся і вучня Табанько вялікая запазычанасьць па сяброўскіх адліках, як у гарнавую ўскочыў Грашанок.

— Цярэшка, давай сюды!

Усе выбеглі ў майстэрню. Карпека, прыхіліўшыся да варстака, стаяў белы-белы.

— Ты гэта што?—запытаў Юрка.

— Нічога, памкнуўся ўключыць, а рука каўзанулася, дык мне і пальнула.

— Глядзі, Карпека, жарты малыя. Помні, што гэта электрычнасьць. Казаў я табе ня раз, як трэба ўключаць. І на гуртку паказваў. А ты вась ніяк прылаўчыцца ня можаш.

— Ды я ўмею, але каўзанулася рука,—апраўдваўся Карпека.

— Асьцярожней трэба.— І Цярэшка ўключыў мотор. Варстак, перш паціхутку, потым усё шпарчэй і шпарчэй і, нарэшце, калі ручка, за якую трымаўся Юрка, абышоўшы паўкола, спынілася, варстак закруціўся шпарка, шпарка. Даша падыйшла, надзела хвартук і, сеўшы за варстак, пачала працу. Карпека ўсё яшчэ белы стаяў, ні то думачы, ні то проста для заспакаеньня. Пачулася сірэна, а сьледам за ёй затахкалі іншыя варстакі,

Х

НЕВЯЛІЧКІ чалавек, у акулерах, з портфэлем пад пахай жвава пераступіў парог ганчаркі. Ён запытаў загадчыка. Паказалі. Кульша з Грашанком адмервалі волава для палівы. Невялічкі чалавек жвава падбег да іх і, падаўшы перш аднаму, пасьля другому, руку, сказаў:

— Будзем сваімі людзьмі. Я—доктар Залкінд; начальнік штабу па правядзеньню санмінімуму. Як у вас тут?

— А вось, як бачыце. Усё на віду, утойваць няма чаго.

— Ня ўтоіш, калі на вокнах павукі кросны снуюць. А дзе ваш бак з вадой, рукамыйнік?

— Там у гарнавой.

— Нявыгадна. Захочаш піць, дык трэба бегчы туды. Часу ўпустую сорыце.

-- Інакш, доктар, нельга,—казаў Кульша. Паставіш тут, дык ураз пылу наб'ецца, волава налезе.

— Ізаляваць трэба бачок, скрыначку ці што-кольвек такое трэба прымайстраваць.

— Мала дапамогі, доктар. Гады яшчэ хужэй. У шчыліны пыл налезе, не адчысьцішся.

— Ну, ваша справа, вам лепш відаць.

— Дык вось мы так і робім, як бачым.

— А хворых у вас шмат?

— Не, не багата. Старыкі ня хочуць хва-рэць, маладым няма калі.

— А ўсур'ёз,—перабіў доктар.

— Сказаў-бы, дык сам ня ведаю.

— Дрэнна. Загадчык павінен ведаць. Мэд-агляд ваших рабочых быў?

— Дзе, ня было калі, усё заняты.

— Будзе вам, ой будзе, калі я гарінспек-тару скажу. Ён вам дасьць заняты.

— Варта яму, таварыш Залкінд, пака-заць, дзе ракі зімуюць — вітаючыся казаў Цярэшка.

— Ну, ты то здароў,—адказаў доктар—за цябе непакоіцца няма чаго.

Юрка ведаў доктара па рабфаку, па яго заўсёды вясёлых лекцыях, па жартах, якімі ён перасылаў сваю „прыроду“

— Калі, хвасты, будзеш ліквідаваць—пача-
каўшы, запытаў доктар.

— Хутка, доктар, вось скончым з органи-
зацыяй комуны, тады зноў за вучобу.

— І вялікая комуна будзе?

— Дзе там вялікая, покуль далі згоду
дзесяць чалавек.

— А колькі ў вас моладзі?

— Дваццаць пяць.

— Ну, дык і пачынайце.

— Мы і пачынаем, гэтымі днямі пераяж-
джаць будзем.

— Добра, добра... А мэдагляр, таварыш
загадчык, трэба правесьці, трэба. Вы месцы
ў дом адпачынку маеце?

— Маем.

— Ну, вось, а каго пасылаць—ня ведаеце.

— О не, доктар, гэта мы ведаем. Было б
толькі яшчэ пяць, дык кандыдаты знойдуцца.

— Добра, добра. А вы ўсё-ткі загадайце,
каб павуціну зьнялі. А мэдагляр я перадам,
калі будзе. Тэлефон у вас ёсьць?

— Не, няма.

— Дык які-ж вы завод?

— Такі і завод. Абяцалі правесьці, ды
нешта не праводзяць.

— Тады я сам прыду. А пакуль—бывайце.

У той-жа дзень пасья работы Дашка сказала Хамянку, што ідзе ў комуну. З Яўменам гутарыў Кульша. Аднаго палохаўся Міхась—бузы.

— Разумееш, Васіль Антонавіч, заварыць кашу ня штука, а хто будзе расхлёбваць?

— Не адзін-жа ты, чаго так палохацца? Ведаеце вы адзін аднаго добра. А калі што якое, дык мы такога перцу задамо, што і месца ня будзе ня то ў комуне, а нават і ў майстэрні. А не пайсьці табе нельга. Сам ведаеш. Ты фармаўшчык, стары рабочы. Ну, трэба.

— Добра, толькі каб і вы, Васіль Антонавіч, не забываліся, што комуна — частка ганчаркі.

— На гэта я не забудуся. Тым больш, што і мне бяз вас тугавата.

— Тады я згодзен. Толькі вы з Юркам пагутарце наконт паю, каб такі путны быў.

— Там яны ўжо дамовіліся. Хто пяцьдзесят зарабляе, з таго трыццаць пяць, хто сотню—з таго...

— Васіль Антонавіч, на хвілінку, на хвілінку,—клікаў Міхей Абрамавіч.

Кульша падышоў.

— Вось Ленінград просіць, каб з заказам хутчэй,—ён ткнуў у рукі загадчыку паперку.

— Самі яны вінаваты. Трэба было сваячасова волава даслаць. А цяпер няхай пача-

каюць. Пасуду са складу трэба ў коопэрацыю адправіць. Волава-ж мы ўзялі. А наступны горан—Ленінграду.

Так і напішэце: першага адпраўляем.

Падышоў Гаркавы і, калі Кульша скончыў, ён запытаў:

— Васіль Антонавіч, мы ўчора на мясцкоме даручылі Грашанку з Яўменам праверыць соцумовы. Як-бы гэта экспертызу зрабіць вучням. Тэрмін ужо прашоў.

— Зробім, толькі калі?

— Па-мойму ў сераду можна пасьяла абеду.

— Добра, скажы Грашанку, што ён, як майстра, уваходзіць у экспертную комісію.

— Добра. А з праўленьня таксама каго-небудзь трэба.

— Прыдзе хто-небудзь, я перадам. А ты вось не забудзься і Янковічу перадай.

-- Добра, перадам.

Ч А С Т К А Т Р Э Ц Я Я

1

НА ДВАРЭ ішоў дождж. Буйны дождж, які толькі можа ісьці ўвосень. Заняткі гуртка па вывучэньні мотора скончыліся. Амаль усе разышліся ўжо. Засталіся толькі Цярэшка ды Янковіч. Гірш, разгарнуўшы, чытаў газету, а Юрка поркаўся каля мотора. Ён то накручваў ізоляцыю, то падалом спэцвопраткі выціраў нешта ўнутры мотора.

— Што ты няньчышся з гэтым моторам. Кідай, хадзем. А то гэты дождж мусіць усю ноч будзе ліць.

— Пачакай, Гіршачка. Зараз папраўлю намотку.

— Кінь, заўтра зробіш. Адарвацца ня можа.

— І не магу! Разумееш, цягне да сябе гэты мотор.

— Ну, ведаем, ня фэтышызуй.

— Я не фэтышызую, але люблю мотор.

— Кінь ты, як гэта можна любіць мотор.

— А так: люблю, шаную, сачу, каб ён быў заўсёды чысьценькі, спраўны. А скажы, Гірш, чаму ня любіць мотор? Гэта-ж той самы конь. А коні мы любім, даглядаем, каб лепшымі былі.

— Каня мы даглядаем за тое, што ён арэ, возіць. Любім за тое, што ён жывы і працуе.

— А хіба мотор не працуе?

— Бязумоўна, працуе. Толькі конь жывы, а мотор мярцьвяк.

— Так, але-ж яны абое сродкі вытворчасці, сродкі для барацьбы чалавека з прыродай, сродкі клясавае барацьбы.

— Ну, бязумоўна.

— Ага, а працу мы павінны любіць?

— Павінны, хто гэта адмаўляе?

— Ну вось, а як-жа-ж будзеш любіць працу, калі ня будзеш любіць і шанаваць сродкаў працы. Як? Бяз сродкаў і мэты ніколі не дасягнеш.

— Апошняя то правільна, але калі ўсё аддаць сродкам, то і на мэту забыцца можна.

— Хіба я забываюся? Я-ж памятаю, што асноўнае—каб мотор добра працаваў, каб варстак не стаяў, а выконваў сваё заданьне.

— Ды супроць гэтага я нічога ня маю, Юрка. Я толькі кажу, што сьмешна на цябе

глядзець, калі ты часам вопратку запэцкаеш, а мотор вытраш... Даволі, кідай. А то я адзін пайду.

— Ну вось, чакай, хоць руці памыю.

А дождж усё ліў, барабаніў па шыбах вакон. Гудзеў у вэнтылятары вецер. Недзе адваліўся кавалак сухой гліны. Чуваць было як ён гракнуўся аб памост і рассыпаўся на драбнютка часткі. Яшчэ чуваць было, як пялёскае вадой Юрка каля рукамыніка. І яшчэ—праз адчыненыя дзьверы пацягнула з гарнавой халодным паветрам. Гірш паклаў газэту ў кішэнь і, пасьвістваючы, закрочыл па майстэрні.

— А ведаеш, — апранаючыся ўжо казаў Цярэшка,—пацешны гэты Залкінд, усё настойвае, каб мы ў комуне зрабілі дыспут пра чалавека будучага.

— Калі гэта ты з ім гутарыў?

— Помніш, у час мэдагляду. Юлька запыталася ў яго нешта такое пра пацалункі, дык ён такога козыра даў, што далёш некуды. Я, кажа, супроць пацалункаў. Гэта пашляціна. Юлька тады яго „а як вы, кажа, доктар за каханьне ці таксама супроць?“ Ну, ён і пачаў анцімонію разводзіць.

— Чаму ты не апранаешся?

— Я зараз, зараз... А цяпер вось, як толькі ўбачыць, дык і пачынае гутарыць на гэту тэму.

— А ты яму скажы, няхай ён зробіць у нас даклад пра гэтага самага чалавека будучага. У чым справа. Будзе пустальгу малоць, дык мы яму і адпор зможам даць.

— Ну, гэта ня так лёгка, ён-жа чалавек вучоны.

— А калі вучоны, дык нешта і трапнае скажа.

Дождж усё ліў і нашыя хлопцы добра абмоклі, пакуль да комуны прыбеглі. А там іх чакала навіна. Дашка з Моцей памірыліся. А пасварыліся яны вось чаму. На другі тыдзень пасья таго, як пачалі жыць у комуне, раптам у Дашкі ня стала дваццаці рублёў. Нібы вадой змыла. Шукалі. Усё перавярнулі і не знашлі. Тады Дашка на Моцю: ты ўзяла. Таяў сьлёзы, за манаткі ды вон з комуны. Так-сяк угаманілі дзяўчыну. Савет з агульнага фонду выдаў Дашцы дваццаць рублёў. Але на гэтым справа ня скончылася. Дашка з Моцей засталіся ня ўгуморы. Яны доўгі час ня гутарылі адна з аднаёй. Потым пачалі гутарыць, але ўсё ня тое. Ня было таварыскай шчырасьці, гутарка была для вока, офіцыйна.

— Сёньня Дашка надзела паліто ды цоп руку ў бакавы кішэнь. А тая і паехала за подшыўку. Дашка ніжэй руку, ніжэй і ў самым ражочку абмацала паперку. То

і былі зьнікшыя дваццаць рублёў. У пакоі пры гэтым была Бронька, Параска і Моця. Моця нешта зашывала. Дашка пастаяла момант, падумала, а потым падыйшла да Моці.

— Моцька, прабач, дарагая, прабач. Я сама вінавата была. Грошы знашліся.—І яны памірыліся. Мір адчуўся адразу. Пачаліся жарты, пачуўся рогат, чаго з часу „грашовай гісторыі“ ня чуваць было ў жаночым пакоі. Броня хуценька напісала нататку ў „Ільлічоўку“. А да вячэрняй гарбаты з зьвернутых Дашкай дваццаці рублёў пяцёрку савет комуны адпусьціў на пірожныя. Першая шклянка гарбаты ў гэты вечар была выпіта за міравую Дашкі з Моцяй.

II

ПАЧЫНАЎСЯ новы гаспадарчы год. Заказы двойчы павялічыліся. Вясковая коопэрацыя закідала ганчарку заказамі. Менск, Віцебск, Полацак, Гомель, Слуцк настойліва патрабавалі пасуды. Але больш усіх патрабаваў Ленінград. Амаль кожныя два месяцы ён да-сылаў свае заказы. Самы меншы заказ на тысячу штук. А гэта значыць чатыры гарны, якраз тая колькасць пасуды, якую маглі зрабіць ганчары за месяц. І ішлі на праўленьне скаргі на ганчароў. Патрабавалі выка-

наньня сваіх заказаў гарады. Пісалі ў РСІ, пісалі, што ганчары зрываюць збожжанарыхтоўкі. Адзін сельсавет надумаўся нават зьвярнуць віну за зрыў контрактацыі малака на ганчароў. Вось што пісалі ў адносіне: „У зьвязку з тым, што няма стабуноў, контрактацыя малака зрываецца. Стабункі ў ліку трохсот заказаны завальскай ганчарнай майстэрні. Але бюрократычнае кіраўніцтва майстэрні тармозіць выкананьне заказу. Мусіць сярод ганчароў цёплае месца знайшла правая практыка“.

Хутка віцебская коопэрацыя даслала цэлую брыгаду. Раённая газэта надрукавала да ганчароў адозву. Нарэшце ўмяшалася РСІ. Пытаньне было ясна. У ганчароў былі сродкі ды не хапала рабочых. І яшчэ: не хапала сьвінцу. Майстэрня ня была ўнесена ў плянавае снабжэньне. Яна забяспечвалася самастойна, ад часу да часу, ад выпадку да выпадку. Той, хто прысылаў заказы на пасуду, павінен быў прыслаць і пэўную колькасць сьвінцу. З гэтае прычыны шэраг заказаў райкоопэрацыі ня выконваўся. Вось чаму ў вывадах, што зрабіла РСІ, было сказана: майстэрню неабходна да трэсту харчавой прамысловасьці далучыць. Унесьці ў плянавае забеспячэньне неабходнымі матэр'яламі і зараз жа пусьціць другую зьмену.

Вось тады і паўстала перад ганчарамі новая, цяжкая, складаная задача. Хутчэй пусьціць другую зьмену. Новы горан быў двойчы прагрэты, абгледжаны, правэраны запас гліны. Вучням зрабілі зараз жа другую датэрміновую экспэртизу. Усе восем чалавек былі залічаны фармаўшчыкамі трэцяй рукі. Яны добра ўмелі рабіць міскі, паўміскі, талеркі, паўталеркі, блюдкі, словам усё тое, што можна рабіць на простых няўзорных формах.

Кульша папрасіў Юрку склікаць бюро ячэйкі.

— Трэба параіцца, каго за старшага зьмены паставіць, каго з старыкоў перакінуць у зьмену.

— Добра, Васіль Антановіч. Толькі мы на бюро так меркавалі, каб новая зьмена была цалкам з моладзі комсамольскай. У нас жа два комсамольцы фармаўшчыкі другой рукі.

— Я нічога супроць ня маю. Але і аб гэтым трэба на бюро, потым сходам правесьці. Каб усё па-людзку.

Бюро крышку зацягнулася. А ўсё Гірш вінават. Усім добры хлапец, але калі толькі зойдзе гутарка пра тое, каб яго куды вылучыць, дык упрэцца, як той бык. Вось і сёньня. Кульша ўнёс прапанову зрабіць Янковіча старшым комсамольскай зьмены, а Гірш ашчапеніўся.

— Прашу, таварышы, замест мяне вызначыць Яўмена. Ён і вальней за мяне і па кваліфікацыі вышай.

— І не мані, ня вышай. Я ня ўмею кухлікаў рабіць і паліваць, а ты ўмееш.

— Па-другое, я хворы і, галоўнае, хочацца на вучобу.

— Ты, Гірш, ня круціся, на ўсё будзе свой час. Некалі і мы з табой будзем зноў вучыцца, а пакуль давай рабіць.

— Ці-ж я гуляю?

— Чаму, робіш. Толькі рабі, братка, тое, што табе кажуць. Бо яно цяпер неабходна...

Вось пакуль угумавалі Гірша, дык і зацягнулася бюро. А абралі ўсё-ткі яго старшым. У першай зьмене згадзіліся з думкай Васіля Антонавiча высунуць Грашанка. Гірш усхадзіўся на Цярэшку і дамоў пашоў з дзяўчатамі. Юрка ішоў з Васькам.

— Ты, Васька, з доктарам наконт літаратуры гутарыў?

— Гутарыў. Даў ён сьпіс, ды дужа багата там кніжок.

— Якіх?

— Там розных. Два нумары „Большавік“, „Рэволюцыя і Культура“, Ленiна артыкулаў пятнаццаць, нават нешта і Энгельса ўпёр.

— Трэба, Васька, гэтыя кніжкі дастаць. У гарадзкой бібліотэцы яны ёсьць.

— Ленін-жа ў цябя ёсьць і некалькі кніжок у читальні.

— Гэтага мала. Трэба, каб усе прачыталі.

-- Добра, я схаджу.

— Не абавязкова табе самому ісьці. Скажы, няхай хто іншы з савету сходзіць. Вось Яшка ў цябе мала нагружан. Ускладзі на яго падрыхтоўку да дыспугу.

— Слухай, Юрка, а на бюро мы будзем ставіць пра дыспут?

— Бясспрэчна, трэба толькі распачаць падрыхтоўку. Баюся я, каб гэты доктар не пасадзіў нас у галёшу. Ён то напэўна падрыхтуецца.

— Нічога, націсьнем. Трэба толькі, каб заключнае ня ён, а ты рабіў.

— Я? Звар'яцеў ты, Васька.

— Якога чорта звар'яцеў, што, ты зломак, ці што. Тры курсы рабфаку скончыў?—Скончыў. Дык што, ня зможаш? Я, брат на другім, курсе і то буду выступаць.

— Ну, ты іншая рэч, цябе маці комсомольцам нарадзіла.

— Дудкі, брат, бацька беспартыйным ганчаром быў.

— Хіба твой бацька ганчар?

— Ды які. Шкода толькі, што гарэлку піў а то чалавак быў добры, зухаваты.

У КОМУНУ прымалі два новых сябры: Рузю Пячонку і Вальку Балабаеву. Рузя працавала ў брыгадзе Дашкі, а Валя ў Яўменавай брыгадзе. Заключаючы між сабой умовы на спаборніцтва, гэтыя брыгады першым пунктам паставілі дамагчыся таго, каб кожны сябра брыгады быў камунарам. Вось брыгады і дамагаліся, выконваючы прамфінплян, выканаць і гэты важны пункт. Рузя і Валя жылі на прыватных кватэрах. Прыходзячы ўночы з працы, яны амаль заўсёды аб сухім хлебе клаліся спаць. Яно і зразу мела, ня будзе-ж гаспадыня за якіх дзесяць рублёў у месяц трымаць для кватаранткі цёплым самавар да дванаццатай гадзіны. Брыгады, даведаўшыся пра такое становішча сваіх сяброў, зрабілі так, што амаль кожны раз проста з працы Рузя і Валя хадзілі ў камуну піць гарбату. У выходныя дні дзяўчаты— камунаркі абавязкова запрашалі да сябе „дзікунак“. Ячайковыя сходы звычайна адбываліся ў камуне, і моладзь ганчаркі была там. А сярод іх заўсёды Рузя з Валяй. А то бывала і так: організоўвае комуна колектыўна выхад у кіно або ў тэатар. Запросіць і некомунараў. Хто ня пойдзе, а Рузя з Валяй заўсёды з камунарамі. Так час за часам зжыліся, звыкліся дзяўчаты з камунарамі, і ўжо

чацьверты дзень, як перабраліся ў комуну. Сёння савет комуны офіцыйна афармляў новых членаў. Зацьвердзіўшы іх, савет перайшоў да разьмеркаваньня дзесяці пар абутку. Старшыня савету комуны, Васька Хамянок, пастукуваючы асадкай аб стол, пытаў:

— Ну, паважаны пол, на вас чатыры пары чаравік. У каго там патапталіся?

— У Параскі—раз, у Моцькі—два, у Броні—тры, лічачы па пальцах казала Дашка.

— А хто чацьвертая?

— Ня ведаю. У Юлькі і Хрысьці цэлыя яшчэ. Можа ў вас, дзяўчаты, у каго—зьвярнулася Дашка да Рузі і Валі.

— Не, у мяне новыя. Нядаўна купіла,—адказала Валя.

— А я свае толькі ўчора з рэмонту ўзяла,—дадала Рузя.

— Ну, і добра. Мы тады папросім, каб нам адмянілі гэтую пару на мужчынскія. Бо ў нас восем чалавек, а абутку толькі шэсьць пар.

— А ці нельга, Васька, каб гэтая пара пра запас засталася,—запыталася Дашка.

— Добры інтэрас, пра запас. А з хлапцоў хто-небудзь у дзеравяшках шлёпайся.

— Дык я, Васька, ня супроць, каб хлапцом. Я толькі запыталася.

— Кінь, я не кажу, што супроць... Ну, а з хлапцоў у каго няма? Ты, Яшка, правяраў?

— Праверыў. Самусю патрэбны, Гіршу, Яўмену, у Андрэя зўсім падраліся, Юрку, Стасю, і наколькі ў Ваські ножкі махонькія, яму трэба жаночыя, Аднак засталася пара.

— Не, брат Яшка, жаночыя табе, бо ў мяне-боты новыя, учора спэцвопратку атрымаў. Запішы, Юлька: замест мяне—Яшку. А цяпер пярэйдзем да апошняга пытаньня—пра дыспут. Слова мае Яшка.

— Дык што мне казаць. Літаратуру вы ўжо ўсе чыталі. Юрка дык той усе ленінскія кніжкі пакрэмсаў. А ўчора, як шчупіўся з Гіршам, дык ледзьве чупрыну яму ня выдзер. З доктарам я гутарыў, той падрыхтаваўся. Справа толькі за тым, каб вызначыць дзень, вывесіць абвестку на заводзе, ну, і тады дыспут.

— Чулі, таварышы,—запытаўся Васька,—можа каму што ня-ясна.

— Ясна. Канчаць пара, хутка гарбата,—азваўся дзяжурны па комуне Гірш.

— Пачакай крышку з гарбагай, зараз скончым. Прапанова такая: пятага мы працуем у дзённай зьмене, шостага выхадны. Давайце, пятага ўвечары і зробім. Я з Юркам гутарыў, ён згодзен. Ну дык што, згодны?

— Згодны.

— А ты, Яшка, перадай доктару і разам з Юлькай напішэце абвестку.

— З горкому будзе хто? — запыталася Дашка.

— Сам Перапечка прыдзе. Цярэшка ўжо дагутарыўся.

Зазвінеў званок на гарбату. Хамянок зачыніў паседжаньне, і ўсе накіраваліся ў сталоўку. Сталоўка—гэта невялічкі пакоік з двума доўгімі ад сьцяны да сьцяны сталамі, засьцеленымі кляёнкай. Абапал стала стаялі па пяць крэслаў, так што калі сядалі ўсе комунары, пяць крэслаў заставаліся вольнымі. На стале па два чайнікі і, ў радок пастаўленыя, свайго вырабу чырвоненькія кубачкі на такіх-жа чырвоненькіх блюдох. Воддаль чайнікаў хлебніцы з бутэрбродамі. Часам кілбаса, часам сыр галяндзкі. А ў пачатку месяца, калі даюць пайкі, бывае і масла.

Гаспадарыць у комуне Параска. Ёй у дапамогу вылучаецца кожны дзень дзяжурны. За парадкам дзяжурства сочыць сама Параска. Абавязак дзяжурнага дапамагаць ёй. Раніцой, калі з гарадзкой сталоўкі прывозяць сьнеданьне, трэба дапамагчы разьліць і пасьля хлеба нарэзаць. Увечары дзяжурны абавязан дапамагчы загатаваць бак, наліць і расставіць па сталох чайнікі. На абед комунары ходзяць у сталоўку ЦЭС.

Калі ўсе расьселіся, Янковічзапытаў у Ваські

— А дзе Юрка?

— Пашоў з Кульшам на партсход. Сёння Грашанка ў партыю прымаюць.

— А-а-а,—працягнуў Гірш і прысеў попlech Ваські Хамянка.

IV

СЛУХАЙ, Грашанок, як табе ня сорам. Першую прэмію атрымаў—не паставіў. Майстрам стаў—таксама забыўся змачыць новае месца. Цяпер у партыю прынялі і ты зноў ня хочаш паставіць. Куды-ж ты варт?

— Я ўжо казаў, Карпека, сухі Грашанок чалавек,—дадаў Гаркавы.

— Жартаваць яно можна, але калі падумаць, дык і жарты наконт гэтага трэба кінуць. Самі ведаеце, што я чалавек ня скупы і пад настрой не адмоўлюся паўлітэрку расьціснуць. А цяпер гэтага нельга. Чаму—самі ведаеце. Людзей новых у нас багата. А ўсё з вёскі. Во, скажуць, зрабілі яго майстрам, дык ён цяпер і льець, як у бочку тую. А яшчэ партыйны.

Бачачы, што Карпеку і Гаркавага словы кранулі, Грашанок працягваў у больш жартаўлівым тоне.

— Уласна кажучы, дык табе, Карпека, і настаяць няма чаго. Бо на сьцяне вісіць твая

ўмова з Максімам, а ў насыценгазэце—абя-
цаньне—ня піць.

— Дык я і не кажу піць, а выпіць.

— Табе дай выпіць, дык ты зноў піць
пачнеш.

— Гэта табе здаецца.

— Хопіць вам, а то пачалі з жартаў, а
скончыце ўсур'ёз,—перабіў Гаркавы.

— Яно заўсёды так,—азваўся Карпека. Гар-
кавы зірнуў на Грашанка і, крышку памаў-
чаўшы, падумаўшы, запытаў:

— Грашанок, а як на ячэйцы добра цябе
пабралі, покуль прынялі.

Як сказаць? Запыталіся, хто бацькі, дзе
сам працаваў, ці быў у арміі, політыку ці
ведаю. Я і адказаў, як усё было. Бацька ка-
жу быў ганчар, працаваў у крупскага ган-
чара-саматужніка. Потым ён памёр, я пашоў
працаваць. Быў, кажу, у чырвонай арміі.
Палец мне пад Варшавай адцяло,—Грашанок
паказаў куксачку вялікага пальца на левай
руцэ,—не заўсёды, але чытаю газеты. Потым
далі слова Кульшу. Юрка таксама казаў. Ка-
жа варта прыняць. Вось і прынялі.

— Так яно, калі ўжо мы з табой, Карпека,
будзем паступаць,—пачухаўшы за каўняром,
сказаў Гаркавы.

— Я то хутка. Вось толькі няхай жонка
палепшае.

— А ўжо-ж падавайце, хлопцы, тады ў нас свая ячэйка будзе.

Падышоў Хургін Якуб—старэнькі з сівенькай бародкай.

— Слухай бацька,—зъвярнуўся да яго Грашанок, — як у цябе мелецца. Да вечара будзе гатова?

— Ці ліха.

— А ты, бацька, пусьці яшчэ адны траскацёрцы. Бо заўтра зранку мы пачнем паліваць.

— Няма як пусьціць яшчэ адны, перацёрся вінт.

— Вось табе і на, а чаму вы не казалі Цярэшку, каб ён новы паставіў. Ён зараз прыдзе, скажэце, паправіць.

— Скажу, скажу, а ты вось падпішы там, што я два дні хварэў.

— Падпішу, а паперку гэту трэба Міхасю Абрамавічу аддаць.

— Я быў там, яго няма. А новаму гэтаму аддаць, дык ён яшчэ згубіць.

— Цэла будзе.

— Не, я ўжо Міхею Абрамавічу аддам.

— Як сабе жадаеш... А траскацёрцы яшчэ адны пусьці.

— Пушчу, пушчу. Трэба то трэба. Укрупіць вінт і пушчу. І пашоў у куток, дзе стаяла двое траскацёрак. Побач з траскацёркамі каля вакна тырчэў мотор, а далей,

абапёршыся на сьцяну, разьлёгся такарны вар-
стак. Калі ставілі для такарнага варстака
мотор, Цярэшка ўнёс прапанову далучыць
да гэтага мотору і жорны, на якіх малолі
разьведзеную паліву. Але аднаму мотору га-
няць такарны варстак і цяжкія пліты жарон
было ня ў моц. Таму добры намер Юркі за-
стаўся нязьдзейсьненым. Па-ранейшаму мало-
лі паліву ўручную. Мо' і дальш стаялі б
жорны, мо' яшчэ доўга выціскалі-б яны дзе-
сяты пот з старога Хургіна і маладога, моц-
нага Жука Піліпа, каб ня выпадак. Нечага
спатрэбілася Кульшу на запалкавую фабрыку.
Быў ён у лябораторцы і там убачыў, што
„масу“ мелюць у траскацёрках. Вось тады
ён і рашыў, што тыя самыя траскацёркі
з такім-жа посьпехам будуць малоць і паліву
для ганчаркі. Такім чынам хутка на месцы
жарон у майстэрні стаяла пара траскацёрак.
Мотор лёгка ганяў і такарны варстак і траска-
цёркі. Стары Хургін толькі і ведаў—налі-
ваць мураву ды часад часу мазаць падшып-
нікі...

Цярэшка прышоў пасьля абеду. Ён яшчэ
раніцей пабег у горад шукаць дроту для
праводкі і новых лямпачак. Вось пакуль тое-
сёе знайшоў, атрымаў дык паўдня і няма.
Юрка хуценька паставіў новы вінт у траска-
цёрку і падышоў да Грашанка.

— Я ў цябе, Юрка, думаў запытацца пра Максіма. Піша ён што, ці не? Як ён там?

— Ня ведаю, мне нічога ня пішуць.

— Бач, які ўпарты.

— Кульша казаў,—працягваў Юрка,—што яшчэ суд няскора.

— Папаўся хлопец. Зьбіў яго з дарогі гэты стары чэрап. Мала ўсё яму. Сьвет забраў-бы. Вось цяпер рад-бы і назад, ды няма дурных.—Грашанок памаўчаў. Зірнуў на Цярэшку, а потым зноў.—А Максіму гэта навучка, ой, навучка добрая. Ня ўмеў па-людзку разам з усімі працаваць, дык няхай на гатовенькім, няхай пасядзіць, будзе ведаць ліхуцану.—Убачыўшы, што такая гутарка не панутру Цярэшку, Грашанок у момант спахпаўся:

— Ты, Юрка, дрэннага не падумай. Да цябе я нічога ня маю. Скажу табе праўду: сына такога, як ты, жадаў-бы мець. А што тычыцца таго, што Максім твой брат, дык гэта нічога не азначае. І з аднае яблыні яблыкі няроўнымі бываюць. Адзін добры, смачны, сьпеленькі, цэленькі. А іншы—і сонца падпячэ, і чарвяк паточыць, а растуць на адным дрэве, нават на адным сучку. Ды няроўнымі вырастаюць, няроўна сьпеюць. Адзін ад сонца ды дажджу ў лісьце хаваецца,

зацішнейшага куточка шукае, а адзін сам пад сонца лысіну падсоўвае і ад дажджу не хаваецца, і ветру не палохаецца, добра расьце, добра сьпее, таму і моцным бывае.

V

Вось і жаданы вечар дыспуту. Усе сабраліся, чакаюць. І покуль няма доктара, разышліся па пакоях. Рагочуць, жартуюць. Акрамя комунараў папрыходзіла моладзь ня толькі ганчаркі, але пільні, ЦЭС. Сэкратар Гаркому Перапечка на поўгадзіны раней прышоў і, пагутарыўшы з Юркам і Васькам, цапер жартаваў з дзяўчатамі. Цярэшка з Янковічам, седзячы на ложку, аб нечым радзіліся.

— Баюся, што Залкінд зьвядзе сваё слова да палавой праблемы. Знаёміў ён мяне з сваімі тэзісамі,—казаў Юрка.

— Кінь, не такі ён чалавек.

— Чалавек то ён добры, і вучоны, але вось гэтае каханьне, пацалункі ў яго ніто дзічка на носе. Колькі я з ім ня гутарыў, заўсёды пачне дык чорт ведае з чаго, а скончыць цяперашнімі адносінамі паміж жанчынай і мужчынам.

— Ну, і няхай сабе канчае і пра гэта, нічога тут страшнага няма.

— Так, Гірш, страшнага то няма, але вось мы з табой мала падрыхтаваны.

— Як-небудзь. Перапечка будзе выступаць?

— Ці чорт, не. Падрыхтавацца, кажа, ня было калі.

— Глупства ён пляцець. Выступіць, ня дзе дзенецца.

Пачуўся званок.

— Мусіць прышоў.—праказаў Янковіч.—Хадзем ці што.

Юрка ўстаў, і з першым крокам як-бы што ўнутры здарылася. Ён зачырванеўся, скалануўся ды зноў сеў.

— Чаго ты нешта? Мо' здарылася што?

— Ды не, так.

У чытальні было поўна людзей. Васька Хамянок абвясціў вечар адчыненым. Абралі прэзыдум.

— А цяпер уступнае слова „пра чалавека будучага“ мае доктар Залкінд.

Доктар устаў, працёр свае акуллары, адплікаў каўнері, заклаўшы правую руку ў кішэнь, пачаў:

— Грамадства будучага, грамадства далёкага будучага—час комунізму будзе эпохай устойлівай эаанамічнай гарманіі, нябачнай сьветам роўнавагі. Чаму? Таму, што зьнікне анархія ўсюды і ва ўсім, будзе плянаваць, арганізаванасьць. Машына—гэты збавіцель

чалавека, зойме ў грамадстве пачэснае месца, месца першага і непасрэднага дапаможніка чалавеку ў барацьбе з прыродай. Асноўны цяжар, нават шэраг дробязяў чалавек перанясе, ускладзе на машыну. А для кіраваньня машынай патрэбна будзе самая нязначная колькасць і часу і яшчэ менш чалавечай энэргіі. Экономічная гармонія, вышэйшы эканомічны колектывізм, пазбавяць грамадства ад якіх-бы ні было відаў эканомічнай барацьбы, бо ўсё будзе належаць грамадству. Адсюль конвэер сусьветнай гаспадаркі, найвышэйшая дысцыплінаванасьць.—Доктар перапыніўся, выцер насатачкай пот, папрасіў Ваську адчыніць фортку і, зірнуўшы проста перад сабой, працягваў далей.

— Быт, які дрэнна падаецца пераапрацоўцы цяпер, у грамадстве будучага пазбавіцца ад розных недарэчнасьцяў сёнешняга дня. Рацыяналізм і бытавы колектывізм—вось аснова, рухавік. Такім чынам ваша комуна мае ў сваёй аснове, у прыцыпле сваім паросткі будучага. Шкода, што гэтыя паросткі яшчэ толькі ў эмбрыональным становішчы. Ёх трэба вынасіць, узрасьціць. А гэта дужа цяжкая задача, праца стагодзьдзяў.

Цярэшка ня мог думкі сабраць. Ён сам сабе выдаўся такім махонькім, нязначным чалавечкам, так мала ведаючым, што думка

пра выступленьне нэрвавала яго, палохала. А доктар працягваў:

— Так, скажаце вы, усё гэта правільна. Але вось адно незразумела: эканомічная гармонія і ўсебаковая задаволенасьць чалавека аб'ектыўна зьнімаюць пытаньне барацьбы. Калі чалавек зусім задаволен, ні ў чым не адчувае патрэбы, ня прыгнечваецца, такі чалавек, альбо такое грамадства ня маюць патрэбы змагацца. Такому грамадству непатрэбна барацьба? Так? А без барацьбы, бяз унутраных супярэчнасьцяў ня можа быць нікага руху наперад, ня можа быць прогрэсу. Будзе застой. А там, дзе застой, там, таварышы, твань. Хто ня ідзе наперад, той цягне назад. Вось як пагадзіць усё гэта?

Доктар абвёў поглядам усіх гэтых напружана слухаючых, маладых, моцных, бадзёрых, вясёлых, але цяпер праніклых яго словамі—людзей. Ён убачыў, што вось яму, доктару Залкінду, няхай яшчэ маладому, з малай практыкай, але вераць. Тады яшчэ больш запал ахапіў доктара. Ён адчуў нейкі вялікі прыліў радасьці, яго ахапіла жаданьне чым больш і як найлепш сказаць, выкласьці свае думкі.

— Як пагадзіць між сабой сказанае мною,— працягваў доктар.— Пагадзіць таварышы нельга. Пагадзіць можа толькі той, хто не разумее

асноўнага ў тэорыі пролетарыяту. Хто не разумее таго, што дыдактыва ўнутры грамадства зьнікне. Барацьба супярэчнасьцяй унутры грамадства адыйдзе ў нябыт. А замест іх узьнікнуць новыя супярэчнасьці, новая барацьба. Змаганьне ўсяго грамадства з сусьветным асяродзішчам, барацьба з прыродай, з яе законамі стыхіі.

— А калі і гэты вораг зьнікне,—кінуў стрэчку Янковіч,—што будзе тады?

— Што будзе тады,—пераказаў доктар,—тады будзе мабыць канец сьвету, а мабыць што-небудзь новае.

— Значыць будзе патоп, выходзіць па бібліі,—зусім проста нечакана нават для сябе сказаў Цярэшка. Усе адразу зашшукалі, загаманілі. Доктар спыніўся і, упёршыся поглядам проста ў Цярэшку, моцна з стрункамі злосьці сказаў:

— Па бібліі нічога ня выходзіць. Я кажу так, як выходзіць па пролетарскай тэорыі.

— Ня зусім выходзіць, пролетарская тэорыя сабе яму не капае.

— Вы мяне не перабівайце, таварыш Цярэшка. Будзе час для спрэчак. А за вамі асабіста і заключнае слова. Так што будзеце мець магчымасьць даказваць адваротнае маім думкам. А цяпер я пераходжу да пытання

адносін між людзьмі. Гэтыя адносіны карэнным чынам зьменяцца. Замест індывідуму асобы сёнешняга дню, вырасьце чалавек—колектыў. Але гэты чалавек будзе ня толькі соцыялфілам, ён таксама будзе неадлучнай часткай грамады, яе творчай асобай. І сыстэма творча-бытавых адносін будзе іншай. Зьнікне гэтая ганебная барацьба за сваё я, за сваю скуру, зьнікне барацьба асоб. Унутры грамадства будзе барацьба думак, мэтодаў, плянаў. Зьнікне кар’ерызм, яго месца зойме цяга да колектыву, любоў да колектыву, імкненьне аддаць сябе цалкам колектыву. Вышэйшай ступеньню колектыўнага будзе—беззаветная адданасьць чалавека колектыву, абароне і ўмацаваньню гэтага колектыву.

— А хіба гэтай адданасьці няма цяпер?—запытаўся Хамянок.

— Чаму? Ёсьць,—казаў доктар.—Прыкладам можа быць геройства ў грамадзянскую вайну. Людзі, не шкадуючы жыцьця для будучага сваёй клясы, ішлі пад кулі, на сьмерць.

— А цяпер лепшыя ўдарнікі, героі спаборніцтва, ці-ж то не адданасьць,—дадаў Цярэшка.

— Правільна, таварыш Цярэшка. Вось гэта і ёсьць тое новае, што стварыла рэвалюцыя і соцыялістычнае будаўніцтва ў псыхіцы рабочага. Гэта і ёсьць пачатак пераробкі

чалавека. Тое, што вы ў комуне і трапна жы-
вяце і добра працуеце, а гэта так, гэта ста-
віць вас—вытворча-бытавую комуну—у шэ-
рагі лепшых барацьбітоў за будучае, за но-
вага чалавека.

Нахіліўшыся да Цярэшкі, Перапечка шап-
таў:

— Трапна сьцябае.

— Ня зусім і трапна. Крыху блытае.

— Не, ты ўсё-ж згадзіся, што шмат чаго з
толкам кажа.

— Пабачым.

А доктар працягваў:

— Усё сказанае падводзіць нас да надзвы-
чай важнага ў нашым жыцці пытання. Я
маю на ўвазе палавую праблему, каханьне.
Што такое каханьне? Гэта пытаньне выра-
шаецца стагодзьдзямі, а правільна вырашыць
яго толькі грамадства будучага. У мінулым,
а ў капіталістычных краінах і зараз вучоныя
ў адказе на пастаўленае пытаньне падзя-
ляюцца на два лягеры. Адны кажуць, што
каханьне гэта духоўнае імкненьне, другія,
што гэта сэксуальныя патугі, імкненьне да
палавой еднасьці. Прыхільнікі духоўнага ка-
ханьня рабілі і робяць з каханьня новую
рэлігію. І гэта зразумела чаму. Гэта неаб-
ходна старому аджываючаму грамадству. Але
факты іх б'юць, бо калі найсьвешная матка

„дзева“ Марыя нарадзілася без зачацьця, то ррырода даказала, што, зачаўшы, абавязкова подзіш.

— Не заўсёды.

— Я маю на ўвазе фізычна моцную жанчыну. А ў гэтым выпадку—заўсёды. Настаў час зразумець, што не каханьне горы варочае, а розум і фізычная сіла. Вар’яту ніякае каханьне не дапаможа зрабіцца разумным у той час як нормальнае палавое жыцьцё ўмацоўвае арганізм фізычна здаровага чалавека. Я люты вораг усякіх тэорый духоўнага каханьня. Мана гэта.

— Вазьмеце гісторыю літаратуры. Зусім блізка нам пісьменьнік Флэбэр кажа: „Лявон зьнямогся кахаць бяз толку“. І другі пісьменьнік, зусім далёкі пролетарыяту, люты вораг нашае ўлады, вось што піша: „Бо няма ад каханьня ніякага збавеньня, ні піцьця, ні яды, ні закляцьцяў чараўніц. А ёсьць адно збавеньне: цалавацца, абымацца ды абоім ляжаць голымі“. Выступаючы супроць узьвядзеньня каханьня ў другую рэлігію, у боства, я адначасова супроць і пацалункаў і ўсяе тае мішуры, што мяшчанамі ды абыватэлямі прышчамляецца да палавога жыцьця. Гэта вось пацалункі, вочкі, розныя такія выбрыкі, як пяшчоты—усё гэта заняцьце тых, каму няма чаго рабіць і ёсьць з чаго жыць. Гэта выдумкі

багацеяў. Той самы Флэбэр у другім месцы сваёй славутай кніжкі вась што кажа: „У лістох, якія пісала яму Эма, гаварылася аб красках, аб вершах, аб луне і зорах,—штучныя сродкі заняпаўшай страсьці, якая імкнецца ажывіць сябе з дапамогай знадворных сродкаў“.

Цярэшка сядзеў ужо зусім спакойны з пэўнай нутраной раўнавагай. Ён уважліва слухаў, упарта сочачы за кожным рухам доктара. Толькі раз, адзін раз мільганула ў яго думка: „а я вась і ня чытаў. Можа там і ня так напісана“.

— Такім чынам падыходжу да канца свайго слова. Факты за тое, што чалавек будучага гэта вораг мяшчанскай мішуры ў нармальным палавым каханьні. Новы чалавек, калі ён канчаткова сформуецца, будзе рагатаць з сучаснага каханьня і, так званых, сучасных „глыбокіх“ палавых адносін,—з вечнага браку гэтага эаанамічнага саюзу паміж кабецінай і мужчынам. Новы чалавек будзе вольным і эаанамічна і сямейна.

— Для людзей будучага гэта будзе здарова і неабходна. Яны пазбавяцца фізычнай слабасьці. Добрыя ўмовы жыцьця выхаваюць новых, моцных людзей. Канчаю. Бяспрэчна, акрамя сказанага ў новага чалавека будзе шмат новага і ў галіне агульна-біолёгічных

зьмен. Аб іх я ня буду казаць, бо гэта ня так цікава, а галоўнае—ня мае такой актуальнасьці.

Доктару паплёскалі ў далоні. Ён рупненька пакланіўся і сеў. Хамянок абвясцьціў перапынак і разам з хлапцамі вышаў на калідор. Юрка, Гірш і Перапечка, стоячы каля вакна, аб нечым радзіліся. Васька накіраваўся да іх. Ідучы ён здалёк пачуў словы Юркі:

— Сёньня пытаньні і адказы, а заўтра спрэчкі.

VI

НУТРОМ, сваім маладым розумам Юрка адчуў, зразумеў, што доктар шмат у чым не правы. Але, як у яго ўсё гладка, чыста атрымліваецца. Усё так стройна, так выглянцавана, так абдуманна, што слова лішняга няма, усё на сваім месцы, для ўсяго свой час. Нават для кожнага слова іншая інтонацыя, іншы рух, другі гэст. Усё гэта палохала, азадачвала Юрку. і разам з тым гнявіла, абурала яго. Тады ўзьнімалася жаданьне, надыходзіла імкненьне зрабіць нешта такое, перад чым гэты доктар і яго словы, яго прамова былі-б нязначным, няпрыкметным, чымсьці малюсенькім, малюсенькім. Але што зрабіць? І Юрка моў соты раз даставаў свае тэзісы, перачытваў,

клаў у кішэнь. Потым зноў даставаў, нешта падкрэсьліваў, запісваў новае і, устаўшы, нэрвова хадзіў па пакоі.

Але вось суняўся гоман па пакоях. Цішыня ціха агарнула комуну. І толькі на дварэ гудзеў сьцюдзёны вецер ды чулася, як хроп Яшка. „Сьмешны гэты Яшка, падумаў Юрка, бяз музыкі спаць ня будзе“. Ён падышоў да вакна і доўга доўга глядзеў, як па запацелых шыбах выводзіў свае ўзоры мароз. Потым заспакоены Юрка выключыў сьвятло і вышаў з чытальні. І ўжо кладучыся спаць ён, як-бы нешта надзвычай важнае вырашыўшы, спакойна сказаў:

— Спрабуем.

І адно гэта слова канчаткова ўпэўніла Янковіча, што іменна цяпер самы падыходзячы момант пагутарыць з Цярэшкам. „Ён усё ведае, думаў Гірш, і мусіць намерыўся нешта зрабіць, ад чаго і мне і Юльцы, а тым больш комуне будзе шмат пярэемнасьці“. Янковіч устаў і, падышоўшы да Цярэшкавага ложку, зьвярнуўся да Юркі:

— Слухай, хадзем у чыталку. Цягне мяне пагутарыць з табой. Юрка здзівіўся, але ўскінуў на плечы паліто і вышаў сьледам за Янковічам.

— Я ня буду адцябе ўтойваць, — казаў Гірш, — але і ты не павінен абурацца. Пытаньне пра

нашы ўзаемаадносiны з Юлькай. Я ведаю яе даўно, з школы яшчэ. Гэта маё першае каханьне. Адзiн час, то было ў мiнулым годзе, мiж намі атрымалася недарэчнасьць. У вынiку твае ўзаемаадносiны з Юлькай, твая парапiска з ёю, калi быў на курсах. Я пра ўсё гэта ведаў. Але маўчаў. Маўчаў, бо ня ведаў яшчэ Юльчанай думкi, а цяпер мы з ёю зноў таварышы.

— А чаму-ж ты раней гэтага не сказаў? Чаму, як толькi началi мы жыць у комуне, дык i ты, i Юлька неяк затоена адносiцца да мяне.

— Бачыш, на ўсё свой час. Вось прышоў ён, дык я табе i сказаў.

— Дзякуй... дзякуй... А ты жанiцца будзеш?— раптам запытаў Юрка. I зусiм спакойна адказаў Янковiч:

— Рад-бы ў рай ды грахi ня пушчаюць. Няма ў комуне пакоiку, а пакiдаць яе цяпер нi ты, нi ячэйка не дазволiце

— Якi ты сьмешны,—зусiм другiм голасам казаў Юрка.—Пакоiк табе зрабiць лягчэй лёгкага. Вось перагарадзiў чыталку i жывi.

— Васька ня згодзiцца.

— Акрамя Васькi ёсьць савет комунy. А мала, дык i бюро можа сказаць сваю думку. Пад чыталку хопiць i невялiчкага пакоiку, а сходы будзем праводзiць у сталоўцы.

— Юрка, я ня ведаў, што ты такі хлопец. Скажы, цяжка табе, балюча, ці не?

— Цжка тады, калі ня ведаеш, а як дазнаешся, тады лёгка. Гэта, што доктару, абы дыягноз ведаць. А лекі ён знойдзе.

Хлопцы доўга яшчэ радзіліся між сабой. Шыбы вакон зацягнула шэраньню, а на дварэ яшчэ мацней гудзеў, круціў сьнег—вечер.

Раніцой, калі зьбіраліся сьнедаць, Цярэшка знарокам сеў каля Юлькі. А калі выпаў зручны момант, ён моцна ўшчыпнуў яе. Юлька ня войкнула, толькі і зрабіла, што, крыва зірнуўшы на Юрку, сказала:

— Мацней нельга? бо не баліць.

— Можа мне ня так баліць.—Юлька зразу мела, куды гнуў Цярэшка. Яна ўзяла Юрку за руку і ціха сказала:

— Даруй, калі прычынай гэтае хваробы была я,—і, вылезшы з-за стала, памкнулася выйсьці. Але ў гэты самы момант дзьверы адчыніўшы увайшоў Кульша. Яго старэнькі паўшубак быў распліканы і трусіная шапка зьехала на бок.

— Жывы, здаровы,—прывітаўся ён.

— Здаровыя, а якога ім ліха,—адказала Параска.

— А вось і ня ведаеш, Параска,—крычэла Дашка,—і ня ўсе здаровы.

— Ну дык, а хто хворы, — больш сур'ёзна запытаў Кульша.

— А Самусь?

— Знашла хворага, ён толькі вады прынесці хворы, а зьесьць за траіх. Усе зарагаталі.

У выходны дзень у комуне можна было спаць, колькі хочаш. Толькі дзяжурны, як і звычайна, уставаў у вызначаны час. Сёння дзяжурным быў Самусь. І калі Параска з'явілася на кухню, а яго ня было, гаспадыня (так часам звалі Параску) пашла будзіць. Самусь завойкаў, ды давай прасіць

— Параска, любка, прызнач другога, бо я дужа спаць хачу.

— А праваліцца-б табе млён, ноч тух і ня выпайся. Уставай, бо як пачну пляжыць, дык дзесятаму зарок дасі.

Самусь апрануўся і падаўся на кухню. Пачуўся бразг судоў, а праз паўгадзіны Параска пагадзілася з Самусём. Трэба было гэтай Дашцы ўспомніць і Астапчыку зрабілася неякавата. Усё-ткі гэта Васіль Антонавіч.

— Ды не плявузгай ты па дзесяць раз адно тое, — сказаў Самусь да Дашкі.

Кульша прысеў каля Цярэшкі. Паклікаў Янковіча.

— Трэба нам брыгаду па дровы паслаць. А то будзе, як з тэй глінай у мінулым годзе. Спознімся, тады хапайся, пялься,—казаў Кульша.

— Лепш за ўсё гэта цяпер,—згадзіўся Гірш,— тым больш, што людзі вольныя. У рабфаку вакацыі, у ШРМ перапынак, так што можна.

VII

КАЛІ Юрка сказаў спрабуем, ён зусім ня меў на ўвазе ні Юлькі ні Янковіча. Уласна кажучы, ён ніколі толкам ня думаў пра свае ўзаемаадносіны з Палазок. Як нечакана ўсё завязалася, так нечакана і прышла разьвязка. Раніцой, калі гутарыў з Юлькай, зрабілася крышку моташна. А цяпер, цяпер нічога. „Ня будзе Юлькі, думаў Цярэшка, дык будзе іншая. Сьвет на клін нясышоў“. Юрка зачасаўся і пашоў у чытальню.

Там ужо, як і ўчора было поўна людзей, як і ўчора стаяла духата. І дзіўней за ўсё было для Юркі тое, што, як і ўчора, сядзелі кожны на сваім месцы, Нібы-то ніякіх і перапынку ня было. Перапечка шушукаўся з Гіршам, Васька, думаючы аб нечым, схіліў на бок галаву, застругваў аловак, а доктар, зьняўшы акуляры, выціраў іх насаткай. Сваімі-ж невялічкімі вочкамі ўважліва сачыў за

кожным рухам прысутных адначасова не прапускаў поўз вушы ніводнага слова Моці Беражок. А Моця лепятала:

— І якая тады роўнасьць будзе паміж жанчынай і мужчынам, калі цябе кожны аплэўш лэпаць будзе. Нават брыдка падумаць. Сёньня адзін, заўтра другі...

Доктар зморшчыўся, памкнуўся нешта сказаць, але ўтрымаўся, дастаў аловак і занатаваў нешта на паперцы, што ляжала перад ім.

— Слова мае Янковіч. Прашу запісвацца, хто хоча выступаць.

Васька сеў. Юрка прымайстраваўся з ім на адным крэсьле.

— Шмат чаго,—казаў Янковіч,—ва ўступным слове доктара я не зразумеў. Але нават і тое, што зразумеў, ня зусім яшчэ ясна сабе ўяўляю. Вось, прыкладам, я не разумею, ня зусім добра ўцяміў.

— Віціявата,—падумаў Юрка,—для ўсіх добрым ня будзеш. Цукар і той ня кожны любіць, а хто любіць дык хутка сасмокча.

— Ня зусім добра ўцяміў,—працягваў Янковіч,—наконт творчай асобы. Між людзьмі будучага будзе барацьба думак за лепшыя пляны, мэты. Гэта зразумела. Зразумела і тое, што кожны чалавек—творчая асоба, творчы дзеяч, разумовы працаўнік. Бо фізычная праца будзе ўскладзена на машыну. Але

што атрымаецца тады з людзьмі? Мы велаем, што адна разумовая праца цягне да пслабленьня дзейнасьці, нормальнай працы іншых частак чалавечага арганізму, да эмоцыянальных сухот.

Доктар пільна сачыў за словамі Янковіча. Цярэшка дастаў з кішаня паперачку і каб ніхто ня бачыў, паклаў яе на калена, занатаваў нешта, ды зноў схаваў у кішэнь.

— Дальш,—казаў Гірш,—я ня зусім добра ўяўляю сабе становішча асобы, новага чалавека ў новым грамадстве. Таварыш Залкінд кажа, што там усё будзе колектыўна, праз колектыў. Але ж людзей не параўнаеш. Будуць і разумныя, і будуць і крышку дурнейшыя. І калі, скажам, хто-небудзь вынайдзе новую машыну-рухавік, дык ня згодзіцца гэты вынаходца, каб на яго вынаходку меў такое самае права і той дурань, які нічога ня даў і даць ня можа колектыву...

Цярэшка яшчэ раз нешта занатаваў.

— Слова мае Яшка Лібман. Там хтосьці курыць. Тут нельга курыць. Давай, Яшка, тваё слова.

— Выступаючы першай, Моця тут рассыпалася, што наконт быту з доктарм нязгодна. А чаму не абгрунтавала. Так нельга. Раз ты нязгодна, дык скажы, чаму. Я дык у бытавым пытаньні цалкам згодны з доктарам.

Вазьмеце прыстойны быт нашага актывіста. Далёка ня трэба хадзіць. Вы ўсе ведаеце Ганчарэнку. Да жаніцьбы дык гэта любата, комсамалец быў: ініцыятыўны, дзейны. А цяпер, ажаніўся, акапаўся і нідзе ты яго ня ўбачыш. Ён добра жыве з жонкай, але што ад гэтага комсамолу? Ён мае сына і добра будзе яго гадаваць, але што ён зробіў для бяспрытульных?.. Праўда, ён наведвае сходы ячэйкі, часам нават у спрэчках выступае, але няма ранейшага запалу, зьнік задзёр, энтузіязм. Глядзіш на яго і думаеш: шугала некалі з хлопца полымя, а цяпер толькі галавешкі кураца. А чаму гэта так здарылася?

— Цікава ведаць,—кінуў хтосьці ад парогу.

— Таму,—працягваў Яшка,—што загасла ў яго каханьне, а сьвядомасьць далёка не на ўзроўні задач комсамолу. У яго засталася цяпер толькі адно жаданьне: жыць так, як жывуць прыстойныя людзі. А гэта ўжо намеры мешчаніна. Па-мойму, моладзь добра працуе, творыць толькі тады, калі кахае. А каханьне гэта момант, вялікая сіла, што запальвае цябе ўсяго, натхняе і, узварушыўшы твае творчыя потэнцыі, штурхае да дзейнасьці, да працы. І чым часьцей будзе гэты момант—каханьне — тым лепш для будаўніцтва соцыялізму.

— Яшка, а што рухае дарослымі? Ну, скажам старымі, адданымі справе бальшавікамі? — запытаўся Юрка.

— Дарослым чалавекам куністам рухае клясавая сьвядомасьць. Сапраўдны партыец для мэты сваёй партыі нічога не пашкадуе. Ён, калі гэта трэба, пакіне жонку, дзяцей на паўгода, на год, а сам паедзе на нарыхтоўкі, у колгас, на курсы. А спрабуй, пашлі некаторых нашых комсамольцаў, дык у іх сотні прычын. То жонка брухатая, то дзіцё хворае, то дроў няма, то вучоба. Трасцу, чорта выставіць за прычыну ды ўсё-ткі не паедзе.

— Дык прычым тут твая тэорыя каханьня? Ты-ж сам сябе пляжыш. Трэба, значыць, выходзіць клясавую сьвядомасьць, а не каханьне разводзіць, — не супакойвайся Цярэшка.

— Клясава-сьвядомым ніхто не нараджаецца. І раней, чым прыдзе сьвядомасьць, у бальшасьці выпадкаў прыходзіць каханьне. І там, дзе яно стане „прыстойным“, лічы, што прапаў чалавек.

VIII

ДАШКА убачыўшы, што графін пусты, выбегла па [ваду і прыбегла ўжо тады, калі Васька гаварыў:

— ... І таму, мне здаецца, нават калі выступаеш на дыспуце, трэба памятаць, што ты

ў першую чаргу комсамolec. А Яшка гэтага ня ўлічыў і, ідучы за няправільным талкаваньнем полавай праблемы доктарам, паставіў каханьне першапачатковай, асноўнай рухаючай сілай. І хоць Яшка свой хлопец, добры таварыш і, як я ведаю, ніколі на практыцы сваёй тэорыі не правяраў, тым ня менш яго думкі—гніль. Потым, што гэта за пастаноўка пытаньня „навошта комсамольцу, або комуністу дзеці, калі на вуліцы шмат бяспрытульных“. Куды гэта варта? Трэба разумець, што, правільна выхоўваючы ўласных дзяцей, пролетарыят адначасова змагаецца і з бяспрытульнасьцю. — Васька скончыў. І Янковіч даў слова Хватаву з ЦЭС. За Хватавым выступіў Яўмен, потым Бярозавік з ЦЭС гаварыў.

— Без пацалункаў не абыйдзешся. Гэта, што масла для падшыпнікаў, або ваша паліва для пасуды. Выпалі гаршчок бяз палівы, дык і моц у яго ня тая, і звон ня той. А выпалі з палівай, дык ён і мацней і прыгажэй.

Доктар ад слова ў спрэчках адмовіўся.

— Новага,—сказаў ён,—я нічога не скажу. Пераказваць сказанае няма патрэбы. Выступаючыя нічога цікавага ня высунулі, што патрабавала-б тлумачэньня. Цікава было-б паслухаць, што скажа таварыш Цярэшка?

Гэтыя словы моцна рэзнулі Юрка. І хоць адчуваў ён за доктарам моц, але ня мог пагадзіцца з ганьбай, што клалася на яго, камсамольца, сакратара, комунара, у выпадку адказу ад прамовы. Цярэшку ўсяго закалаціла, калі ён, стаўшы каля стала і трымаючы ў руках невялічкую паперачку, тужыўся пачаць.

— Прамова доктара і спрэчкі, — супакоіўшыся пачаў Юрка, — маюць грунтоўны недахоп у тым, што ня было пэўнай акрэсьленасьці, пра якога чалавека ідзе гутарка. Чалавек будучай грамады, новы чалавек. Гэта надзвычай агульна, невыстарчальна. Уперадзе нас комунізм. Але, перш чым дасягнуць яго, трэба перажыць фазу соцыялізму. А соцыялізм будзе мець у сабе некалькі пэрыядаў. Нельга сказаць, што наш рабочы тое самае, што рабочы першага перыяду нэпу. Праўда, ён тое самае ў тым сэнсе, што тады і цяпер будаваў і будзе соцыялізм. Але сьвядомасьць, узровень зусім іншыя. Сёньня значна вышэй.

— Я казаў пра чалавека комунізму, — азваўся доктар.

— Я вас так і зразумеў, але само вызначэньне вамі эпохі комунізму дужа схэматычнае і па сутнасьці няправільнае. Вы так тэхнізавалі комунізм, што чалавеку і месца няма.

З другога боку, вы спросьцілі пытаньне, пасадзіўшы чалавека камунізму ў некі рай, дзе ён будзе вечна сядзець над сонцам Крыму, выдумляць ідэі, складаць пляны, любіць колектыў ды „кахаць“ на адным дні па некалькі жанчын.

Усе рагаталі. Нават доктар Залкінд, які рэдка сьмяяўся, поркаючыся за шыяй, шчэраў зубы. І калі суняўся рогат, тады яшчэ павольней з яшчэ большай упэўненасьцю працягваў Цярэшка.

— Выкінулі вы, таварыш Залкінд, асноўнае, абыйшлі сутнасьць. Няма ў вас працы, працы як гонару, як геройства, як славы. Мы ведаем, што той, хто не працуе, той і ня есьць. Гэта закон. Адсюль і хібы ў тлумачэньні вамі колектыўнага і асабістага. Сутнасьць гэтага пытаньня зводзіцца да таго, што адносіны зьмяняцца і зьмяняцца ў бок зрошчваньня чалавека, яго асабістага з колектыўным, Гаварыць аб сабе можна будзе толькі праз колектыў. І кожны грамадзянін будзе бачыць і мець найвялікшае шчасьце толькі ў тым і тады, калі ён лепш і шчыльней зьліецца з колектывам. Для гэтага ён будзе дамэгацца лепш і больш даць колектыву. Адсюль і мажліввсьць для большага і хутчэйшага ўзросту творчага індывідуму. Значыць, чалавек будзе расьці праз колек-

тыў, у колектыве і для колектыву. І зусім няправільна, што гэты чалавек прыдзе да эмоцыянальных сухот. Гэта байка, што разумовая праца вядзе да сухот. У колектыве нельга засохнуць, бо колектыў—гэта крыніцы з шматлікімі жароламі жывой вады.

Янковіч паставіў перад Юркам шклянку з вадой, а той адсунуў яе і па-ранейшаму спакойна працягваў гаварыць.

— Дзіўным робіцца сьцьвярджэньне доктара пра пол. Дзіўным таму, што доктар-чалавек, які пакаштаваў навукі, а выступае супроць яе.

— Гэта вам здаецца,—у першы раз за два вечары кінуў стрэчку Залкінд.

— Не, мне не здаецца, а яно так і ёсьць. Вы за кароткатэрміновае палавое жыцьцё. Вы такім чынам, за стыхійнасьць у палавым жыцьці.

— А ты што, па пляну прапануеш?—з ухмылкай кінуў Яшка.

— Не, таварыш, не па пляну тады будзе, а само жыцьцё, самі комунары ліквідуюць стыхійнасьць, як у ва ўсіх галінах таксама і ў галіне палавых зносін. Якім чынам гэтага дасягне комунар? То будзе доўгатэрміновае, глыбокае, моцнае каханьне—дружба. Калі-ж пайсьці па шляху кароткатэрміновага

„каханья“, то гэта прывядзе да выраджэння грамадства. А ці-ж то магчыма пры кунізме, дзе кожны чалавек будзе дораг? Кунінар будзе ўсе рабіць у інтарэсах калектыву. Ім будзе рухаць грамадская сьведомасьць, а не якое там замызганае „каханье-момант“.

— Учора нехта пытаўся, ці будзе пры кунізме партыя? Не, ня будзе. Можна ў пачатку і будзе, як авангард усяго грамадства, а потым зусім зьнікне.

Юрка зірнуў на паперачку, што трымаў у руках.

— Як бачыце, і наша куніна,—крыху шчакаўшы працягваў ён,—і наша куніна мае ў сабе шэраг момантаў будучага куністычнага. Па-першае, мы—калектыў. Усе роўныя, і між тым кожны мае свае асаблівасьці. Цяпер мы адзіны клясава, а тады калектыў будзе адзіным па-свайму грамадзкаму становішчу, па-свайму становішчу ў барацьбе з прыродай. Калектыў будзе адзіны ў аснове, у прынцыпе. А праяўленьне гэтага прынцыпу, сутнасьці будзе ў кожнага па-свойму. Толькі гэта праяўленьне будзе ісьці не на адмаўленьне сутнасьці калектыву, а на ўсебаковае ўзмацненьне яго, а праз яго і ўсяго грамадства.

Цярэшка скончыў і сеў. І такое было ў яго адчуваньне, нібы пасья добра ўстаноўленага мотору. Нутро абымала лёгкая стома з дзесь затоенай радасьцю. І зусім звычайным былі для яго воплескі комунараў і тое, што некалькі чалавек, абляпіўшыся каля яго, шыбанулі Юрку ажно пад столь. Ужо ў трэці раз узьлятаючы на руках таварышоў, Юрка ўбачыў, што і доктар, стоячы за сталом, памаленьку плёскаў далонямі.

IX

І ХАЦЕЛАСЯ Ваську сказаць:

— Юрка, братка, таварыш мой харошы, пакінь смутак свой, супакойся. Суладзь нутро сваё. Гэта часова. Яно пройдзе, як дым, як туман. Дык не хапайся за гэты туман. Кінь марыць па тым, чаго ня зьвернеш. Яно мінула; адыйшло, як лішняе ня ў час прышоўшае, але ў час, у добрую пару зьнікшае. Дык ня сумуй, дружа, ня сумуй. Сэрца раны ты залечыш, толькі беражы сэрца, беражы, бо шмат на сьвеце стрэл—воў дзявочых, і адно ў цябе сэрца, вялікае сэрца, як у поэты. Яно моцна кахае, чула успрымае жыцьцё і ўмее спакойна зносіць крыўду глыбокую.

Так, гледзячы нануду, што нудзіла Цярэшку, хацелася сказаць Ваську Хамянку. Але калі

ён, вышаўшы з сталоўкі, дагнаў Юрку, думкі расплыліся. Юркаў супакой спудзіў іх. І Хмянок з наракам падумаў: „ці чорт, ён і ня сумуе на Юльцы“. І прайшоўшы некалькі крокаў, сказаў:

— Ну што, цікавіўся горнам, добра паставілі?

— Здаецца добра. Бо стаяў-жа пры гэтым Грашанок і Кульша. Заўвагі ніякай не зрабілі.

— Значыць, добра.

— Паліць трэба з асьцярогай. Ты, як пачнеш падпальваць топкі, сачы, каб не перадаць. Лепш даўжэй грэй, толькі добра.

Яны падыходзілі к майстэрні, і Васька, зірнуўшы яшчэ раз на Юрку, нечакана нават для сябе залытаўся:

— Ты мусіць, Юрка, ніколі вершаў ня пісаў.

— Ты адгадаў, а сам пішаш?

Васька падумаў: „прызнацца ці не“. Пераступіўшы парог майстэрні, яны накіраваліся ў гарнавую. Гудка з абеду яшчэ ня было, але там працавалі ўжо. З закасанымі па локці рукавамі, Яшка замуроўваў хаднік. Васька, завязаўшы хвартух, пачаў яму дапамагаць, а Цярэшка перш думаў таксама ўзяцца за замазку, але ўспомніў, што рэястат не ў парадку—накіраваўся да яго. Ідучы па

майстэрні, Юрка ўбачыў Кульшу. Васіль Антонавіч, паклаўшы на левую руку сваю абцяжараную галаву, драмаў каля печкі.

— Васіль Антонавіч, пашто гэта ты сябе карыш. Ішоў-бы дамоў.

— Дамоў? Дома ў мяне ня зусім смачна.

— Здарылася што?

— Аўжош, дзе коратка, там і рвецца. Пяць дзён як прыехала дачка, а трэці дзень з ложка ня злазіць, хварэе. І Дружыну зьвяло, тая ды месца сабе ня знойдзе. І памаўчайшы ён больш пэўна запытаў:

— Ну, як там, скончыў Яшка абмазку?

— Хутка скончыць. Васька яму дапамагае... А вы, Васіль Антонавіч, ідзеце дамоў. Тутака нічога пільнага няма. Горан мы ўжо самі, давядзем.

— Ну, глядзі-ж, Юрачка, сачы, на цябе пакладаюся. Пайду дамоў. Только вось пачакаю Грашанка, ён зараз прыдзе. А потым пайду... Ты-б вось зайшоў увечары, можа-б ёй вясялей крыху было.

Юрка паабяцаў.

Паабяцаў, а у самога думкі роем. Рознае пачало лезьці ў галаву. Вось узьнікла пытаньне: „а калі-б Валя памёрла, ці шкадаваў-бы я“. Не пасьпеўшы адказаць на гэта,

ўсплыло іншае. І так праз ўвесь дзень адно за адным рознае лезла ў галаву.

А ўвечары, калі зьмена скончыла працу і, абступіўшы горан ўсе сачылі за тым, як Васька і Яшка распальвалі топкі, Юрка, распрануўшы спэцвопратку і памыўшы рукі, проста з ганчаркі пашоў да Кульшы. Стаяла зіма лютая і гурбы-горы белыя. Злаваў па заўгольлю вецер, а Юрка ішоў у думках і разважаньнях. Ёні ня прыкмеціў, калі апынуўся перад дзвярыма Кульшавай кватэры. Ветліва сустрэла яго Паланея Паўлаўна, ды папрасіла да гарбаты. Васіль Антонавіч, падставіўшы крэсла Юрку, прысеў попlech. У пакоі было цёпла і чыста. Хвілю счакаўшы гаспадыня выйшла да хвораі, а Васіль Антонавіч, нахіліўшыся да Юркі, з радасьцю паведаміў.

— Сённяя Валі значна лепей.

— І добра, няхай лепшае... Мусіць холадам абклала.

— Ды так, дактары кажуць са сьцюжы. Яно і зразумела, адкуль інакш. Такая сьцюжа, а яна ў гэтым пальточку.

Потым гутарка перайшла на іншае. Гаварылі пра гарадзкія справы, пра зьмену кіраўніцтва на комбінаце, пра роспуск бюро воднікаў. Потым Юрка расказаў пра тое-сёе

з жыцьця комуны. Умовіліся, што новага кладаўшчыка трэба падшукаць, ды каб комсамольца, такога хлопца, на якога пакласьціся можна было-б. Словам, калі Паланя Паўлаўна, вышаўшы сказала, што Валя просіць Юрку да сябе, дык Кульша і Цярэшка адчулі, што гэта было да рэчы, бо гутарыць аб чым ня было. Юрка ўстаў і зусім нясьмела пайшоў у пакой, дзе так нядаўна жыў сам.

Валя папрасіла сесьці.

— Дзякую, што наведалі,—сказала яна,— а то лежачы ледзьве на змарнела.

— А я, прызнацца, і ня ведаў, што вы прыехалі.

Валя ня ўпрыкмет для Юркі ўсьміхнулася

— Ня ведаў,—працягваў ён,—але сёння к слову прыйшло, дык Васіль Антонавіч кажа дома.

— А так, дома, адпачываю.

— Бачу, і ня сорам вам. Можна сказаць на дварэ рай, а вы хварэць надумалі. Увесь горад на катку, а вы вось ляжыце куды-ж гэта варта?

Валя ямчэй зірнула на Юрку. Яе напраўду крыху здзівіла гутарлівасьць гэтай чалавечай абержы.

— І вялікі каток?

— Вялікі, на ўвесь луг, што каля маста.

— І вы там бываеце?

Юрка падумаў,

— Часам бываю.

— І коўзацца ўмееце?

— Гэта не, на лыжах дык умею.

— Вось добра,—і Валя напраўду абрадавалася,—значыць вы, Юрка, падтрымаеце кампанію за горад на лыжах.

— Хоць заўтра. Толькі чур, вас лыжы з ложкам ня вытрымаюць.

Задаволена, з проблескамі радасьці засьмяялася Валя. У прычыненыя дзьверы памкнулася ўвайсьці маці, ды, пачуўшы сьмех дачкі, вярнулася. І Юрка доўга яшчэ гутарыў з Ваяй. Шмат аб чым гутарылі, і толькі пад поўнач вышаў ён разам з Кульшам. Нейкі час пастаяўшы, яны мсучкі накіраваліся ў ганчарку. Першы комсамольскі горан непакоіў іх. Карцела паглядзець, як ідзе апал.

Х

РАСТАПІЎШЫ топкі Васька стойма пратырчэў у гарнавой да б-ці. Хмуры і згрупаваны ён уважліва папраў ў топкі, клапацліва папраўляў дровы. Час-ад-часу яго цягнула да „вочка“, і хоць ў гарне не магло яшчэ быць ніякага накалу, а ў носе казытала пара

ад высыхаючай замазкі хадніка. Васька падыходзіў да дзірачкі і доўга, доўга глядзеў ў змрочнае нутро гарна. Там было цёмна, цёмна і таму, калі часам вылятала плойма іскар, хацелася, каб яны ня тухлі, а даўжэй і ясьней асьвятлялі цёмную нязнанасьць.

У клапатлівасьці каля гарна, Хамянок не заўважыў, калі разыйшлася зьмека, ня прыкмеціў Янковіча, які, сагрэўшыся каля печкі, драмаў седзючы на дошках. Часам ў гарнавую заходзіў Грашанок, ці яшчэ хто з яго зьмены. Перакінуўшыся словам, яны закурвалі, зазіралі ў топкі, падыходзілі да „вочка“, ды зноў ішлі ў майстэрню. Васька-ж хадзіў каля гарна, падкладваў дроў ў топкі, папраўляў іх там, ды ішоў падносіць бліжэй да топака апал.

Пасьля шасьці прыйшоў Яшка. Счакаўшы з паўгадзіны, яны падкінулі ў топкі дроў. Васька яшчэ раз зірнуў у „вочка“, ды пайшоў прылегчы.

— Калі што, Яшка, дык кліч... Сачы, брагушка, за топкамі, дроў што раз, то болей падкідай.

— Ну, кладзіся ўжо, а то і спаць некалі будзе.— Васька падкінуў у печку дроў, ды прылёг. Ён доўга ня мог заснуць, бо нагрэтая бляха печкі джаліла перад, ад сьцяны

прабірала сьцюжай сярэдзіну. У галаве снавалі-мятусіліся нейкія ўрыўкі, яны то зьнікалі, то зноў надыходзілі. Што гэта, думкі ці змора? Васька так і не адказаў на ўзьнікшае пытаньне. Хутка санлівая стома агарнула яго.

У топках разгараліся дровы. Лібман, напываючы нешта сабе пад нос, хадзіў навакол гарна. Ціха было, толькі часам і парушала гэтую ціш нечаканае патрэскваньне яловых дроў у топках. Трэсьне ў той ці іншай топцы палена, падляціць чырвоненькі мятлік-вугалёк, ды зноў ўсё абымае цішыня. Так вось і ў галаве Лібмана. Нечакана ўзьнікне думка і, ня дачакаўшыся адказу, расплывецца, загубіцца ў нязьлічонай колькасьці іншых. Яшка спыніўся каля выбітай ў рабраку дзіркі. Ён вычысьціў адтуль старую адпаўшую гліну і, адшукаўшы колькі цаглін, пачаў прымераць іх да дзіркі. Потым прынёс гліны і ў гарнушачку вады. Добра разгарэўшыся ў топках палалі дровы, каля печкі закратаўся Янковіч, устаўшы ён прысеў, падкінуў дроў. Нейкую хвіліну сядзеў, а потым пацягнуўся і падцёгшы асеўшыя халявы ботаў, устаў ды накіраваўся да гарна.

У гэты самы момант зарыпалі дзьверы, а калі яны прычыніліся, з цемені вышаў Грашанок.

— Ну, хлопчыкі, як у вас?

— Палім,—адказаў Яшка.

— Дзеж палім, калі ты мажаш.

— А гэта так зачачілася за рукі, ну, і мурую. А то сьледам за гэтым і іншыя цэглы пачнуць вывальвацца... Вы што, скончылі працу?

— А ўжо,—і нацэльваючыся на вочка.— Даўкасьць я, браціку, зірнуў, што там дзеецца.—Гірш ахвотна збочыў.

— Іш, чырванее, нібы тая зара займаецца. Можна, хлопчыкі, дравец паддаць, цяпер не пашкодзіць.

Даўшы колькі парад, Грашанок пашоў. Яшка прысеў воддаль топкі. Прыгрэты полымем, ён зьвёў вока. Гірш, каб не разбудзіць яго, асьцярожна падкладваў у топку дровы, і, калі бразнула клямка надворных дзьвярэй, ён павярнуў галаву і прыслухаўся. Бразг падвоўся. Гірш падумаў, што нехта з комуны і, ідучы адчыняць, моцна праказаў:

— І чаго гэта людзі швэндаюцца. Спаў-бы іншы чым хадзіць па гэтай сьцюжы.

— Здарма гурчыш,—абіваючы сьнег казаў Юрка,—па вачох бачу што да сну горне.

— Ты не памыліўся, спаць да ўмору хочацца.—уставіў Лібман.

— А ты, Яшка, прыляж, мы вось з Юркам крыху падзяжурым.

— Кіньце вы, Васіль Антонавіч, мы і самі ня зломкі. Высьпімся, заўтра выходны... Вы гэта адкуль так позна,—пачакаўшы запытаў Гірш.

— У мяне заседзеліся. Бяда вось, дачка захварэла.

— Ну, і што, як-жа яна,—ужо ня ў Кульшы, а ў Юркі пытаўся Гірш.

— Ачуняе, крыху лепш сябе адчувае.

Хутка гутарка перайшла на іншае. Загрузіўшы топкі і прысеўшы на дошку, дзе драмаў Яшка, пачалі гутарыць пра дровы, пра недахоп сьвінцу і вялікую колькасць заказаў.

— Ліха яго ведае, як тут выкручвацца,—казаў Кульша.

— Ды так і выкручвацца. Сьледам за гэтым горнам, трэба ставіць яшчэ адзін. Дроў на якіх месяц, два хопіць, а хутка колгас пачне новыя падвозіць.

— З дровамі то яшчэ туды-сюды, але вось як быць з сьвінцом,—працягваў Кульша.

— Сьвінец трэба дастаць.

— Гм, гэта зразумела, але вось дзе дастаць.

— Давядзецца вам, Васіль Антонавіч, паехаць куды. Мо'і ў Ленінград пад'ехаць,—а ў думках Юркі ўзьнікла: „а што, каб гэта чым-небудзь замяніць сьвінец. Вось было-б добра“.

Гірш пачаў папраўляць ў топках.

XI

ЮРКА думаў, што радасьць гэта туман імжысты, а жыцьцё—птушка пералётная. Раней, калі яшчэ пас каровы, часам цяжка рабілася малому, але хацелася, каб адляцела гэтая птушка ў вырай на сваё інакшае спачываньне, як здавалася Юрку. Ды гэтыя думкі, як хутка набягалі, так хутка і зьнікалі, заставалася толькі адна—жаданьне нечага іншага, нейкага другога жыцьця, жыцьця, дзе адчуў-бы сябе роўным з усімі. Хацелася каб часьцей заглядала радасьць, весялосьць. І забыўшыся на свой батрачы лёс, часам радаваўся Юрка кожнаму посьпеху ў дварэ гаспадара і, калі гарцаў у вясну конь, альбо кабыла, удала жарабіўшыся, прыносіла добрага жарабёнка, поўнілася радасьцю Юркава сэрца. Ды не, набягалі думкі, „чаму радавацца, чужое гэта“, і крыўда абымала нутро, а на вачох выступалі сьлёзы. Вось тады і ўцяміў Юрка, што радасьць—гэта туман імжысты і апавіўшы цябе пры першым подыху ветрыка разьвеецца, зьнікне.

Але горад, ганчарка і усё, што акаляла Юрку на працягу гэтага часу, усё, што бачыў і перажыў ён, па-інакшаму прымусілі хлопца глядзець на рэчы і жыцьцё. І не заўсёды ясна, але вось ужо нейкі час ў іншым аспэктце, па другому акрэсьліўся для Юркі сьвет. Юрка зразумеў, што радасьць—ня туман імжысты, а жыцьцё—ня птушка пералётная, гэта штосьці іншае і надыходзячы радасьць натхняла яго, поўніла сілай і імпэтам. Ён радаваўся кожнаму новаму зруху, кожнаму посьпеху ў ганчарцы. І ня ў прыкмет для сябе зьніклі, адышли думкі старыя, разьвеялі іх буйныя дні ходам сваім, сілай сваёй творчай і ўсё перамагаючай. І часта, часта паланіла Юрку вялікая радасьць, і, як сёньня, хацелася жыць, жыць, гарэць, будаваць, жыць так, каб калі запытаюцца ў цябе:

— Што ты робіш ў нашу бурную творчую эпоху?—адказаць гучна і моцна.

— Я жыву.

Апошнія словы між волі, пад напорам нейкай нутраной сілы, Юрка сказаў гучна. І хоць думаў, што ніхто ня чуе—памыліўся. Кульша, які сядзеў у канторцы, выразна іх пачуў. Нейкую хвіліну счакаўшы, ён вышаў. Юрка з асаблівай жвавасьцю, рупліва „праціраў“ падшыпнік. Ён узьняў да Кульшы вочы і запытаў:

— Васіль Антонавіч, мне проста ня верыцца,
— А ты павер, а не, дык ідзі яшчэ раз
зірні, памацай. Кажу, што такіх гарноў даў-
ненька ў нас ня было. Пасуда, што званкі.

— Васіль Антонавіч, а гэта ж горан наш—
комсамольскі. Усё самі рабілі.

— Ведаю, добра рабілі, добра і пасуда
выйшла.

І ня вытрымаўшы, Кульша накіраваўся
ў гарнавую. Там пры электрычным сьвятле
вісеў гоман і радасны бадзёры сьмех. Уся
комуна, абступіўшы хаднік і закураных пылам
і попелам Янковіча з Лібманам гаманіла,
радавалася ўдала выпаленаму першаму гарну.
А Янковіч, вымаючы з кокараў блішчастую
чырвоненькую пасуду, жартаўліва пазваньваў
перадаючы яе іншым. І часам, калі сунімаўся
агульны гоман, добра быў чуваць мілагучны
звон удала адпаленай палівы.

* * *

Юрка пазьніўся. Таму і пашыраў крок,
жадаючы як найхутчэй скараціць дарогу.
А яна звычайная, сьнегам засыпаная, з вузень-
кімі абапал дрэнна пратоптанымі сьцежачкамі,
цягнулася між абвеяных старэнькіх хат.

Шырокія крокі ў Юркі Цярэшка і моцны ды важкі стан, а гэтак лёгка ідзе. Крыльлі-б яму, дык мо' ўзьняўся-б і паляцеў. І ня дзіва, бо на сэрцы радасьць вялікая. Такая вялікая, што нутром не ахапіць ды словамі ня выказаць. І як-жа ня радавацца, як. Маладая, комсамольская зьмена горан першы ўдала адпаліла. Цяпер пра комсамольскую на кожным року гутаркі будзе, а ў ганчарцы яе першай, лепшай, прыкладнай зваць стануць.

Хаткі міналі адна за адной. Пачыналася шырокая, утоптаная вуліца. На вуглу, прыбіты да слупа, мерна калыхаўся электрычны ліхтар. Мігцела, пералівалася ў сьнезе электрычнае сьвятло. Толькі цяжка было ўлавіць за ценню аголеных дрэў гэтыя пералівы. Так і думкі Цярэцкі — пераліваліся, мігцелі і зьнікалі з тым, каб з новай імклівасьцю зьявіцца зноў.

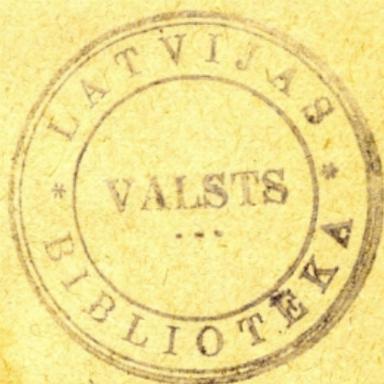
...Прычыняючы калітку варот, Юрка ўспомніў, як колькі год таму ён, тады яшчэ просты вясковы хлапец, зпадазронай асьцярогаю ішоў на гэты двор, за гэтую жалезную браму. І дзіўна зрабілася тады Юрку, калі ён пераступіўшы парог Кульшавай кватэры убачыў Валю. Яна была зусім маладой і час-ад-часу ветліва пазірала на хлапцоў. Юрка павярнуўся і, каб хутчэй перайсьці двор, шпарка закрочыў пад сьветлаю ценню сьхага дому. Ён ішоў

шпарка і, думаючы над нечым, ня ўбачыў,
калі і адкуль з'явілася на ганку Валя. Яна
стаяла ў матчыным кажуху, прыхіліўшыся
да слупа і выставіўшы для прывітанья руку,
моўчкі ўзіралася Юрку ў твар. А ў Цярэшкі
радасьць прыемнай цяплынёй па целу разь-
лівалася, і калі ён ціснуў Валіну руку, яго
рукі дрыжэлі ад нутранага хваляваньня.

Красавік 7—16

Верасень 1—7

Менск 1932 г

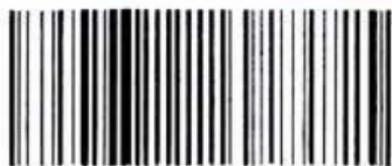
1934 F.

+

ЦАНА I р. 25 н.

Бел. эдззел

1994 г.

80000002730634

